

Посольство Китайской Народной Республики в РА
Научно-образовательный фонд «НОРАВАНК»

40 ЛЕТ ПОЛИТИКИ

РЕФОРМ И ОТКРЫТОСТИ КИТАЯ:

РАЗВИТИЕ И ВОЗМОЖНОСТИ

материалы международной
научной конференции
21 ноября, 2018г.
Ереван

ՀՀ-ում ՉԺՀ դեսպանությունն
«Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ

ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԲԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ 40 ՏԱՐԻ.

ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

միջազգային գիտաժողովի նյութեր
21 նոյեմբերի, 2018թ.
Երևան

СОДЕРЖАНИЕ

Тянь Эрлун (Чрезвычайный и Полномочный Посол КНР в РА)

Приветственное слово 4

Эрмине Нагдалян

Дэн Сяопин и модернизация Китая.

Политика реформ и открытости 8

Сун Хун

40 лет политики реформ и открытости:

почему мы развиваемся так быстро? 21

Грант Багратян

Китай: реальность или чудо? 44

Ашот Тавадян

Возможности экономических отношений ЕАЭС с Китаем 54

Гагик Арутюнян

«Империя ученых», Дэн Сяопин и «идеологическая триада» 63

Роберт Арутюнян

Роль экономической дипломатии в экономическом развитии

Армении: возможности применения опыта Китая 69

Бениамин Маилян

Динамика укрепления сотрудничества КНР и Грузии

в контексте перспектив решения вопросов

безопасности на Южном Кавказе 80

Андраник Ованнисян

Концептуальные основы диаспоральной

политики Армении и Китая 96

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Թիան Էրյուն (ՀՀ-ում ՉԺՀ Արտակարգ և յիագոր դեսպան)

Ողջույնի խոսք 108

Հերմինե Նադդայան

Դեն Սյաոպինը և Չինաստանի արդիականացումը.
բարեփոխումներ և բաց քաղաքականություն 113

Սուն Հուն

Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության 40 տարի.
ինչո՞ւ ենք մենք այդքան արագ զարգանում 128

Հրանտ Բազրատյան

Չինաստան. իրականություն, թե՞ հրաշք 154

Աշոտ Թավադյան

Չինաստանի հետ ԵԱՏՄ տնտեսական
հարաբերությունների հնարավորությունները 165

Գագիկ Հարությունյան

«Գիտնականների կայսրություն», Դեն Սյաոպին
և «գաղափարախոսական տրիադա» 176

Ռոբերտ Հարությունյան

Տնտեսական դիվանագիտության դերը Հայաստանի
տնտեսական զարգացման գործում. Չինաստանի
փորձի կիրառման հնարավորությունները 183

Բենիամին Մախյան

ՉԺՀ և Վրաստանի համագործակցության ամրապնդման
դինամիկան Հարավային Կովկասում անվտանգության
հարցերի լուծման հեռանկարների համատեքստում 196

Անդրանիկ Հովհաննիսյան

Հայաստանի և Չինաստանի սփյուռքյան
քաղաքականության հայեցակարգային հիմքերը 214

ТЯНЬ ЭРЛУН
Чрезвычайный и Полномочный
Посол КНР в РА

Уважаемые гости, дамы и господа, дорогие друзья!
Доброе утро,

Очень рад возможности поучаствовать в сегодняшней международной научной конференции, приуроченной к большому, на наш взгляд, событию – 40-летию политики реформ и открытости Китая. Тот факт, что сегодня здесь собрались много армянских друзей, ученых и специалистов для углубленного обмена мнениями по этой тематике, говорит о том, что в Армении с повышенным вниманием следят за развитием современного Китая, за ходом проведения политики реформ и открытости в Китае, а также за важным значением и далеко идущим влиянием этой политики для всего мира.

Как известно, в декабре 1978г. на III пленуме ЦК КПК 11-го созыва по инициативе выдающегося государственного руководителя Китая, господина Дэн Сяопина был дан старт историческому начинанию политики реформ и открытых дверей. Как отметил председатель Китайской Народной Республики Си Цзиньпин, «проведение политики реформ и открытости является судьбоносным решением для Китая. За 40 лет произошли колоссальные изменения в облике Китая». Был осуществлен великий исторический перелом и

прорыв в развитии страны. Речь идет о феномене в истории развития Китая и мирового развития. Во-первых, это продолжительное и динамичное экономическое развитие страны. Достаточно сказать, что за 40 лет ВВП Китая увеличился в более чем 30 раз, а ежегодный средний прирост составлял 9,5%. За пройденное время значительно укрепилась совокупная мощь государства. Китай превратился из отсталой страны (11-ая экономика мира тогда, в начале реформ) во вторую экономику мира. Стал крупнейшим производителем промышленных товаров, стал страной с наибольшим объемом внешней торговли и наибольшими золотовалютными резервами во всем мире. Несколько лет подряд прирост китайской экономики составляет более 30% всего прироста мировой экономики. Во-вторых, это непрерывное повышение благосостояния народа. Если, скажем, в 1978г. ВВП на душу населения в Китае составил всего лишь 381 юань, то к 2018г. этот показатель вырос до почти 60.000 юаней (около \$8.800), т.е. увеличился в 22.5 раза с ежегодным средним приростом 8.5%. Китай вошел в ряды стран со средними или выше среднего доходами в мире. Экономический рост страны обеспечивает (что очень важно) устойчивое повышение уровня жизни населения и непрерывное совершенствование системы социального обеспечения, что позволяет нашему народу почувствовать себя более уверенным в завтрашнем дне, более защищенным и неуязвимым и, в конце концов, более счастливым.

За 40 лет в Китае в общей сложности 740 млн. человек избавились от бедности, сформировался, пожалуй, самый многочисленный в мире социальный слой людей со средними доходами. По стратегическому плану трехэтапного развития страны, выработанном на 19-м съезде КПК, к 2020г., т.е. через два года, в Китае будет окончательно построено «общество среднего достатка», по понятию Конфуция, на благо более одного миллиарда четырехсот миллионов населения страны.

В-третьих, Китай в полной мере интегрирован в окружающий мир. За 40 лет взаимоотношения Китая и окружающего мира претерпели исторические перемены. Придерживаясь политики открытых дверей, Китай совершил коренной переход от замкнутого или полузамкнутого состояния к всесторонней открытости. Таким образом, Китай тесно связывает собственное развитие с глобальными развитиями, сочетая привлечение иностранного капитала и передовых технологий с выходом китайского капитала на международный рынок и активизацией международного инвестиционного сотрудничества, разделяет шансы совместного развития со всеми странами мира. Китай принимает активное участие в деятельности таких глобальных многосторонних механизмов, как ООН и ВТО, выступает за построение сообщества общечеловеческой судьбы, продвигает известную инициативу совместного построения экономического пояса «Шелкового пути» и «Морского шелкового пути». Тем самым Китай вносит весомый вклад в глобальное развитие и реформирование системы глобального управления.

В чем секрет успеха политики реформ и открытости? Думаю, это и будет тематикой интересной дискуссии на сегодняшней конференции. Хочу выделить несколько, на мой взгляд, важных факторов. Первое и самое главное, пожалуй, это поиски и выбор пути развития, наиболее соответствующего конкретным реалиям своей страны, т.е. путь социализма с китайской спецификой. При этом Китай открыт к заимствованию передового опыта других стран, но ни в коем случае не слепо копирует модели развития других стран. Исходя из того, что не существует лекарства для лечения всех заболеваний, нет и универсальной модели для решения проблем всех стран.

Второе. Политика реформ и открытости отвечает чаяниям и стремлениям китайского народа к лучшей, более счастливой жизни, пользуется всеобщей поддержкой и, как результат, в ней в полной мере проявляется созидательная сила нашего народа. Как отметил недав-

но председатель Си Цзиньпин, достижения современного Китая – это результат самоотверженного труда китайского народа. Можно сказать, что трудолюбивый китайский народ за 40 лет сотворил чудеса. Третье. Политика реформ и открытости идет в ногу со временем и общей тенденцией глобальной интеграции и совместного развития.

Практика показывает, что открытость ведет к прогрессу, замкнутость – к отставанию. В этом году председатель Си Цзиньпин вновь подчеркнул, что ворота Китая не будут закрыты, они будут открыты еще более шире. В этом контексте Китай будет и в дальнейшем продвигать инициативу «Один пояс, один путь», углублять взаимовыгодное международное сотрудничество, прилагать усилия по формированию международных отношений нового типа и сообщества общечеловеческой судьбы.

Китайско-армянские дружественные связи имеют давнюю традицию, уходят своими корнями в эпоху древнего «Шелкового пути». После установления дипломатических отношений между нашими странами в 1992г. отношения между нашими странами развиваются на здоровой и устойчивой основе. Они характеризуются высоким уровнем взаимного доверия, хорошей динамикой развития экономического сотрудничества и гуманитарных обменов. Я уверен, что дальнейшие шаги Китая по укреплению реформ и расширению открытости откроют новые пространства, новые возможности для наращивания китайско-армянского сотрудничества.

В заключение хотел бы еще раз поприветствовать всех участников сегодняшней конференции, выразить признательность фонду «Нораванк» за большую организационную работу и пожелать успехов сегодняшней конференции.

Շնորհալիցնիքն

(Шноракалюцун – спасибо на армянском языке)

(Аплодисменты)

ЭРМИНЕ НАГДАЛЯН

*Депутат НС РА
VI созыва*

ДЭН СЯОПИН И МОДЕРНИЗАЦИЯ КИТАЯ. ПОЛИТИКА РЕФОРМ И ОТКРЫТОСТИ

Огромные успехи, достигнутые Китаем во второй половине 20 и начале 21 века в подъеме экономики и жизненного уровня народа, развитии науки и техники, образования и культуры, неразрывно связаны с деятельностью выдающегося государственного деятеля Китая Дэн Сяопина, заложившего основы устойчивого социально-экономического развития, сумевшего вывести самую многонаселенную страну мира из состояния политического хаоса, нищеты и отсталости в ряды развитых стран. Дэн Сяопин, провозгласив политику рыночных реформ внутри страны и ее открытости внешнему миру, выдвинул стратегию «социалистической модернизации с китайской спецификой», и опыт проводившихся под его руководством реформ вызывает огромный интерес в мире. Этот интерес основан на реальных успехах Китая, достигнутых в кратчайшие по историческим меркам сроки и на неизбежном сопоставлении китайского опыта с реформами, проводимыми в разных странах, в СССР в последние годы существования и в независимых государствах на постсоветском пространстве.

За свою долгую политическую карьеру Дэн Сяопин неоднократно имел взлеты и падения, проходил через опалу и возвышения, аресты, кампании по критике и даже объявление контрреволюционным элементом. После смерти Мао Цзэдуна в сентябре 1976г. Дэн Сяопин был опять – в очередной раз – восстановлен на своих прежних должностях и занялся претворением в жизнь принятого руководством КНР курса на осуществление «четырёх модернизаций» – сельского хозяйства, промышленности, обороны, науки и техники. Состоявшийся в 1978г. третий пленум ЦК КПК 11 созыва положил начало новому этапу в развитии КНР – этапу реформ. С этого момента Дэн Сяопин становится главным реформатором китайской экономики и фактически главным руководителем страны. Тогда же были сформированы ключевые теоретические и программные положения стратегии реформ.

Как признают исследователи, Дэн унаследовал «потрёпанный и фактически находившийся в состоянии необъявленной гражданской войны после «культурной революции» Китай» и стал автором нового мышления, разработал принцип «социализма с китайской спецификой», инициатором и проводником экономических реформ и сделал страну частью мирового рынка.

Реформы поставили перед страной цель создания прибавочной стоимости, достаточной для финансирования модернизации китайской экономики, которая находилась на грани катастрофы в результате провала политики «большого скачка» и последствий волюнтаристских решений, принимаемых во времена правления Мао Цзэдуна. Первоначальной задачей реформ было решение проблемы мотивации рабочих и крестьян и ликвидация экономических диспропорций.

Целью социалистической модернизации стало выведение Китая к середине ХХІв. на уровень развитых государств и достижение на этой основе всеобщего благосостояния его граждан. Путь модер-

низации – ускоренный экономический рост, качественное обновление экономики и повышение ее эффективности на базе развития научно-технического потенциала. Постановка задачи по развитию науки и техники связывалась Дэн Сяопином с повышением роли интеллектуального труда в осуществлении модернизации и вообще положения интеллигенции в обществе.

Государственная основа – социализм. Это строй, который позволяет обеспечить необходимую концентрацию материальных и людских ресурсов для ускоренного социальноэкономического развития и достижения всеобщего благосостояния, не допуская сосредоточения основной части общественного богатства в руках малой части общества. Но уже в начале разработки стратегии модернизации Дэн Сяопин отказался от догматического следования принятым в СССР канонам социалистического строительства и вел поиск собственной модели – модели социализма с китайской спецификой.

Экономическую основу этой модели составляет общественная собственность на средства производства, с параллельным поощрением развития несоциалистических секторов экономики, включая частный сектор. Дэн Сяопин отказался от противопоставления плана и рынка, рассматривая и то, и другое лишь как средства в руках государства, не определяющие его сущность, и в период реформ руководство КПК постепенно, через ряд промежуточных этапов, расширяло роль рыночных отношений как главного регулятора развития экономики.

Основные средства осуществления модернизации – реформы и открытая политика. Реформы направлены на приведение производственных отношений в соответствие с задачами развития производительных сил с тем, чтобы производственные отношения не становились тормозящим фактором для развития страны. А открытая политика призвана включить КНР в процесс глобализации экономики и других сфер жизни человеческого сообщества, активно при-

влекать зарубежные капиталы, использовать достижения науки и техники, управленческий опыт с тем, чтобы в конечном счете повысить конкурентоспособность Китая.

Этапы китайских экономических реформ – реформы проводились в несколько этапов. Зачастую они не были частью каких-либо теоретических построений, а являлись адекватным практически выверенным ответом на самые насущные проблемы. Дэн Сяопин, как и никто другой, не имел готовых ответов на сложнейшие вопросы, связанные с осуществлением реформ в столь огромной стране, какой является Китай. Разработка этой программы велась методом «переходить реку, нащупывая камни» – лозунг, который используется в Китае в качестве синонима осторожного подхода к решению проблем. Одним из главных факторов, предопределивших успех преобразований, явился постепенный, эволюционный характер процесса реформ, в отличие от кавалерийской атаки на сложившиеся устои, имевшей место в некоторых постсоветских странах, в частности в Армении.

Экономические реформы в Китае были восприняты многими, особенно на Западе, как переход к капитализму, тем более что процессы экономических преобразований сопровождались улучшением отношений с Западом – США, Японией, Великобританией. Однако (возможно, чтобы избежать идеологических противоречий) китайское правительство утверждает, что это всего лишь форма социализма. В то же время правительство не отрицает, что использует различные экономические меры, применяющиеся в капиталистических странах. Дэн Сяопин объяснял это противоречие знаменитой фразой, которую он произнес на конференции в Гуанчжоу: «Неважно, какого цвета кошка – главное, чтобы она ловила мышей», а также цитатой из Маркса о том, что практика – главный критерий истины.

Этапы реформ. Первый этап социально-экономического обновления страны начался после третьего пленума ЦК КПК одина-

дцатого созыва, состоявшегося в декабре 1978 года. Первая часть китайской экономической реформы связана с учреждением системы семейных подрядов в сельском хозяйстве, которые пришли на смену распущенным «коммунам», «большим» и «малым» бригадам. Сама земля вне городов была объявлена собственностью «коллектива сельских жителей». Таким образом, сохранение коллективной собственности на землю позволило объявить подворный подряд частью социалистической экономики. Это фактически положило начало формированию новых направлений модернизации, но за пределами системы семейного подряда. Рост неземледельческих форм производственной и хозяйственной деятельности, известных в Китае как поселково-волостные предприятия, свидетельствовал о новом этапе общественного разделения труда в деревне.

Затем, стабилизировав ситуацию и создав основу для формирования рынка, в середине 80-х гг. приступили к широкому проведению реформы в городе. Были отброшены стереотипы уравниловки и дана возможность первоначально достичь зажиточности части людей и части регионов, чтобы добиться ускорения общего экономического развития, которое позволит впоследствии подтянуть отстающие регионы, отрасли и т.д.

В большинстве других секторов экономики роль правительства была сокращена, руководителям было дано больше управленческих полномочий, на предприятиях поощрялось доходное производство, увеличилась роль частного сектора, экспериментирование с новыми формами владения начались и в государственном секторе. Давление на внешнюю торговлю было ослаблено, а объединения предприятий с иностранными фирмами официально поощрялись как первоисточник новых технологий и дефицитной иностранной валюты.

На втором этапе реформы происходил демонтаж плановой системы и переход к рыночной экономике.

Следующим этапом было инициировано создание особых экономических зон, были созданы особые экономические районы (ОЭР), ориентированные на внешний рынок, также создавались открытые экономические зоны в приморских районах, беспошлинные зоны, открытые приморские города, что обеспечивало широкое привлечение иностранных инвестиций.

Во внешней политике была внедрена «политика открытых дверей», согласно которой КНР разрешила международную торговлю и прямые иностранные инвестиции. Данные инициативы немедленно повысили уровень жизни большинства китайского населения и позже позволили поддержать более сложные реформы.

Тем не менее движение к рынку было сложным, и даже через 10 лет после начала реформ переход был далёк от завершения. Снижение ограничений на экономическую активность быстро облегчило некоторые наиболее застойные экономические сложности Китая, но также дало толчок к росту новых проблем. Инфляция – главный страх китайских потребителей – стала проблемой впервые с ранних 1950-х. Вместе с новыми возможностями извлечения прибыли появились растущее неравенство в доходах и новые соблазны для преступлений, коррупция, а также западная система ценностей, рассматриваемая многими китайцами старшего поколения как упадок и «духовное осквернение». Государство по-прежнему контролировало самые большие несельскохозяйственные предприятия и значительная часть отраслей промышленности всё ещё руководствовалась преимущественно центральным планированием.

Утверждение многообразия форм собственности. *На определенном этапе важна не форма собственности, а рентабельность предприятия, т.е. любая форма собственности допустима, если обеспечивается определенный – минимально допустимый – уровень рентабельности.*

Проводя одну за другой реформы, преобразующие Китай, Дэн Сяопин столкнулся с проблемой собственности. Дело в том, что изменение организации ведения хозяйства в деревне позволило новоиспеченным домохозяйствам иметь заработок, росли капиталы для открытия собственного дела. Кроме того, иностранные бизнесмены тоже стремились открыть филиалы своих предприятий в Китае. Эти факторы стали причиной формирования коллективной, муниципальной, индивидуальной, иностранной и иных форм собственности.

Интересно, что власти не планировали вводить подобное многообразие. Причина его появления кроется в личной стремлении располагающего собственными накоплениями населения открывать и расширять самостоятельно созданные предприятия. Людям неинтересно было только участвовать в приватизированной госсобственности, они желали изначально вести свое дело. Реформаторы же, увидев в них потенциал, решили официально закрепить за гражданами право иметь частную собственность, вести индивидуальное предпринимательство. Тем не менее наибольшую поддержку «сверху» получал иностранный капитал: зарубежным инвесторам предоставлялся спектр различных льгот при открытии собственного дела на территории КНР.

Таким образом, китайская экономика в конце 1980-х представляла собой весьма смешанную систему. Её нельзя было охарактеризовать ни как плановую экономику, ни как рыночную. Руководство придерживалось дальнейшего расширения программы реформ, необходимых для достаточного экономического роста, но в то же время оно было вынуждено сосредоточить внимание на ключевых аспектах экономики, в особенности на инфляции и производстве зерна. С одной стороны, экономика уже не так сильно контролировалась государственным планированием из-за большой растущей рыночной отрасли. С другой – рынок не мог работать эффективно, так

как многие товары все еще находились под госконтролем и большинство цен всё ещё сдерживалось или ограничивалось правительством. Под руководством Дэн Сяопина вся страна «ехала верхом на тигре» – двигалась к высокому прогрессу, но без тотального контроля, поэтому уже невозможно было остановить процесс без риска.

Вообще говоря, предпринимаемые Дэном Сяопином в это время шаги сопровождались двусторонними конфликтами и противодействием – с одной стороны, тех, кто оставался на позициях прежней модели социализма со всеобщим огосударствлением собственности и уравниловкой, с другой – тех, кто требовал отказа от социализма и заимствования западной системы демократии.

Тем не менее китайская экономика была организована как социалистическая система, управляемая центральным планированием. Господство государства и коллективной собственности, центральное управление фирмами вместо финансовой системы, перераспределение ресурсов между регионами, распределение зерна и субсидированное предоставление жилища отразились в системе распределения доходов, которые были намного ограниченнее, чем почти во всех остальных развивающихся странах. Сельскохозяйственные угодья сдавались в аренду фермерским семьям, но формально находились во владении деревень, городков, посёлков – групповых единиц, сменивших коммуны.

В середине 1980-х большинство китайцев по западным меркам оставались в нищете, но качество их жизни было значительно лучше, о чем говорили целый ряд показателей: дневной рацион на душу населения, продолжительность жизни, смертность, среднедушевое потребление энергии – которые уже тогда были близки к показателям среднеразвитых стран.

Тем не менее переход на рыночные рельсы породил две главные проблемы. Во-первых, отмена центрального планирования требо-

вала создания механизмов установления финансовой политики, банковской системы и рынков капитала. На протяжении всех 1990-х велись работы по введению этих систем в действие.

Другая проблема порождалась государственными предприятиями. В результате перевода доходов и расходов на рыночные цены, большинство государственных предприятий стали убыточными. Со временем проблема была решена путём банковских кредитов, но это породило масштабные невыплаты по долгам. В конце 1990-х и начале 2000-х эта проблема была устранена путём закрытия нерентабельных государственных фабрик и развитием систем социального страхования.

Улучшая отношения с внешним миром, Дэн все же ставил первоочередным приоритетом проведение экономических реформ в Китае. Социальная, политическая и экономическая системы внутри страны подверглись серьёзным изменениям. Дэн утверждает, что Китай находится на первой ступени развития социализма и что долгом партии является развитие «социализма с китайской спецификой». Идеологические принципы стали играть минимальную роль в экономике, что со временем доказало свою эффективность. В марте 1992 года Дэн Сяопин заявил на заседании Политбюро ЦК КПК: «Не стоит сковывать себя идеологическими и практическими абстрактными спорами о том, какое имя это всё носит – социализм или капитализм».

Экономическая реформа, согласно теории Дэн Сяопина, невозможна без реформы политической системы. Политико-идеологическая надстройка характеризуется в его теории как диктатура пролетариата под руководством Компартии Китая. Политическая жизнь страны строится в соответствии с выдвинутыми Дэн Сяопином «четырьмя основными принципами»:

1. следовать социалистическому пути,

2. придерживаться диктатуры пролетариата,
3. руководства КПК и марксизма-ленинизма,
4. идей Мао Цзэдуна ради обеспечения главного внутреннего условия нормального хода реформ – политической стабильности.

Никакие отклонения от этой линии в сторону политико-идеологической либерализации не допускались. Дэн Сяопин отказался от заимствования западной модели демократии с разделением трех ветвей власти и борьбой партий за власть, считая ее не подходящей для китайских условий. Содержание же реформы политической системы состоит в повышении эффективности существующей ныне системы представительных органов власти (собрания народных представителей и т.п.), расширении их контролирующих функций и демократических начал в их деятельности, упрощении и сокращении управленческого аппарата, четком разделении полномочий между партийными и административными органами, между центром и местами и т.д.

Проведение в жизнь курса Дэн Сяопина неразрывно связывается с превращением Китая в современное правовое государство, управляемое на основе законов, при сохранении руководящего статуса Компартии и существующей в КНР системы собраний народных представителей и многопартийного сотрудничества под руководством КПК.

Особое значение и в проведении реформы политической системы, и, в целом, в процессе модернизации придается правящей партии как гаранту обеспечения социально-политической стабильности, без которой невозможно успешное проведение курса на модернизацию, поэтому вопросы партийного строительства, укрепления партийной дисциплины и усиления внутривнутрипартийного контроля постоянно находятся в центре внимания руководства КПК.

В процессе разработки стратегии модернизации Китая Дэн Сяопин отошел от прежней концепции развития современного мира, сводившейся к тому, что его основу составляли мировая война и революция. Согласно теории Дэн Сяопина, основными условиями, определяющими и гарантирующими успешное проведение модернизации КНР, являются развитие и мир.

Наконец, неотъемлемой частью программы модернизации Дэн Сяопина является завершение процесса объединения страны по формуле «одно государство – два строя», предусматривающее сохранение в Сянгане, Аомэне и на Тайване, после их воссоединения с КНР, существующего там капиталистического строя.

Экономические реформы в Китае были совершенно не похожи на перестройку, инициированную Михаилом Горбачевым в СССР, где почти все преобразования навязывались указанием сверху и были личной идеей Горбачева. В Китае же, напротив, реформы были инициированы снизу и подхвачены верхами.

Дэн умер в 1997 году в возрасте 92 лет. Он был официально провозглашен «великим марксистом, великим пролетарским революционером, государственным деятелем, военачальником и дипломатом; одним из главных руководителей Коммунистической партии Китая, Народно-освободительной армии Китая и Китайской Народной Республики; великим архитектором китайских экономических реформ и социалистической модернизации». Его часто называли просто «товарищ Дэн» без каких-либо титулов, как сейчас часто называют и председателя Си.

Памятник Дэн Сяопину в Шэньчжэне. Я не была в Шэньчжэне и только читала об этом памятнике. Но думаю, что все бывавшие в Китае видели множество памятников Дэну. Скажу об одном – знаменитом Пудуне.

Начав своё развитие в начале 90-х на месте рисовых полей, уже за 15 лет Пудун превратился в финансовый и деловой центр всего Ки-

тая. Площадь района 523 км², население – 1,5 млн. человек. В 1990г. в Пудуне в основном располагались поля и деревни, когда после так называемого «южного турне» Дэна в 1992г. правительство Китая приняло решение учредить на его территории особую экономическую зону. Западная оконечность района Пудун была отведена для нового финансового центра. В 1990-е гг. в зоне было построено несколько зданий, послуживших новой архитектурной доминантой и призванных повысить привлекательность Пудуна. В их числе телебашня «Восточная жемчужина», небоскрёбы Цзинь Мао, Шанхайский всемирный финансовый центр, Шанхайская башня. На северо-востоке Пудуна – крупнейшая зона свободной торговли в континентальном Китае, а также зона обработки экспортных товаров – вторая по величине промышленная зона в районе. В центре Пудуна расположен Парк высоких технологий, ориентированный на высокотехнологичное производство.

Годовой валовый внутренний продукт Пудуна составляет порядка \$60 млрд. 40 лет назад здесь было поле с зарослями тростника и тропинками вдоль и поперек.

По мере проведения политики реформ и открытости это место стало новым ориентиром реформ и открытости Китая. Финансовый центр мирового класса, водный хаб и научный городок, ориентированные на высочайшие международные стандарты.

Сегодняшний Пудун из окна реформ и открытости превращается в опытное поле для всестороннего углубления реформ. Реформаторские меры одна за другой копируются отсюда и распространяются на всю страну.

То же самое можно сказать о Гуанджоу, есть и много других примеров.

Это ли не самый лучший памятник Дэну?

Значение. Невозможно отрицать, что Дэн Сяопин провел вместе с единомышленниками огромную работу по выводу страны из

состояния глубокого экономического кризиса. Благодаря их реформам Китай сегодня имеет значительный вес в мировой экономике и, как следствие, в политике. В стране сложилась уникальная «концепция двухколейного экономического развития», грамотно совмещающая командно-административное управление и рыночное хозяйствование. Новые коммунистические лидеры стабильно продолжают идеи Дэн Сяопина, например, в том, что касается цели построения «общества средней зажиточности» к 2050 году и ликвидации неравенства.

Успех реформ открыл перед Китаем новые горизонты. Государству, обеспечивающему одну шестую глобального ВВП и около 30% мирового экономического роста, становится тесно в прокрустовом ложе сложившегося мирового экономического порядка. Но Китай пошел не путем экономических санкций, нездоровой конкуренции и пр. Китай пошел путем взаимовыгодного экономического сотрудничества. В 2013г. председатель КНР Си Цзиньпинь выдвинул инициативу строительства Экономического пояса Шелкового пути и Морского Шелкового пути 21 века. Эта концепция стала важным инструментом участия Китая в глобальном управлении и формировании «сообщества общей судьбы человечества». Таким образом, можно с уверенностью сказать, что 40 лет – это путь Китая от реформ открытости Дэн Сяопина до мегапроекта «Путь и Пояс» Си Цзиньпина – до «союза выигрыша» и «сообщества общей судьбы человечества». Это реформы и инициативы, которые принесли и приносят пользу всем странам, всему человечеству.

СУН ХУН

*Профессор Института мировой
экономики и политики Академии
общественных наук КНР*

40 ЛЕТ ПОЛИТИКИ РЕФОРМ И ОТКРЫТОСТИ: ПОЧЕМУ МЫ РАЗВИВАЕМСЯ ТАК БЫСТРО?

Глава первая: драгоценное наследие и незабываемые уроки

Политика реформ и открытости – это великое дело, инициированное в ходе третьего пленума ЦК КПК одиннадцатого созыва в декабре 1978 года. Социально-экономические обновления страны начались не с чистого листа, они стали наследием двадцатидевятилетнего урока строительства нового Китая.

Во-первых, опора на собственные силы и самостоятельное развитие. В мыслях Мао Цзэдуна обозначены три важных тезиса. В «Резолюции по некоторым историческим вопросам с момента основания государства» говорится:

«В такой большой стране, как наша, мы должны полагаться на собственные силы для развития революции и социалистического строительства. Мы должны сами решительно бороться до конца, доверяя и опираясь на мудрость и силу сотен миллионов соотечественников, ибо в противном случае никакая революция или социа-

листическое строительство не смогут одержать победу, а одержанная победа не сможет быть прочной».

С экономической точки зрения, этот путь развития не является ни импортозамещением, ни ориентацией на экспорт, а самодостаточным или независимым путем развития, который удовлетворяет внутренний спрос и развивает внутреннее производство. Основной подход: широкомасштабное внедрение передовых иностранных технологий, оборудования, производственных линий и даже укомплектованных заводов. После основания нового Китая нами несколько раз проводились подобные нововведения с целью развития внутреннего предложения и удовлетворения внутреннего спроса.

В первое время после основания Китайской Народной Республики, в условиях блокады, введенной западным миром, мы успешно завершили первую пятилетку, реализовав 156 проектов при содействии Советского Союза, а также стран Центральной и Восточной Европы (250 проектов). Создание металлургической, химической и машиностроительной промышленности заложило прочную основу для последующей индустриализации страны. Менее чем через 10 лет был значительно сокращен разрыв с мировым уровнем технологий и предварительно была сформирована относительно целостная система народного хозяйства.

1960-е годы стали относительно трудным периодом в развитии внешних связей нового Китая: с одной стороны, ухудшились наши отношения с Советским Союзом, а с другой – не улучшились отношения с западными странами. Даже в таких условиях мы по-прежнему стремились к тому, чтобы импортировать хотя бы небольшое количество оборудования из западных стран, восполняя некоторые пробелы в имевшихся технологиях. Например, оборудование для производства винилона, импортированное из Японии в 1962 году.

В 1970-х годах, с восстановлением законного места нашей страны в Организации Объединенных Наций и улучшением отно-

шений с Соединенными Штатами и с западными странами в целом, масштабы внедрения новых технологий неуклонно возрастали. В 1972 году, используя экономический кризис в развитых западных государствах, мы внедрили оборудование для четырех видов химического волокна и двух видов удобрений, чтобы решить насущную потребность людей в питании и одежде. В то же время, в металлургическую, механическую, телекоммуникационную, железнодорожную сферу, гражданскую авиацию и другие отрасли был внедрен ряд передовых технологий. Типичным примером является 1,7-метровая машина непрерывного литья прокатного стана, которую *WISCO* (Уханьская металлургическая корпорация) импортировала из Федеративной Республики Германии. В 1973 году был предложен «план четыре-три», согласно которому в течение трех-пяти лет планировалось импортировать партию комплексного оборудования, единичных устройств и новых технологий для поддержки сельского хозяйства и укрепления базовой и легкой промышленности. В число импортированных объектов вошли: 13 комплектов химических удобрений и 4 комплекта химического волокна, 3 комплекта нефтехимической продукции, 10 алкилбензолных заводов, 43 комплекта интегрированных угледобывающих предприятий и 3 крупных электростанции, с общей стоимостью в \$4,3 млрд. С 1973 по 1977 год Китай представил более 250 технологий и наборов оборудования с контрактной стоимостью более \$4 млрд.

На ранней стадии политики реформ и открытости такой путь развития содержал определенные ограничения для стратегического и политического выбора. Например, наша открытость усилия изначально была направлена на то, чтобы преодолеть «валютные ограничения» и внедрить более передовые технологии. С этой целью торговля обработкой «три к одному» стала важным вариантом. В то же время, стало возможным введение прямых иностранных инвестиций. Мы полагали, что введение иностранного капитала будет

либо технологически продвинутым – способным принести передовые технологии, либо ориентированным на экспорт иностранной валюты – для расширения экспорта и генерирования валютной выручки. Для зарубежных стран, которые ориентированы исключительно на внутренний рынок и имеют общий уровень технологий, эти возможности строго ограничены.

Поэтому в определенной степени открытость Китая постепенно основывается на следующей логике – внедрение более совершенных зарубежных технологий для увеличения и обогащения внутреннего производства и поставок¹. Для этого нам необходимо расширить экспорт и надлежащим образом сократить внешнюю зависимость. Очевидно, это очень простое и прагматичное открытие для внешнего мира. Последующее открытие будет лишь продолжать прорывать эти границы.

Во-вторых, двадцать девять лет строительства нового Китая также преподали нам много уроков, рассказывая, что не может быть реализована на практике и какие дороги не могут быть пройдены.

1) Первые двадцать девять лет строительства нового Китая существовало определенное внутреннее «противоречие», когда цель социализма и коммунизма состояла в том, чтобы свергнуть капитализм и буржуазию, значительно развить социальную продуктивность и установить «общество распределения труда по потребностям». Оно позволило бы широким массам пролетариата, рабочего класса и крестьян стать богатыми и жить счастливой жизнью. Однако как только рабочий класс и крестьяне приобретают свою собственность и становятся богатыми, они становятся «буржуазией». Это

¹ Даже в середине 1990-х годов разрыв между отечественными и мировым технологиями продолжал оставаться на высоком уровне. Согласно данным третьей промышленной переписи, в 1995 году техническое состояние производственного оборудования (в том числе списанного) Китая было: на международном уровне в то время только 11,72%, а на внутреннем уровне – 17,31%; на общий (внутренний) уровень приходилось 39,57%, а на устаревший (внутренний) уровень – 31,4%.

особенно верно в отношении правящей Коммунистической партии и ее высших руководителей: большинство из этих высокопоставленных лидеров – из бедных, а некоторые даже из нищих семей, однако после успеха революции они обрели власть и возможность получения лечения, которое было доступно ранее лишь буржуазной элите. Означает ли это, что такие люди стали «буржуазией»?

Председатель Мао Цзэдун, революционный лидер, который стал настоящим пролетарским революционером. Он думал об этом задолго до победы революции и неоднократно предупреждал всех партийных коллег. После публикации в 1944 году книги Го Можо «Триста лет Цзяшэня» председатель Мао немедленно использовал эту работу в качестве одного из следующих исправляющих материалов. Он предупреждал всю партию: не превращайтесь в предводителя крестьянской войны в северном Китае, которая привела к свержению китайской династии Мин. Ли провозгласил себя императором, стал раздавать своим соратникам пышные титулы и приступил даже к чеканке собственной монеты. Продолжалось ли такое мышление и беспокойство позже, в период Культурной революции?

Основной причиной Культурной революции председатель Мао считал то, что такая буржуазия сформировалась и стала шагом на пути к капитализму. У этих людей даже были штаб-квартиры в центре и агенты в разных местах. Поэтому их нужно было «сбить с ног».

Однако парадокс в том, что после поражения этих людей «пролетарии», пришедшие к власти, также становятся «буржуазией». Этот цикл будет перманентно повторяться, как же справиться с этой проблемой? Председатель Мао предложил следующее решение: «Непрерывная революция при диктатуре пролетариата», то есть Культурная революция.

Такой социализм и коммунизм, с одной стороны, впадут в бесконечное революционное движение. Все общество в основном будет находиться в классовой борьбе и не сможет сосредоточить свои уси-

лия на развитии экономики. В конечном счете, это приведет не только к гражданским беспорядкам, даже к гражданской войне, которое ослабит страну и легко приведет к вторжению иностранных врагов. С другой стороны, экономика и другие сферы деятельности государства могут пойти по крайней левой линии развития. Например, экономическая идеология сформируется вокруг следующего лозунга: «Лучше травы социализма, чем саженцы капитализма». Такой лозунг будет «вешать ярлыки» на иностранные товары, что в свою очередь будет тормозить международные торгово-экономические отношения. Конечно, от такого пути развития социализма и коммунизма жизнь людей не улучшится, наоборот, они еще долго будут жить в нищете.

2) После смерти первого поколения лидеров КНР, во главе с Мао Цзэдуном, политика реформ и открытости, инициированная командой прагматиков во главе с Дэн Сяопином, впервые прорвала прежние идеи о построении социализма и коммунизма, полностью отвергнув путь левого социализма и коммунизма. Основным ответ, который он дал, заключался в том, что вся социалистическая революция или коммунистическая революция была начата с целью свержения существовавшей буржуазии и ее правления, чтобы установить диктатуру пролетариата, управлять коммунистической партией и заставить бедных людей усердно работать. Это было сделано для того, чтобы вся страна превратилась в развитую и мощную страну, люди стали богаче, а страна стала сильной и процветающей!

Таким образом, миссия социалистической революции, по крайней мере, китайской социалистической революции, состоит в том, чтобы создать единое государство посредством революции, создать сильную политическую партию и правительство посредством революции, а затем создать сильное государство, с помощью таких политических партий и правительств.

Это альтернативный путь развития из отсталой страны через

социалистическую революцию к процветающему государству? По крайней мере, из опыта других успешных стран и регионов очевидно прослеживается определенное сходство в путях развития.

***Глава вторая:
большое исследование и практика***

Левая дорога ведет в никуда, так по какой дороге нужно идти? Прокладывание независимого, самостоятельного пути развития также столкнулось с ограничениями в иностранных денежных переводах. Как найти выход? Здесь второе поколение лидеров, представленное Дэн Сяопином, наметило путь и указало направление, то есть то, что необходимо соблюдать и по какому направлению двигаться, какие конкретные пути и политику необходимо изучить.

Во-первых, два основных принципа, которых должна придерживаться такая политика. К первому принципу относятся четыре следующих задачи: придерживаться социалистического пути развития, отстаивать демократическую диктатуру народа, отстаивать лидерство Коммунистической партии Китая, придерживаться идеологии марксизма-ленинизма и Мао Цзэдуна.

В 1976 году скончались Мао Цзэдун, Чжу Дэ, Чжоу Эньлай и другие лидеры старого поколения. Центральный комитет партии в лице Хуа Гофэна и Е Цзяньина разбил «Банду четырех». В первые дни реализация политики реформ и открытости в 1978 году несколько озадачила некоторых людей, вызвав путаницу в их мыслях. 30 марта 1979 года Дэн Сяопин выступил с длинной речью под названием «Придерживаться четырех основных принципов» от имени Центрального комитета Коммунистической партии Китая и официально предложил эти принципы. Он также отметил, что все четыре принципа должны соблюдаться вместе с осуществлением четырех реформ, концепция которых была выдвинута в ходе третьего пленарного заседания одиннадцатого созыва ЦК КПК в 1978 году.

Во-вторых, основная линия для начальной стадии социализма заключалась в том, чтобы «вести и объединять людей всех национальностей, принимая экономическое строительство в качестве центра; придерживаться четырех принципов реформ и открытости; привести к построению демократического и процветающего Китая за счет самостоятельности и трудолюбия; бороться за цивилизованную, гармоничную и прекрасную социалистическую модернизацию, которое усилит страну». В 1987 году на 13-м Национальном конгрессе Коммунистической партии Китая «базовая линия», официально утвержденная партией, определила основные направления будущего развития Китая.

В чем заключается значение этих принципов? «Я не знаю истинного вида горы Лушань, но знаю, что правда именно в ней». По сравнению с наблюдением за преобразованиями в странах Центральной и Восточной Европы этот основной принцип полностью отличает политику реформ и открытости Китая, который несет в себе процесс экономических преобразований, от опыта других стран.

Прежде всего, политика реформ и открытости Китая является продолжением социализма, а экономические преобразования в Центральной и Восточной Европе основаны на политической революции, то есть отказе от социализма и партийного руководства. При этом эта политика вызвала как минимум два аспекта неблагоприятных последствий. Во-первых, в течение длительного периода времени общество находилось в состоянии хаоса – исторический нигилизм процветал, а ценности терялись. Во-вторых, государство и правительство также находились в различных фракционных спорах и стали очень уязвимыми, что мешало им сосредоточиться на экономическом развитии. В-третьих, данному пути было дано название «социализм с китайской спецификой»². В нем есть направление, но нет дорожных знаков, что требует «пересекать реку, нащупывая

² Данное название впоследствии было постепенно обобщено.

камни» и демонстрировать «гибкость». Именно поэтому такой путь развития является соединением теории с практикой.

1) Идеологическая линия поиска истины из общих фактов

Несмотря на то, что дорога к социализму проложена, однако многие страны мира продолжают изучать и практиковать одновременно это великое и беспрецедентное начинание. И опыт Китая не является исключением. Двадцать девять лет новой китайской практики только насторожили Дэн Сяопина. Предыдущий путь крайних левых не увенчался успехом, из-за чего Дэн Сяопин выдвинул лозунг: «Бедность – это не социализм и не коммунизм» (Дэн Суан, том III «Построение социализма с китайской спецификой», сс. 63-64). «Суть социализма заключается в освобождении производительных сил, развитии производственных сил, ликвидации эксплуатации и поляризации, что в конечном итоге приводит к всеобщему процветанию» (Дэн Суан, т. 3). С другой стороны, он также указал: «Мы должны придерживаться марксизма и социалистического пути. Однако марксизм должен сочетаться с реалиями Китая. Доктрина социализма должна быть социализмом с китайской спецификой, которая соответствует реальности Китая» (Дэн Сюань, том III, «Построение социализма с китайской спецификой», с. 63).

В ходе своей речи во время южного тура в 1992 году Дэн Сяопин выдвинул следующие три преимущества нового пути развития: «Развитие производительных сил социалистического общества, укрепление общенациональной силы социалистических стран и повышение уровня жизни людей».

2) Экспериментальный проект, испытание, повторная коррекция и постепенное продвижение маршрута работы.

Что еще более важно в ходе осуществлении политики реформ и открытости, это постепенная трансформация идеологической линии и стандартов тестирования в согласованную форму работы: экс-

периментальный проект, испытание, повторная коррекция и постепенное продвижение маршрута работы.

Этот процесс не является ни процессом обучения (постепенный рост в соответствии с накоплением обучения), ни процессом скачка в условиях достаточной информации. Это процесс непрерывного экспериментирования и исследования: как постепенного развития, так и неопределенного риска. Однако если вы сразу определите верный путь, то сфера или отрасль, которые будут исследоваться сначала, получают преимущество первопроходца по сравнению с другими. Кстати, в процессе реформирования и открытости Китая есть еще одна положительная особенность: исследуемые экспериментальные проекты поддерживаются в основном центральным правительством, поэтому риски не так страшны.

Такое сотрудничество и совместная работа стали одной из микрополитических основ успеха политики реформ и открытости Китая за последние 40 лет.

3) Догнать и перегнать того, кто бежит впереди.

Люди в этом процессе сталкиваются с большим неравенством, особенно с точки зрения времени. Например, реформа жилищной системы. Первоначальная национальная система распределения жилья была постепенно реформирована на рынке в 1990-х годах. До этого люди могли наслаждаться дешевым распределением жилья, а затем они были вынуждены покупать жилье на рынке. Тем не менее люди, которые покупают коммерческое жилье на рынке, не должны страдать с развитием жилищного маркетинга. Потому что, чем раньше будет куплен дом, тем ниже будет рыночная цена дома, значит тем больше будет последующий рост. Многие сотрудники, которые пользовались политикой распределения жилья, не приобрели рыночное жилье, в результате чего дивиденды от повышения цен на недвижимость им не выплачиваются. Это особенно очевидно в городах первого уровня, таких как Гуанчжоу, Шэньчжэнь и Шэньчжэнь.

Таким образом, путь к реформам и открытию, возникший благодаря постоянным экспериментам, также очень неопределен, но в то же время он полон креативности, исследований и испытаний, а также рисков. Благодаря широкой гласности, особенно благодаря постоянному быстрому развитию, в стремлении и поиске новых возможностей, люди также создали сильную психологическую стойкость к таким практикам. Это также является разницей между нами и многими другими странами.

Такая ситуация, с одной стороны, заставила каждого «смотреть вперед», потому что в процессе быстрого развития есть много возможностей, с другой стороны, это также заставляет всех чувствовать определенное недовольство, которое связано с несправедливостью. Таким образом, это ситуация, в которой все стремятся к успеху, прикладывая большие усилия, но в то же время некоторые боятся своих ошибок и несправедливого отношения. Из статистики роста доходов каждого индивида и различных улучшений благосостояния жизни, мы прекрасно видим, что огромный прогресс страны за последние 40 лет улучшил благосостояние каждого человека, сделав всех более «счастливыми»!

Глава третья:

перманентное развитие и политика реформ и открытости.

В первые дни реформ и открытости из-за стремления изменить ситуацию различные регионы и отрасли ввели крупные заказы на внедрение технологий и оборудования, в результате чего в 1978 году по всей стране был сформирован большой список из 1230 проектов импорта, а биржевая квота достигла \$7,8 млрд³. Больше, чем совокупная сумма за все годы с момента основания КНР! Это значительно усугубило и без того жесткие финансовые ограничения.

³ В том же году валютные резервы Китая составляли всего \$176 млн.

Чтобы добиться прорыва, Китай использовал два метода: первый метод заключается в расширении трехсторонней экспортно-перерабатывающей торговли, а также в привлечении иностранного капитала; второй метод – прямое расширение производства для удовлетворения местных потребностей.

Технологии и инвестиции, в которых нуждается Китай, контролируются западными странами. Поэтому наша открытость, по сути, открытость для западных стран – по крайней мере, в 1980-х годах до распада Советского Союза. Западные страны являются приверженцами типичной рыночной экономики, поэтому, стремясь экспортировать товар, китайские предприятия и отрасли вынуждены выходить на передний план открытости и напрямую иметь дело с западными странами с рыночной экономикой.

Таким образом, экономика Китая постепенно стала ориентированной на рынок благодаря трем комбинациям (новое и старое, плановая экономика и рыночная экономика) и постепенно интегрировалась в региональные и глобальные производственные сети. Наконец, интернационализация всей экономики была достигнута.

Так как же это делает Китай?

Во-первых, реформа впервые была проведена в деревне. Отмена традиционных методов организации труда, таких как общины и производственные бригады, и внедрение системы ответственности по контрактам с домашними хозяйствами усилила энтузиазм фермеров в отношении производства и управления, сельская экономика стала активной, а объем сельскохозяйственного производства значительно увеличился.

Во-вторых, в городах стартовали испытательные проекты рыночных реформ. На начальном этапе реформирования и политики открытости почти все предприятия были государственными и коллективными. В то время практика городской реформы заключалась в том, чтобы разделить производственные мощности и деловые опе-

рации на две части внутри каждого предприятия – плановые и неплановые, с постепенным увеличением и расширением неплановых предприятий. Система контрактов, в конце концов, приводит к отмене обязательного плана, отмене руководящего плана и к принятию независимых решений. Людям было разрешено заниматься частным бизнесом, что привело к формированию частного предпринимательства.

Другой подход заключается в создании новой «особой зоны» и новых экспериментах в существующей экономической системе. Это особенно заметно на начальном этапе. Например, в 1979 году в Гуандуне и Фуцзяне были построены четыре особые экономические зоны, такие как Шэньчжэнь, Чжухай, Шаньтоу и Сямынь. Позже, на основе накопленного опыта, они постоянно расширялись, и были добавлены 14 прибрежных открытых городов, и, наконец, постепенно эксперимент распространился на всю страну.

В-третьих, в условиях экономического роста также начинает проводиться исследование реформы резервной части: из системы контрактов в начале 1980-х годов (система краткосрочных контрактов, определение показателей прибыли и бизнеса, реализация рынка). Чтобы преобразовать последующую реформу системы владения акциями и провести модернизацию государственных предприятий в середине-конце 1990-х годов, с одной стороны, было осуществлено преобразование большинства государственных предприятий, с другой стороны, также формирование крупных государственных предприятий (в лице центральных предприятий, находящихся в ведении Комиссии по надзору и управлению государственными активами). В последующей открытой среде эти крупные государственные предприятия постепенно трансформировались в многонациональные группы, которые «работают, как крупные западные транснациональные корпорации или крупные предприятия».

Наконец, в процессе трансформации рынка также будет происходить своего рода «конкуренция» между «плановой» и «неплановой» моделями, движимая мотивами поиска прибыли. У предпринимателей появилась возможность преобразования «плановых» товаров в «неплановые», что позволит им продавать эти товары по «неплановым» ценам, тем самым получая огромную прибыль. Либо расширение «непланового производства» и их поставки на рынок, с целью получения все большей прибыли. Такая же ситуация существует в «реформе запасов» и «постепенных реформах», так что рыночная часть продолжает быстро расти. Таким образом, рыночные реформы будут иметь «самоорганизующийся» механизм – перманентно и очень быстро растущий!

В чем уникальность подхода Китая по сравнению со странами Центральной и Восточной Европы, которые также прошли через экономические реформы?

Переход от плановой экономики к рыночной экономике является сложным и постепенным процессом, который не может быть завершен за одну ночь. Преобразование стран Центральной и Восточной Европы, а также реформы и политика открытости Китая говорят нам о том, что ориентированные на рынок «саженцы необходимо тщательно и медленно выращивать. В почве, сформированной долгосрочной плановой экономикой, трудно вырастить ориентированный на рынок красивый цветок с помощью шоковой терапии».

(1) В шоковой терапии быстрый процесс приватизации позволяет лишь небольшому количеству избранных людей взять на себя инициативу и дешево скупить акции других людей, превращаясь в основных акционеров и владельцев компании. В лучшем случае, это случайный успех, в худшем – это успех спекулянта. Такой стиль не поощряет трудолюбивых предпринимателей и рабочих, но является замаскированной формой грабежа и эксплуатации и ведет к крупным социальным и иным проблемам.

(2) В шоковой терапии конвертируемость валюты и открытие счета операций с капиталом привели к значительному обесцениванию местной валюты за очень короткий период времени, а внутренние активы сократились, создав тем самым прекрасные условия для иностранных слияний и поглощений, а либерализация также приветствовала иностранные инвестиции. В результате иностранный капитал контролирует жизненный путь отечественной экономики или зарабатывает много денег.

(3) В условиях шоковой терапии открытие местного рынка в течение очень короткого периода времени также привело к притоку импорта, который нанес удар по местной промышленности. В результате было закрыто большое количество предприятий, рабочие потеряли свою работу, уровень жизни людей резко упал. Многие люди даже попадают в нищету.

(4) В то же время в условиях шоковой терапии невозможно стимулировать рост местных предприятий за очень короткий период. Он может опираться только на иностранный капитал или местных нуворишей. Последние не могут способствовать развитию местных отраслей, особенно для достижения уровня международной конкурентоспособности. Поэтому отечественная промышленность также слабеет или практически не способна развиваться в дальнейшем. В результате экономика всей страны быстро трансформируется в непонятную однородную экономику, которая опирается на традиционные продукты на основе ресурсов.

(5) В начале переходного периода, с развитием шоковой терапии, многие страны пережили травмирующую экономическую катастрофу или экономический кризис. Последствия этого кризиса можно увидеть на примере постепенного понижения статуса России: до реформ Россия все еще была страной, которая могла противостоять Соединенным Штатам, однако после преобразований в 1980-х годах она постепенно трансформировалась в члена «восьмер-

ки», а затем была вытеснена даже оттуда. С экономической точки зрения, она также трансформировалась из экономической сверхдержавы с развитой промышленной системой в страну по добыче сырья и производителя энергии!

Почему в отличие от других примеров, экономическое развитие Китая было выдающимся, и оно поддерживало быстрый рост в течение 40 лет подряд?

(1) Политика реформ и открытости Китая – это своего рода перестройка и переосмысление социализма, а не отчаянное отступление и отказ от него. Поэтому четыре основных принципа и базовая черта первичной стадии социализма являются ключевыми столпами нашего успешного развития. Без этих двух оснований, возможно, мы попали бы в затруднительное положение шоковой терапии, как это случилось в России, в Центральной и Восточной Европе;

(2) В процессе реформ и открытости необходимо не только поддерживать стабильность собственной экономики, но и развивать местные отрасли промышленности и предприятия, в противном случае местная экономика попадет в циклический кризис. Уникальный опыт Китая заключается в следующем: во-первых, процесс реформ и открытости продвигается постепенно, в соответствии с адаптацией, реформой, способностью к разведке и обучению местных предприятий и отраслей, проводятся разные экспериментальные исследования, а не шоковая продажа или роспуск. Во-вторых, в зависимости от текущего уровня конкурентоспособности отечественных предприятий и отраслей и способности к адаптации в будущем, постепенно продвигается политика открытости, используя как импортную конкуренцию, вызванную открытием рынка, так и формированием предприятий с иностранным финансированием. Давление рыночной конкуренции стимулировало повышение конкурентоспособности местных предприятий и отраслей, анализ фактов и надлежащую защиту местных предприятий и отраслей.

В самом начале реформ и политики открытости мы использовали большое количество простаивающих производственных мощностей государственных предприятий и коллективных предприятий, чтобы заниматься торговой деятельностью «три к одному»: китайские компании предоставляют заводы и рабочую силу, иностранные компании предоставляют оборудование, сырье и заказы, покупают продукты, получают за это материальную выгоду. Благодаря этой форме, Китай получает не только сочетание существующих предприятий и новых предприятий, финансируемых из-за рубежа, но и ценный денежный доход, и, что более важно, бесплатное обучение и образование, ориентированное на рынок. С непрерывным расширением такой торговой деятельности все больше предприятий приобретают реальный опыт управления рынком с помощью этой формы, и сотрудники (многие трудовые мигранты) также получают ориентированное на рынок образование.

В первые дни реформ и открытости мы также поощряли иностранных инвесторов вкладывать средства в Китай. Однако Китай требует, чтобы финансируемые из-за рубежа предприятия создавали совместные предприятия с китайскими компаниями или проводили совместные операции, тем самым достигая интеграции между китайскими и западными компаниями.

В то же время, в течение длительного периода времени различные иностранные компании, которые работают и открывают бизнес в Китае, в основном ориентированы на экспорт перерабатывающих торговых предприятий. Эти предприятия имеют небольшие инвестиционные масштабы (\$2-3 млн.), относительно простую деловую деятельность, а также несложные технологии и управление, однако они полностью ориентированы на международный рынок. Это хороший пример обучения и подражания для отечественных компаний. Многие отечественные предприятия, особенно городские и сельские предприятия в первые годы реформ, а затем част-

ные предприятия развивались вокруг этих предприятий, финансируемых из-за рубежа.

(3) Стабильная макроэкономическая среда и политика, большая, высококачественная и недорогая рабочая сила, а также позитивные стратегии и политика в сочетании с географическими и культурными связями в центрах крупных развитых экономик Азии и Китая. В конце 1980-х годов, используя стратегию «Международного большого цикла», мы в полной мере использовали хорошие возможности для переноса большого количества трудоемких отраслей промышленности, вызванных повышением курса азиатских тигров и укреплением курса японской валюты. Мы приняли эти инвестиции в больших масштабах и быстро интегрировались в Восточную Азию. В производственной сети Китай достиг значительного прорыва в открытии для внешнего мира, особенно внешней торговли. Мало того, что она преодолела дилемму иностранной валюты, с 1994 года торговля поддерживала положительное сальдо в последующие годы, и экономические связи с внешним миром были реализованы, что сделало нашу экономику более стандартизированной и ориентированной как на внутренний, так и на внешний рынок.

В 1990-х годах после того, как выступление Дэн Сяопина на юге и 14-й Национальный конгресс по рыночной экономике официально провозгласили в качестве цели политику реформ и открытости Китая, положение Китая в глобальных инвестициях и торговле стало более заметным. Конечно, этому также способствовали благоприятные международные условия в то время: во-первых, экономические преобразования в странах Центральной и Восточной Европы находились в переходной фазе, а экономика – на стадии кризиса. Во-вторых, многие развивающиеся страны, такие как Латинская Америка, также находились в долговом кризисе и настаивали на жестких изменениях типа «Вашингтонского консенсуса». В-третьих, успешно завершились переговоры по либерализации международной торговли (переговоры

по Уругвайскому раунду, завершенные в 1993 году), и Североамериканская зона свободной торговли (1994 год) начала свою официальную работу. В-четвертых, в мире полным ходом шла информационная революция. В результате Китай превратился в глобальную инвестиционную точку, и большое количество инвестиций было перенесено в прибрежные районы Китая, образуя суперсочетание «китайской рабочей силы, китайских фабрик» и «международного капитала, технологий и международных рынков». За очень короткий период времени Китай превратился в региональную и даже глобальную базу обработки и производства.

В 2001 году вступление Китая во Всемирную торговую организацию (ВТО) еще больше способствовало интеграции экономики страны с мировой экономикой, в результате чего Китай стал важным «полюсом» в мировой экономике, особенно в глобальной производственной сети.

Важно сказать, что в процессе трансформации Китай уделяет больше внимания использованию, защите и модернизации существующих возможностей, в то время как в других странах с переходной экономикой это своего рода отказ от прошлых возможностей, особенно возможностей прошлых отраслей и предприятий (по крайней мере, это так, судя по результатам). Поэтому в этих странах, сопровождаемых шоковой терапией, «депрессия переходного периода» длилась около десяти лет, что привело к потере не только ВВП, но и большого количества отечественных отраслей и предприятий!

Таким образом, благодаря активной открытости Китай не только добился тесной интеграции с региональной и мировой экономикой, но и стал неотъемлемой частью этой самой региональной и мировой экономики, а также использовал нашу рабочую силу для эффективного распределения ресурсов. Что еще важнее – он также добился рыночных преобразований, плавно интегрировавшись в международную экономику, и накопил большой объем валютных

резервов⁴, предотвращая и избегая воздействия различных финансовых кризисов.

***Глава четвертая:
принять вызов, ориентироваться на будущее.***

Успешное 40-летнее развитие также принесло немало вопросов. Забегая вперед, отметим, что вопросы в обеих областях заслуживают особого внимания.

Во-первых, надо было создать новую модель китайско-западного сотрудничества.

В целом за последние четыре десятилетия идея реформ и открытости Китая заключалась в следующем: от плановой экономики к рыночной, от закрытости к открытости. Этот процесс организован и постепенен: от малого к большому, постоянно расширяясь: от низкого к высокому, постоянно совершенствуясь. Наряду с этим процессом идет непрерывный процесс развития отечественных отраслей и предприятий, а также процесс роста ВВП.

Успех этого этапа отражается не только в росте внутренних отраслей промышленности и предприятий, но и в защите внутреннего рынка, а также избегании внешней «экспансии» на отечественные предприятия, особенно на государственные предприятия. В списке компаний из списка «Fortune 500» за последние годы все больше и больше государственных предприятий попали в этот спи-

⁴Что касается валютных ограничений, то это ограничение было снято с середины 1990-х годов. Несколько причин привели к такому результату: во-первых, внутреннее предложение в основном удовлетворяет внутренний спрос, что приводит к снижению экономического дефицита, во-вторых, машины, оборудование и технологии стали новым направлением развития Китая, следовательно, этап импорта оборудования завершился, и Китай вступил в новую фазу развития своих собственных технологий и возможностей оборудования. В-третьих, внутренней валюты стало достаточно. Именно с этого периода экономическое развитие Китая вступило в стадию модернизации, трансформации и обновления машин и оборудования среднего и высокого класса, которое постепенно вытесняет зарубежные страны.

сок, в крупных проектах для иностранных инвестиций они часто являются крупными государственными предприятиями. Например, в только что опубликованном списке «Fortune Global 500» за 2018 год китайские компании заняли в списке 120 мест, в том числе 103 в материковом Китае, 8 в Гонконге и 9 на Тайване. Из 103 перечисленных компаний на материке 48 являются центральными предприятиями, 24 – местными государственными предприятиями, а 11 – предприятиями, финансируемыми за счет средств, всего 83. Другими словами, более 80% (80,6%) компаний в этом списке являются государственными. Эта ситуация оказала большое давление на западный мир.

В чем же символ успеха Китая? Как китайские компании конкурируют с западными транснациональными корпорациями?

Развитие и успех Китая все в большей степени вызывали настороженность и рефлексию западных стран, начавших вносить некоторые коррективы в свои позиции. В последние четыре десятилетия наша реформа и открытость происходили в условиях открытой рыночной экономики, созданной послевоенными западными странами. Эта, основанная на правилах система, объективно обеспечивает сильную внешнюю гарантию для нашей реформы и открытости. Роль многосторонней торговой системы особенно заметна. Она не только обеспечивает единый, прозрачный и безопасный внешний рынок, но также предоставляет множество преимуществ и удобств для развивающихся стран, таких как преференциальные соглашения, а также ценный механизм разрешения торговых споров на основе правил. Однако после финансового кризиса 2008 года западные страны, по-видимому, больше не могут терпеть дальнейший рост и развитие Китая, требуя «открытого рынка» и справедливой торговли, и даже Соединенные Штаты и Европа не хотят выполнять свои обязательства по отношению к Китаю, согласно правилам Всемирной торговой организации. За последние два года Соединенные

Штаты, Европа и Япония совместно выпустили ряд заявлений против нас, обвинив нас в обязательной передаче технологии, субсидиях для отечественной промышленности и требованиях локализации для иностранных инвестиций.

Теперь кажется, что на новом этапе западные страны все чаще требуют переосмысления отношений с Китаем, особенно это касается экономического сотрудничества. В этом контексте, какова степень признания и терпимости международного сообщества к прошлой практике и будущим целям Китая? Что может предпринять «Западный союз» и какова «открытость», к которой стремится Китай? В настоящее время Запад, представленный Соединенными Штатами, похоже, обрисовал для нас большой план. Однако готов ли Китай его принять? Почему направление и модель развития Китая должны быть определены Соединенными Штатами и другими западными странами? В любом случае, за этими изменениями просматривается рост Китая и опасения западных стран. Возможно, в будущем, рано или поздно Китаю необходимо выйти на передний план и работать с западными странами над созданием новой «согласованной, взаимоприемлемой» открытой модели.

Во-вторых, необходимо создать долгосрочный механизм для сбалансированного развития и борьбы с коррупцией.

Наряду с быстрым экономическим ростом и постоянным улучшением уровня жизни людей, проблемы, накопленные во внутреннем развитии, становятся все более и более заметными. Эти вопросы наиболее заметно отражены в двух аспектах:

- процесс реформ и открытости Китая полон неопределенности и многих несправедливых аспектов. Кроме того, неравенство в доходах, вызванное самим экономическим развитием, делает проблему неравенства очень острой. Как указано в отчете 19-го Национального конгресса, «дисбаланс развития» стал серьезной проблемой для следующего шага развития.

- коррупция ряда чиновников. После реформы и открытости, хотя мы отказались от Культурной революции, за которую выступал председатель Мао, явления и проблемы, вызвавшие эту революцию, все еще существуют, то есть бывший пролетариат превратился в некую «буржуазию» и все больше и больше богатеет. В этом контексте мы должны понять и решить проблему коррупции и ухудшения профессионализма со стороны некоторых руководящих кадров. Эта огромная проблема, с которой мы столкнулись. Со времени 18-го Национального конгресса мы контролировали коррупционную ситуацию с помощью внутреннего надзора и наказания (Центральная комиссия по проверке дисциплины). Однако до создания долгосрочного антикоррупционного механизма, обеспечивающего долгосрочный антикоррупционный эффект, еще далеко.

ГРАНТ БАГРАТЯН

*Д.э.н., профессор,
премьер-министр РА
1991, 1993-1996гг.,
Российско-Армянский
университет*

КИТАЙ: РЕАЛЬНОСТЬ ИЛИ ЧУДО?

Началом экономических реформ в Китае стал 1978 год, когда прагматичное крыло Коммунистической партии Китая в лице вице-премьера КНР (а в действительности фактического руководителя страны) Дэн Сяопина на декабрьском пленуме ЦК провозгласило политику социально-экономического обновления КНР. Возражая противникам-однопартийцам – ярым марксистам, Дэн говорил: неважно, какого цвета кошка, главное, чтобы она ловила мышей. То есть КПК должна была ради экономического развития страны пойти на радикальные шаги, перейти на принципы капиталистической экономики. Тогда он встретился с президентом США Дж.Картером, премьер-министром Японии М.Охирой, премьер-министром Великобритании М.Тэтчер и правительством Португалии.

В результате этих встреч США прервали дипломатические отношения с Китайской республикой (Тайвань) и возобновили отношения с КНР. С Великобританией была достигнута договоренность

о возвращении Гонконга Китаю после 1999г. Подобная договоренность была достигнута и с Португалией относительно Макао. Дэну удалось уговорить китайцев отказаться от ненависти и антипатии к Японии (Китай проиграл Японии в 1894-1895гг. и понес катастрофические потери в войне 1937-1945гг.) и открыть рынки страны для японских товаров.

Дэн Сяопин смог также обрести поддержку политического руководства КНР в лице Ху Яобаня, Цянь Цзэминя, Ли Пэна и других и в декабре 1978г. на пленуме ЦК КНР от имени прагматичного крыла Компартии объявить о начале курса реформ. Первый этап реформ длился 6 лет (1978-1984гг.) и решил следующие проблемы китайской экономики. Прежде всего, сельскохозяйственные земли были сняты с баланса коммун и переданы семейным фермам (был сделан шаг к коллективному землевладению). Коммуны были ликвидированы. Это был невиданный шаг в истории Китая. Вообще, в Китае никогда не было частной собственности на сельскохозяйственные земли. За 11 тысячелетий сельскохозяйственной деятельности человечества в этой стране проживало 25-50% населения Земли. У Китая всегда была проблема с землей, и он предпочитал применять разные системы земельной аренды. Кстати, тем не менее, благодаря использованию разных систем земельной аренды, Китаю всегда удавалось сохранять свою самодостаточность в плане сельскохозяйственных продуктов и на протяжении 10800 лет быть мировым лидером по показателю ВВП на душу населения. Армянские реформы 90-х годов XX века (переход к частному землевладению) также начались с земельных реформ. Кстати, это единственное сходство китайских и армянских экономических реформ.

Следующим шагом реформ 1978-1984гг. в Китае стало предоставление свободы хозяйствования госпредприятиям. Это был такой же шаг, какой был сделан в СССР (1965г.) или в Югославии (за 10 лет

до того). Но в Китае отказались от директивного утверждения планов предприятий и волюнтаристского перераспределения полученной прибыли – тех черт, которые погубили советскую экономику.

Последним блоком первого этапа экономических реформ стало создание полноценных условий для свободной внешнеэкономической деятельности предприятий: ликвидация государственной монополии на внешнюю торговлю, переход к политике открытых дверей, активизация деятельности китайских промышленных предприятий на внешних рынках.

Результаты первого этапа оказались впечатляющими. За 1978-1984гг. ВВП страны вырос в 2.1 раза (см. *Рис. 1*). Китай собрал рекордный урожай риса и зерна. На фоне резкого улучшения продовольственного обеспечения населения страна выдвинула новые смелые задачи.

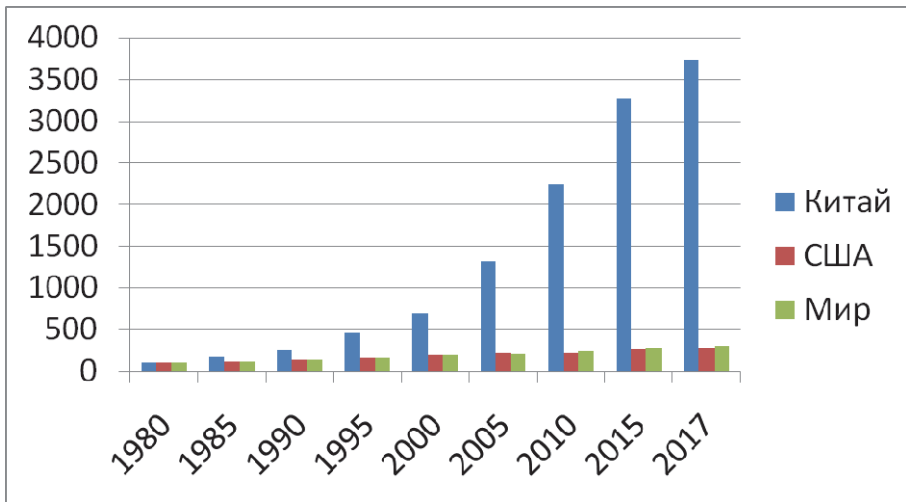
Вторым этапом реформ (1984-1997гг.) стало формирование макроэкономической среды, обусловленной рыночными отношениями. Был осуществлен переход от долгосрочного планирования деятельности государственных предприятий и компаний, лимитированы права государства в подобных программах и планах, государство внедрило механизмы регулирования инфляции (в отличие от Армении, где по настоянию Международного валютного фонда инфляция рассматривается как исключительно монетарное явление и сдерживается посредством произвольных изменений денежной базы и/или массы со стороны Центрально банка), в частности, контролируя кривую предложения товаров и услуг, производственных инфраструктур. Кроме того, на этом этапе были отрегулированы институциональные основные развития государственных активов, формы и методы участия государства при создании новых, частных компаний.

Третий этап экономических реформ в Китае начался в 1998г. и продолжается до сих пор. Особенности третьего этапа: поощрение

иностранных и частных компаний (особенно малых и средних), поощрение внешней экспансии китайских компаний, обусловленной положительным сальдо платежного баланса, завоевание доминантных позиций на мировом рынке для китайских компаний. Можно утверждать, что состоявшийся осенью 2017г. съезд КПК, на котором в основном обсуждались стратегические планы правительства, а также задачи ликвидации коррупции и взяточничества в стране, по сути, ознаменовали начало нового, четвертого, этапа китайских реформ.

Результат китайских экономических реформ ошеломляет. Как видно на *Рис. 1*, за 1980-2017гг. ВВП Китая вырос в 37.5 раза при том, что экономика США выросла в 2.7 раза, а мира – в 3.2 раза¹. Китай уже 42-й год подряд (1977-2018) регистрирует положительный экономический рост. Это мировой рекорд.

Рис. 1
Динамика ВВП в Китае, США и мире 1980-2017гг. (в процентах). 1980г.=100%

¹ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=chart>.

² Там же.

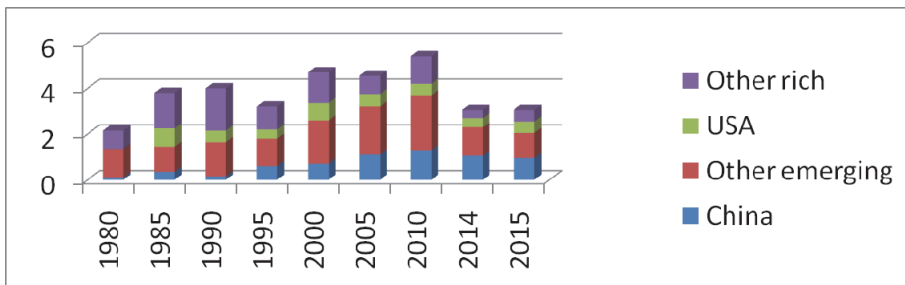
Какова специфика китайских экономических реформ? Чем они отличаются, скажем, от реформ Японии, Юж.Кореи или Сингапура? Обычно китайские экономисты подчеркивают плановых тип экономики и руководящую роль коммунистической партии (однопартийную систему). Подобный образ мышления связан с тем, что китайцы (так же, как японцы и корейцы) в экономической жизни отдают предпочтение коллективному, корпоративному мышлению и далеки от западного индивидуализма. Тем не менее, как нам кажется, к отмеченным особенностям нужно добавить следующее:

- доминирующая роль государственных компаний в строительстве, инфраструктурах и банковской сфере,
- способность правительства контролировать инфляцию за счет установления цен на услуги в производственных инфраструктурах,
- высокий уровень сбережений и постоянное ограничение потребления,
- отсутствие повсеместной системы предоставления отпусков сотрудникам,
- отсутствие повсеместной государственной пенсионной системы,
- высокий удельный вес малого бизнеса,
- умеренное налогообложение,
- распространенность систем коллективной и семейной собственности на землю,
- стерилизация положительного сальдо торгового баланса (в отличие от Японии, Китай поощряет конкурентность отечественной продукции за счет низких зарплат и инвестирования положительного сальдо от внешней торговли в иностранные акции).

В результате всего этого сегодня Китай стал в мире экономическим «игроком номер один». Так, как видим на *Рис. 2*, сегодня Китай способствует мировому экономическому росту вдвое больше, чем США, и почти столько же, сколько все развитые страны мира вместе взятые.

Рис. 2

Участив в росте мировой экономики в 1980-2015гг., проценты (синим цветом обозначен Китай, зеленым – США, красным – другие развитые страны)³

Как мы уже отметили, одно из важных отличий Китая – государственный уровень внимания к производственным инфраструктурам – дорогам, мостам, транспортным узлам, перекресткам, туннелям, железной дороге, аэропортам, гидроузлам, солнечным и ветряным электростанциям, водонасам и т.д. Китай за 1980-2015гг. построил 120000 км автомагистралей и по этому показателю обогнал США (90000 км). В 2017г. инвестиции Китая в сфере солнечной и ветряной энергетики были больше, чем вкуче у всего остального мира. На *Рис. 3* видно, что в 2008-2013гг. эта страна потратила на свою инфраструктуру 9% ВВП. Для сравнения отметим, что США или Германия потратили в 4-4.5 раза меньше.

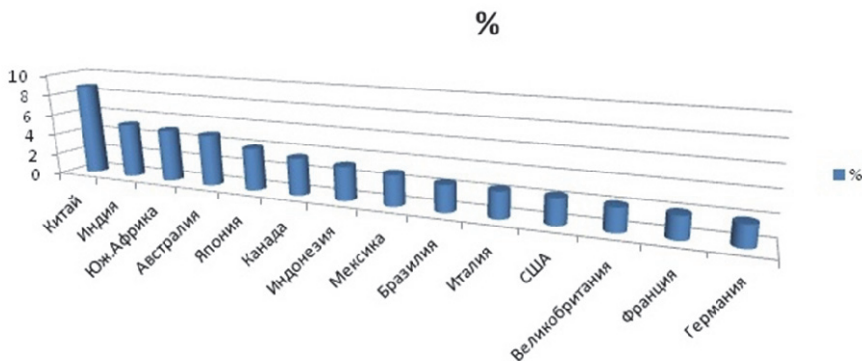
В Китае неизбежно повышение зарплаты. Так, в промышленном секторе Китая средняя оплата за час за 2008-2018гг. выросла с

³ The Economist, August 29th – September 4th, p. 19.

полутора долларов до четырех, а аналогичная плата в Таиланде составляет \$2.5, во Вьетнаме – \$2, в Филиппинах – \$1.8 и в Камбодже – \$1.5 (в США – \$21)⁴. Китайские компании уже переводят производство в эти страны.

Рис. 3

Расходы на инфраструктуры, в процентах по отношению к ВВП.
2008-2013гг.⁵

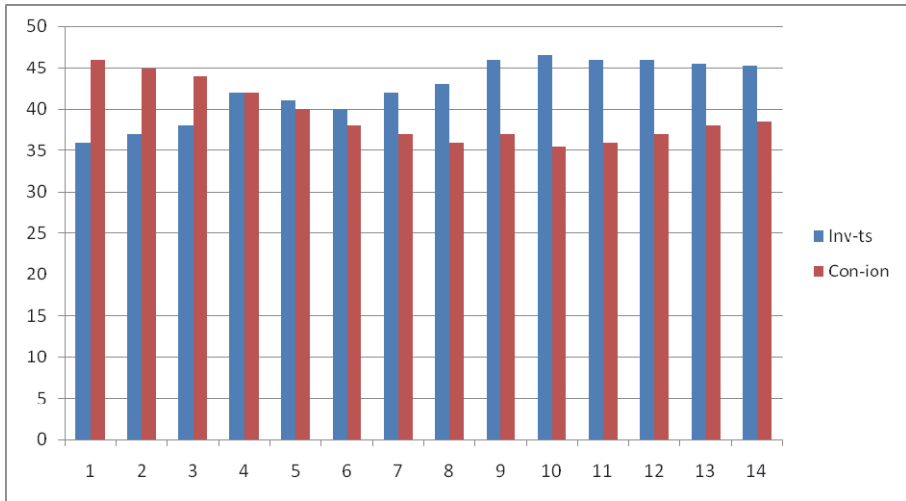

Любопытно также осуществляемое Китаем регулирование сбережений (инвестиций) и потребления. Китай, с одной стороны, и Япония с Юж.Кореей – с другой, отличаются тем, что в первом случае положительный баланс был полностью стерилизован в пользу инвестиций. Как видно на Рис. 4, за 2001-2014гг., инвестиции практически всегда превышали потребление. Сегодня их соотношение составляет 53 к 47 в пользу инвестиций. В среднем по миру это соотношение составляет 23 к 77, а в США – 24 к 76 (отметим, что в Армении это соотношение составляет 10 к 90, а в отдельные годы потребление превышало ВВП).

⁴ <https://edition.cnn.com/business>.

⁵ The Economist, April 22nd – 28th, 2017, p. 65.

*Инвестиции и потребление в Китае за 2001-2014гг.,
в процентах по отношению к ВВП*

Как мы уже отмечали, одной из особенностей китайской экономики является высокий удельный вес малого бизнеса в ряде объемных показателей. Из данных *Таблицы 1* видно, что в действительности 60% из \$2.5 трлн. китайского экспорта осуществляется за счет малого бизнеса.

В конце концов, одним из залогов успеха китайских экономических успехов является китайская налоговая система. В Китае налогообложение исторически всегда было умеренным (в смысле бремени). Об этом свидетельствуют данные *Таблицы 2*. И в наши дни китайская система налогообложения одна из умеренных. Об этом свидетельствуют данные *Рис. 5*.

Несмотря на беспрецедентные экономические успехи, перед Китаем стоят серьезные вызовы: экономические санкции США, проблемы сфер здравоохранения и образования, жилищного строитель-

⁶The Economist, August 29th – September 4th, 2015, p. 19.

ства, повсеместного внедрения пенсионной системы, менеджмента положительным сальдо платежного баланса, долги нефинансового сектора экономики и, наконец, факт неминуемого через несколько лет превращения в первую экономику мира со всеми проистекающими отсюда обязанностями. Таковы проблемы китайской экономики на ближайшее десятилетие.

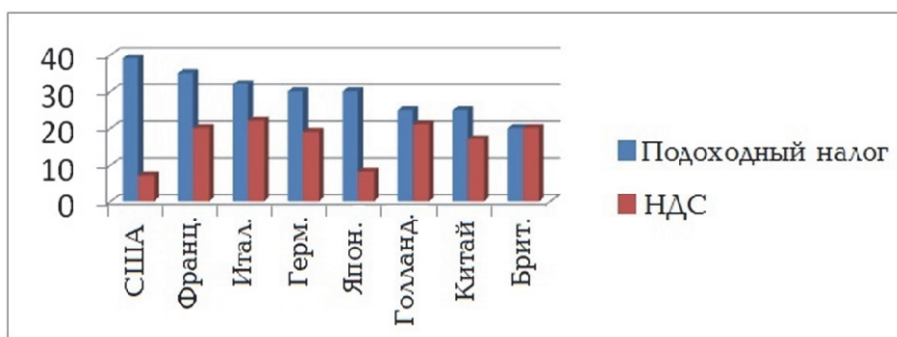
Таблица 1

Удельный вес малого бизнеса в экспорте, в среднем 1998-2008гг.⁷

Китай	60%
Индия	38-40%
Вьетнам	20%
Сингапур	16%
Малайзия	15%
Индонезия	18%
Таиланд	46%
Филиппины	22%
Пакистан	25%

Рис. 5

Налоговые ставки в процентах в Китае и ряде других стран 2016г.⁸

⁷ http://www.edinburgh-group.org/media/2776/edinburgh_group_research_-_growing_the_global_economy_through_smes.pdf, p. 19.

⁸ The Economist, December 17th – 23rd, 2016, p. 60.

Таблица 2

Соотношение налогов к ВВП, в процентах⁹

<i>Страна</i>	<i>Период</i>	<i>Все налоги, включая церковные</i>
Англия	1285-1688	6
	1689-1800	14
Китай	Мин, 1550	6-8
	Цинь, 1650	4-8
	Цинь, 1750	8
Османская империя	1500-1599	3.5
	1600-1699	3.5
	1700-1799	4.5

⁹ Кларк Г., Прощай, нищета! Краткая экономическая история мира / пер. с англ. Н.Эдельмана. 2-е изд. – М.: Издательство Института Гайдара, 2013, с. 222.

АШОТ ТАВАДЯН

*Доктор экономических наук,
профессор*

ВОЗМОЖНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ ЕАЭС С КИТАЕМ

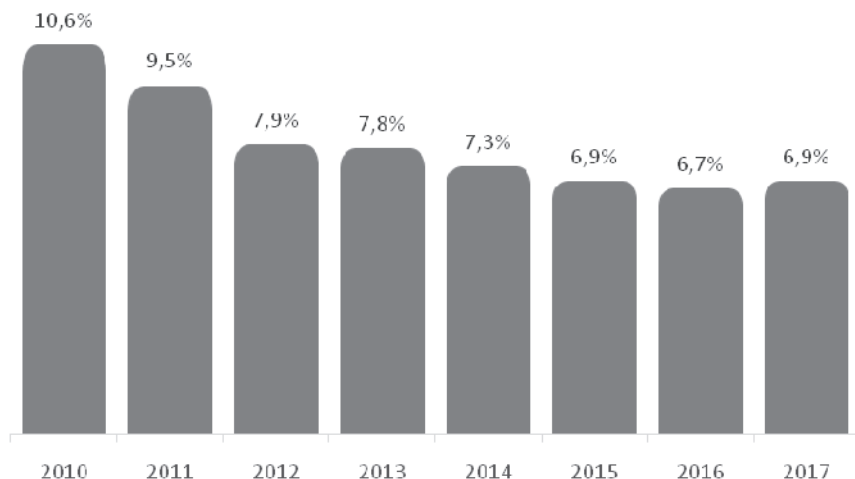
В экономике Китая важнейшее значение имеет четкая установка ориентиров и регулирование экономики, а также этапный принцип достижения целей экономики. Соответственно формируется денежно-кредитная и налогово-бюджетная политика. В установке ориентиров ключевую роль играет оптимизация экономической структуры за счет наукоемких и инновационных проектов. Темп роста экономики Китая один из самых высоких в мире, в течение 30 лет он составлял в среднем 9.9% в год¹. В 2016г. темп роста составил 6.7%, а в 2017г. 6.9% (График 1). Темп роста экономики Китая в 2016г. зафиксировал самый низкий показатель за последние годы, хотя, скажем, для экономики Армении данный показатель можно считать ориентиром.

Все страны ЕАЭС, учитывая рост торговых и инвестиционных связей с КНР, крайне заинтересованы в сопряжении с Экономическим поясом Шелкового пути (ЭПШП), в китайских инвестициях.

¹ В статье использованы данные ресурсов tradingeconomics.com, imf.org, worldbank.org, armstat.am, bankir.ru.

Членство в ЕАЭС предполагает сложение экономического потенциала стран ЕАЭС, что окажет положительное влияние на развитие экономических отношений с другими странами, в том числе, конечно же, с Китаем.

График 1

Темп роста экономики Китая

Следует подчеркнуть, что в статье 4 Договора о ЕАЭС² «Основные цели Союза» указано, что основными целями Союза являются не только формирование единого рынка товаров, услуг, капитала и трудовых ресурсов, но и всесторонняя модернизация, кооперация и повышение конкурентоспособности национальных экономик. Фактически в Договоре отмечена необходимость способствовать развитию экономики по данному эффективному сценарию. Однако слабая согласованность макроэкономических показателей, в частности инфляции и курса национальных валют, не способствует коор-

² «Договор о Евразийском экономическом союзе», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/.

динации экономической политики не только в ЕАЭС, но и с Китаем (Таблица 1). Несмотря на то, что согласование макроэкономических показателей является ключевым требованием Договора о ЕАЭС.

Таблица 1

*Инфляция, ставка ЦБ и курс национальной валюты
в государствах ЕАЭС и Китае*

Страна	Год	Годовая инфляция	Ставка ЦБ	Изменение курса относительно \$ США ³
Китай	2015	1.6 %	5.60 %	- 5.2 %
	2016	2.1 %	4.35 %	- 6.5 %
	2017	1.8 %	4.35 %	-6.2 %
	2018 октябрь	2.5 %	4.35 %	+ 3.5 %
Россия	2015	12.9 %	11.00%	+ 24.8 %
	2016	5.4 %	10.00 %	- 18.9 %
	2017	2.5 %	7.75 %	- 4.1 %
	2018 октябрь	3.5 %	7.50 %	+ 10.3 %
Казахстан	2015	13.6 %	5.50 %	+ 87.6 %
	2016	8.5 %	12.00 %	- 3.0 %
	2017	7.1 %	10.50 %	- 0.9 %
	2018 октябрь	5.3 %	9.25 %	+ 5.8 %
Беларусь	2015	11.4 %	25 %	+ 57.6 %
	2016	10.6 %	18 %	+ 4.7 %
	2017	4.6 %	11 %	+ 1.7 %
	2018 октябрь	4.9 %	10 %	+ 8.1 %
Армения	2015	-0.1 %	8.75 %	+ 1.3 %
	2016	-1.1 %	6.25 %	+ 0.8 %
	2017	2.6 %	6.00 %	+ 0.0 %
	2018 октябрь	2.8 %	6.00 %	+ 0.5 %
Киргизия	2015	3.4 %	10.00 %	+ 30.3 %
	2016	-0.5 %	5.00 %	- 9.8 %
	2017	3.7 %	5.00 %	- 0.5 %
	2018 октябрь	0.8 %	4.75 %	+ 0.5 %

³ «+» показывает процент повышения, «-» процент понижения курса национальной валюты по сравнению с тем же периодом предыдущего года.

Государства-члены ЕАЭС имеют договоренности с Китаем на двусторонней основе. Заявление о сопряжении ЕАЭС и ЭПШП было подписано со стороны ЕАЭС президентом России. Необходима координация и подключение к этому заявлению всех стран ЕАЭС. Для существенного роста товарооборота между ЕАЭС и Китаем необходимо проведение согласованной не только макроэкономической политики стран ЕАЭС, но и внешнеэкономической политики. Иначе существует риск неравной конкуренции между предприятиями данных стран.

Для оценки возможностей сопряжения ЕАЭС и ЭПШП представим ВВП в странах ЕАЭС, в Китае, а также в США (Таблица 2).

Таблица 2

ВВП в странах ЕАЭС, в Китае и США (2017г., по списку МВФ)

Страна	ВВП номинал (млрд. \$)	ВВП ППС (млрд. \$)	ВВП на душу населения номинал (тысяч \$)	ВВП на ду- шу населе- ния ППС (тысяч \$)
США	19 391 (1)	19 391 (2)	59.8 (7)	59.8 (11)
Китай	12 015 (2)	23 159 (1)	8.6 (72)	16.6 (79)
Россия	1 527 (12)	4 008 (6)	10.9 (62)	27.9 (48)
Казахстан	161 (57)	478 (42)	8.8 (71)	26.1 (54)
Беларусь	54.4 (80)	173 (72)	5.7 (90)	18.6 (70)
Армения	11.0 (132)	27.1 (135)	3.9 (116)	9.1 (111)
Киргизия	7.1 (147)	22.7 (139)	1.1 (158)	3.6 (147)

С учетом паритета покупательной способности в ВВП Китай вышел на первое место в мире. Примечательно, что Россия по ВВП ППС занимает шестое место в мире. Потенциал Китая и России, их соседство, при сопряжении ЕАЭС и ЭПШП дает возможность увеличить экспорт и инвестиции всем странам ЕАЭС.

В развитых малых странах соотношение экспорта и ВВП не ниже 30%, поскольку очевидно, что рынок там небольшой и экспорт становится решающим фактором развития. Значительный рост

экспорта в первую очередь возможен в близких по развитию и по целям странах ЕАЭС, а также в сопряжении ЕАЭС и ЭПШП, где очевиден его приоритет в качестве общегосударственной задачи. Осознание этого, естественно, предполагает интеграцию экономики Армении не только с ЕАЭС, но также и активное развитие экономических отношений с Китаем.

Если экспорт (Таблица 3) в Россию в 2016г. вырос на 52.9%, а за 2017г. на 47.8% то в Китай в 2016г. экспорт уменьшился (-41.7%), но 2017г. вырос на 28.4%. Импорт же из России в Армению в 2017г. вырос на 18.9%, а из Китая импорт в этом году вырос на 32.6%. Для дальнейшего роста товарооборота не только с ЕАЭС, но и с Китаем, естественно с учетом Договора о ЕАЭС, следует более эффективно использовать возможности ЕАЭС.

Рост экспорта имеет высокую вероятность в тех сферах и в те страны, где сформировался спрос на данные товары, который не достигает возможного уровня также из-за пока недостаточно согласованной налогово-бюджетной и денежно-кредитной политики, в частности, из-за несогласованности курсов национальной валюты в ЕАЭС. Для Армении экспортный потенциал имеют сельскохозяйственная и вино-коньячная продукция, легкая и химическая промышленность, глубокая переработка цветных металлов, обработка драгоценных камней и металлов. Весьма важно найти свою нишу в производстве оборонной продукции, нанотехнологий, машиностроении, станкостроении.

Для эффективного сопряжения с Экономическим поясом Шелкового пути странам ЕАЭС соответственно Договору о ЕАЭС необходимо скорректировать и согласовать приоритеты экономической политики стран ЕАЭС, четко определить ее цели, сформулировать новую модель развития экономики, спрогнозировать ожидаемые результаты. Чрезвычайно важна реакция экономической политики, особенно денежно-кредитной и налогово-бюджетной, на фиксируемые им-

Структура экспорта и импорта РА.

Таблица 3

Экспорт	2015		2016		2017		2018 за 9 месяцев	
	тысяч \$	%	тысяч \$	%	тысяч \$	%	тысяч \$	%
В целом	1,485,332	100.0%	1,791,724	100.0%	2,187,472	100.0%	1,759,442	100.0%
РФ	244,893	16.5%	374,471	20.9%	530,883	24.3%	470,635	26.7%
Болгария	78,928	5.3%	152,420	8.5%	275,402	12.6%	176,343	10.0%
Швейцария	38,953	2.6%	74,643	4.2%	262,832	12.0%	236,462	13.4%
Германия	140,253	9.4%	138,950	7.8%	130,865	6.0%	114,916	6.5%
Ирак	130,637	8.8%	137,896	7.7%	115,932	5.3%	98,030	5.6%
Грузия	125,320	8.4%	146,938	8.2%	151,838	6.9%	46,244	2.6%
Китай	165,318	11.1%	96,384	5.4%	123,767	5.7%	78,445	4.5%
Иран	81,728	5.5%	75,253	4.2%	83,478	3.8%	73,059	4.2%
Канада	108,335	7.3%	139,936	7.8%	12,876	0.6%	25,976	1.5%
Нидерланды	47,314	3.2%	50,836	2.8%	84,927	3.9%	86,116	4.9%

Импорт	2015		2016		2017		2018	
	тысяч \$	%	тысяч \$	%	тысяч \$	%	тысяч \$	%
В целом	3,239,239	100.0%	3,273,469	100.0%	4,137,278	100.0%	3,562,438	100.0%
РФ	942,385	29.1%	983,835	30.1%	1,169,809	28.3%	902,618	25.3%
Китай	316,086	9.8%	357,203	10.9%	473,759	11.5%	484,927	13.6%
Германия	202,076	6.2%	186,426	5.7%	203,553	4.9%	210,147	5.9%
Иран	198,361	6.1%	163,998	5.0%	175,528	4.2%	181,905	5.1%
Турция	136,958	4.2%	163,648	5.0%	223,885	5.4%	173,546	4.9%
Италия	148,490	4.6%	128,772	3.9%	157,549	3.8%	135,629	3.8%
США	107,646	3.3%	82,949	2.5%	147,981	3.6%	126,623	3.6%
Украина	124,620	3.8%	101,791	3.1%	115,217	2.8%	110,106	3.1%
Грузия	66,801	2.1%	98,305	3.0%	91,846	2.2%	51,973	1.5%
Швейцария	51,592	1.6%	47,365	1.4%	96,719	2.3%	104,284	2.9%

пульсы нарушения экономической безопасности – падение ВВП, увеличение дефицита торгового баланса, рост инфляции. Способность противостоять внешним негативным воздействиям имеет важное значение для привлечения инвестиций, в том числе конечно и китайских инвестиций. В структуре инвестиций экономики Армении, несмотря на огромный потенциал китайских инвестиций, Китай пока не занимает передовых позиций (*Таблица 4*). С учетом возможностей ЕАЭС в сфере сопряжения с ЭПШП весьма перспективным представляется строительство медеплавильных заводов, тем более что примерно 20% медного концентрата экспортируется в Китай. Примечательно, что разрабатывается технико-экономическое обоснование строительства предприятия по производству чистой меди в РА. Стоимость проекта составляет примерно \$500 млн. С китайской стороны в разработке обоснования принимает участие государственная корпорация CITIC, а со стороны РА – компания «Валлекс груп». Разрабатывается и технико-экономическое обоснование возможности участия в строительстве автодороги «Север-Юг» китайских компаний, что с учетом перспектив свободной экономической зоны в Мегри может представлять интерес для китайских инвесторов. Однако армянской стороне обязательно следует представить соответствующую, согласованную с китайскими инвесторами, бизнес-программу с четким обоснованием преимуществ инвестиционных проектов, с указанием возможной их рентабельности при разных сценариях политико-экономической ситуации в регионе. Для этого целесообразно сформировать совместную группу экспертов. Следует отметить, что также имеются перспективы совместного строительства медеплавильных заводов, производства строительных материалов, вложения в развитие туризма, сельского хозяйства, нанотехнологий, химической промышленности, производства лекарств.

К сожалению, за последние 3 года инвестиции из Китая в Армению не были осуществлены. Учитывая огромный потенциал сопряжения ЕАЭС с ЭПШП, не только согласование экономической

Таблица 4

Инвестиции в экономику РА за 2015-2017 (тыс. \$)

		Валовые потоки			
		Всего	В том числе прямые инвестиции	Удельный вес, %	
				Всего	Прямые инвестиции
	Всего	3,062,688	993,420	100.0%	100.0%
1	Россия	973,719	504,048	31.8%	50.7%
2	Германия	539,687	13,264	17.6%	1.3%
3	Кипр	346,410	43,306	11.3%	4.4%
4	Соединенное Королевство	204,280	40,317	6.7%	4.1%
5	Люксембург	171,682	80,746	5.6%	8.1%
6	Канада	170,175	481	5.6%	0.0%
7	Джерси	118,007	118,007	3.9%	11.9%
8	Нидерланды	86,306	1,593	2.8%	0.2%
9	Аргентина	80,734	18,951	2.6%	1.9%
10	Ливан	69,664	21,907	2.3%	2.2%
11	Франция	65,860	43,279	2.2%	4.4%
12	Швейцария	64,708	41,444	2.1%	4.2%

политики стран ЕАЭС, но и координация экономической политики с Китаем, в частности с проектами инвестиций, становится ключевой задачей. Необходимо также четко представить и оценить возможности и эффективность подключения стран ЕАЭС, в том числе и Армении, к строительству Шелкового пути. Армения, являясь перекрестком путей с запада на восток, имеет достаточно высокий образовательный уровень, инициативную и при этом дешевую рабочую силу, облегченную процедуру получения сертификатов и регистрации бизнеса, развитую структуру информационных технологий. Здесь наблюдается быстрое развитие инфраструктуры, в частности дорожной и транспортной. Членство в ЕАЭС, дружеские дипломатические отношения с Китаем, а также и позитивные дипломатические отношения с ЕС, Ираном, Грузией, наличие большой диаспоры в России, Европе, Иране и Грузии существенно увеличивают возможности модернизации экономики Армении в том числе посредством развития экономических отношений с Китаем.

ГАГИК АРУТЮНЯН

*Исполнительный
директор
НОФ «Нораванк»*

«ИМПЕРИЯ УЧЕНЫХ», ДЭН СЯОПИН И «ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ТРИАДА»

В фонде «Нораванк» проводятся междисциплинарные исследования, направленные на выявление «критических структур и сфер» Армении и других стран и оценку их важности. В результате мы пришли к выводу, что с точки зрения национальной безопасности решающей является научно-технологическая-духовная сфера, которую можно назвать «критической сферой критических сфер», поскольку она обуславливает развитие всех остальных направлений. В рамках такого подхода наше внимание привлек так называемый феномен «китайского чуда», когда нация-государство за короткий исторический период – 40 лет – взлетела в своем развитии, и мы пришли к заключению, что в действительности «чуда» не произошло: этот процесс был закономерным и обуславливался китайским цивилизационным потенциалом. Предлагаю сделать краткий исторический экскурс.

До нашей эры численность населения Китая и Греции была почти равная, около 10-12 млн. человек. Численность греков сего-

дня примерно такая же, тогда как в современном Китае проживает около полутора миллиардов человек. Этот феномен иногда трактуют иначе, однако он обусловлен присущим китайцам высоким уровнем духовно-интеллектуальной и стратегической мысли. В этом контексте можно говорить о «Трактате о военном искусстве» Сунь-Цзы, вспоминая китайскую поговорку о том, что «стратегия – это захват будущего», о китайской поэзии. Отметим, к тому же, что сохранение сложной иероглифической письменности сами китайцы объясняют, в числе прочего, тем, что, читая сегодня иероглифами, например, поэзию Ли Бо или Ду Фу, воспринимают ее так же, как современники династии *Ли* (VII-X века до нашей эры). Выражением подобной высокой культуры являются слова крупного стратега У-цзы о том, что **«забота о государстве должна проявляться в просвещении народа и любви к людям»** (замечу, что выражение «любить людей» в контексте государства в ту эпоху в источниках других наций, по крайней мере, я никогда не встречал). Все это свидетельствует о философском восприятии и применении в китайской цивилизации «временной триады» – единства прошлого, настоящего и будущего, которое выражается в формулировках «забвение истории – это предательство» или «стратегия – это захват будущего». Возвращаясь в нашу эпоху, замечу, что единое восприятие «временной триады» создает большие затруднения у конкурентов Китая, и неслучайно один известный политический деятель жаловался, дескать, «наш подход к времени абсолютно отличается от китайского».

Как видим, китайские стратеги чуть раньше экспертов «Нораванка» пришли к выводу о том, что самая критическая сфера – это научно-духовная, и неслучайно выдающийся русский синолог Владимир Малявин называет эту страну «Империей ученых». В этом контексте обратимся к некоторым количественным показателям.

Как известно, расходы сферы научно-исследовательских экспериментально-конструкторских разработок (НЭР) в 2016г. составляли

\$1.9 триллионов, что составляло 1.74% от мирового ВВП (согласно паритету платежеспособности). В этой сфере самые большие расходы сегодня делают США – \$514 млрд. (26.4% от мировых расходов НЭР), на втором месте Китай – \$396 млрд. (20.3% от мировых расходов НЭР). В то же время показатель США в 2012г. составил \$447 млрд. и за четыре года увеличился на \$67 млрд., тогда как расходы КНР в 2012г. составили \$232 млрд., т.е. за четыре года увеличились на \$164 млрд., что в 2.4 раза больше, чем расходы США (за тот же период). Эти тенденции свидетельствуют о том, что в ближайшем будущем инвестиции в сфере НЭР в КНР превзойдут американские показатели. В подтверждение сказанного отметим, что по количеству заявок на патенты Китай уже превосходит США, а в сфере блокчейн-технологий 56% заявок во Всемирную организацию интеллектуальной собственности поступило из Китая и только 22% – из США.

Однако в этом вопросе есть также геополитическое обстоятельство. Рассматривая *Мир иероглифов* – Китай, Японию, Южную Корею, Тайвань, Сингапур (не учтена Северная Корея, о довольно больших ресурсах которой свидетельствуют успехи в ядерно-ракетной сфере), видим, что ВВП этого *мира* согласно платежеспособности составляет \$28,4 триллионов, инвестиции в НЭР составляют \$678,3 млрд., а доля НЭР в ВВП составляет 2.87%. Между тем соответствующие показатели считающегося мировым лидером *Англосаксонского мира* – США, Великобритании, Канады, Австралии и Новой Зеландии – следующие: ВВП – \$24.1 триллионов, НЭР \$618,7 млрд., доля НЭР в ВВП – 1.98%. То есть англосаксы уже уступают Миру иероглифов. Таким образом, можно констатировать, что глобальный геополитический центр перемещается в Азиатско-Тихоокеанский регион, где Китай, несмотря на существующие в регионе разногласия, в некоторых сценариях может консолидировать вокруг себя как регион, так и другие страны – со всеми вытекающими отсюда последствиями. Вспомним также, что в

1978г., когда началась активная деятельность Дэн Сяопина, ВВП КНР составлял всего \$215 млрд., тогда как сегодня составляет около \$12 триллионов, то есть увеличился примерно в 55 раз. Роль Дэн Сяопина в экономической сфере, безусловно, огромна, однако мы попытаемся прокомментировать его реформы с идеологической точки зрения.

Как известно, в 70-80-ые годы прошлого века в странах с однопартийной системой управления был замечен определенный кризис. И если опыт решения возникших в СССР проблем принял характер горбачевской «перестройки» и завершился тяжелыми последствиями и распадом страны, то события в КНР развивались иначе. В 1977г. под руководством Дэн Сяопина началась «Пекинская весна», которая привела к укреплению государства и крупным достижениям во всех сферах общественно-политической жизни. Кстати, именно в этот период в Пекине была создана комиссия на высоком уровне, которая изучала советский опыт – во избежание совершенных ошибок.

Примечательно также, что Конституция новой республики – Российской Федерации – запрещала понятие «государственная идеология» и дала толчок всеобщему либерализму, не учтя, что «тотальная победа рынка опаснее утверждения авторитарной социалистической идеологии». Между тем, согласно Дэну, «не стоит скрывать себя идеологическими и абстрактными спорами, неважно, какое имя дается всему этому – социализм или капитализм». Таким образом, Дэн Сяопин опередил представления идеологии того времени и, фактически, предопределил современную формулировку этого понятия, озвученную Вячеславом Янко, согласно которому «идеология – это комплекс инструкций, обеспечивающий самый эффективный режим и взаимосвязь процессов». Этот алгоритм позволяет решить почти все проблемы и предполагает наиболее эффективную мультиидеологическую систему.

Принято считать, что существуют две универсальные идеологии – социалистическая (главный постулат – принципы социального равенства в обществе) и либеральная (в основу положено верховенство свободы личности). Они универсальны, поскольку отмеченные постулаты могут быть использованы всеми обществами, независимо от их этно-конфессиональной принадлежности. В отличие от двух указанных идеологий, идеологии национально-консервативного толка опираются на присущую конкретному обществу национально-цивилизационную систему ценностей и традиции.

С течением времени идеологии подвергаются изменениям. Однако испытания начинаются тогда, когда какая-либо идеология приобретает в обществе монополию и абсолютный приоритет. Как правило, это имеет тяжелые последствия для данной страны: вспомним, например, Советский Союз. Однако те общества, которым удастся в обдуманых «пропорциях» совмещать либеральную, социалистическую и национально-консервативную идеологии, значительно развиваются и прогрессируют. Подчиняющаяся этой закономерности «*мультиидеологическая*» система получила название «*идеологическая триада*», и она увеличивает всевозможные и, в первую очередь, духовные и интеллектуальные ресурсы общества, а политическую систему делает более гибкой как во внешних, так и во внутренних отношениях. Например, эффективной «*мультиидеологической*» системой является британская модель, которая в той или иной степени была внедрена также в других англоязычных странах. Обществам этих стран присуща идеологическая широта мышления: носители консервативных (национально-консервативных) и лейбористских (социалистическая направленность) идей разработали взаимодополняющие механизмы и совместно действуют в либеральном идеологическом поле, родственном англосаксонскому менталитету. Именно этим фактором нужно обусловить стратегические дос-

тижения Англосаксонского мира и тот факт, что последние несколько столетий этому обществу удается сохранить статус лидера.

Примечательно, что США, переняв британскую политическую логику, из-за уникальности своего исторического развития проигнорировали важность социалистической идеологии. В результате в этой стране абсолютизация либерализма вызвала серьезные проблемы, и США начали уступать позиции мирового лидера.

Однако вернемся в Китай. Всего три десятилетия назад моноидеологический Китай по всем по всем критериям отставал от ведущих стран. Ситуация резко изменилась, когда Дэн Сяопин внедрил в однопартийную систему концепты либерализма и национальной консервативной (конфуцианской) идеологии. Примечательно, что наряду с этим сохранились все обусловленные «руководящей» социалистической идеологии преимущества. Однако даже в этом универсальном учении использовались постулаты философа и мыслителя V века Мо Цзы, которого считают учредителем китайского социализма. Иными словами, социализм был адаптирован к китайским традициям и менталитету. В результате Китай стал сверхдержавой и лидером в экономической, военной сфере, а также в сфере технологий. Достижения КНР обусловлены также тем, что в административно-политической системе действуют принципы *меритократии* (власти достойных), согласно которым руководящие должности должны занимать наиболее способные и подготовленные лица.

РОБЕРТ АРУТЮНЯН

*Экс-замминистра
иностранных дел РА*

РОЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ АРМЕНИИ: ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ОПЫТА КИТАЯ

В последнее время мы становимся свидетелями ряда глобальных событий, которые оказывают значительное влияние на национальные экономики. В первую очередь это касается глобализации и связанных с ней проблем. В данном случае речь идет о формировании новой глобальной экономической системы, которая предполагает новый уровень взаимосвязи и интеграции национальных экономик. Очевидно, что в мировой экономической системе можно выделить лидирующие страны, которые формируют эту систему, и прочие, которые пытаются найти свою роль и в какой-то степени защитить национальную экономику, становясь важным и неотъемлемым звеном в вышеупомянутой системе.

Однако ситуация усложняется еще больше, если учитывать современные темпы научно-технического развития, которые увеличивают разрыв экономического благосостояния между странами, считающимися лидерами мировой экономической системы, и прочими. В

этой ситуации многие развивающиеся страны пытаются угнаться за лидерами, при этом, зачастую, отставая еще больше, поскольку не находят времени и необходимых средств на модернизацию и реформирование собственной экономики. Лучшим выходом из этой ситуации, по мнению экономического сообщества, является применение так называемой прогрессивной или скачкообразной модели экономического развития. Суть модели заключена в том, чтобы не пытаться угнаться за лидерами, а суметь предвидеть траекторию развития мировой экономики и найти путь для совершения скачка к желаемой цели. Это требует соблюдения ряда условий. В частности, нужно иметь точное представление относительно развитий в мировой экономике, существующих проблем и тенденций, а также сильных и слабых сторонах национальной экономики по отношению к мировой. Все это позволит национальному правительству спроектировать стратегию, гарантирующую применение прогрессивной модели развития.

С точки зрения организации вышеупомянутого процесса, важную значимость приобретает реформация системы внешней экономической политики. Если рассматривать национальную экономику в качестве части экономической системы, то внешняя экономическая политика и разворачивающаяся деятельность содействуют позиционированию страны в глобальной системе.

Внешняя экономическая политика должна постоянно учитывать для собственной адаптации и изменения ежедневно меняющиеся развития, что позволит реализовать стратегические цели страны. С этой точки зрения, экономическая составляющая должна стать важнейшей частью внешней политики страны. Иными словами, на текущем этапе развития, внешняя политика должна уделять основное внимание урегулированию экономических проблем, что обеспечит стабильное развитие и безопасность страны. Эффективным механизмом реализации данной политики считается институт экономической дипломатии.

В целом, институт экономической дипломатии призван решать следующие задачи:

- Обеспечивать власти страны актуальной и эффективной информацией о текущей ситуации в мировой экономике и разных странах, о внешней экономической политике других стран, деятельности международных экономических учреждений и организаций, интересах государств и прочем,
- Формировать в глобальной экономической системе благоприятные условия и возможности для развития национальной экономики,
- Формировать посредством дипломатических и других связей такие международные правовые основы, которые позволят обеспечить эффективную реализацию внешней экономической политики правительства,
- Содействовать и защищать интересы национального бизнеса за рубежом, осуществлять соответствующих работ с целью привлечения иностранных инвестиций, содействовать экспорту и формированию новых рынков,
- В случае необходимости сотрудничать с внешними финансовыми учреждениями с целью привлечения финансовых средств для развития страны.

О важности экономической дипломатии в Китайской Народной Республике впервые заговорили еще сорок лет назад, когда началось осуществление экономических реформ, в результате которых сегодня мы видим стабильно развивающуюся страну, занимающую лидирующую позицию в мировой экономике.

Чжоу Юншэн, который в числе других известных китайских экономистов придавал большое значение экономической дипломатии, определяет, что, находясь на перекрестке дипломатии и эконо-

мики, она представляет собой такую деятельность, в рамках которой дипломатическими методами и средствами обеспечивается осуществление экономических целей, а экономическими методами и средствами – осуществление политических целей.

Несомненно, в основе идеологии экономической дипломатии Китая заложены идеи Дэн Сяопина, который считал, что развитие Китая того времени является процессом, который должен проходить параллельно с развитием всего мира. Для этого необходимо обеспечить внутреннюю стабильность и международное согласие. С этой позиции можно выделить следующие идеи Дэн Сяопина о необходимости:

- Изучать передовой и положительный опыт развития других стран в экономической, научно-технической и высокотехнологической сферах. С точки зрения организации производства – приобретать новейшие технологии, приглашать иностранных специалистов с целью работы в Китае.
- На основе взаимного уважения и доверия развивать экономическое сотрудничество с другими странами,
- Вовлекать иностранные капиталовложения,
- Развивать внешнюю торговлю, занимать новые рынки, повышать качество китайского производства,
- Развивать собственные высокие технологии.

Следует отметить, что за историю своего развития Китай прошел практически все этапы становления экономической дипломатии: постепенно формируя и своевременно преобразовывая стратегию и деятельность структур вовлеченных в область экономической дипломатии. В этой сфере лидирующие роли исполняют Министерство иностранных дел и Министерство торговли. Министерство иностранных дел систематизирует общую реализацию внешней политики и, в качестве составной части, внешней экономической по-

литики. Министерство торговли обеспечивает тот необходимый инструментарий, который позволяет успешно осуществлять задачи, возложенные на экономическую дипломатию. Очевидно, что в данной сфере важная роль отводится также экономическим субъектам, которые выступают основными бенефициарами экономической дипломатии. Этим обусловлен тот фактор, что в Китае сформирован ряд площадок для сотрудничества между государственным и частным сектором, где стороны получают возможность обмениваться информацией и получать информацию о существующих проблемах.

О важности формирования экономической дипломатии в качестве отдельного института в Республике Армения впервые заговорили два года назад. Это вовсе не означает, что до этого Армения не осуществляла внешней экономической политики, тем не менее ее институциональные и правовые регулятивные основы были неполноценными. В частности, в точной формулировке нуждались поставленные перед дипломатическими представителями задачи, предполагаемая деятельность и требуемые результаты по части экономической составляющей. Впервые была предпринята попытка урегулировать основные направления внешней экономической политики, была создана система оценки деятельности дипломатических представительств, выделены целевые страны и т.д. Были выработаны ожидаемые результаты на 2018г. по странам и по деятельности, а именно: вовлечение инвестиций, развитие экспорта и продвижение туризма.

Постараюсь в общем представить свой подход по этим вопросам.

Экономическая дипломатия определяется как процесс, посредством которого страны воздействуют на внешний мир практически во всех сферах, в том числе торговли, инвестиций и других форм экономического сотрудничества, выступающего конкурентным преимуществом страны для максимального осуществления национальных интересов. Причем этот процесс одинаково важен как в двустороннем, так и многостороннем формате.

Экономическая дипломатия предполагает такое содействие предпринимательской деятельности с применением дипломатических механизмов, в результате которого гарантируется экономическая стабильность страны, благосостояние и относительная конкурентоспособность нации.

Важным направлением предпринимательской деятельности является процесс продвижения повестки национальной экономики в международных структурах и объединениях, действующих в многостороннем формате.

Как уже отмечалось, нынешний уровень экономического развития предполагает довольно глубокий процесс интеграции стран, который происходит как в мировом, так и региональном интеграционном формате. Армения с 2003г. является членом Всемирной торговой организации, цель которой – определить условия международной торговли для стран-участниц. Китай присоединился к ВТО в 2001г., после переговоров, длившихся целых пятнадцать лет. Следует отметить, что наличие свободной торговли, по мнению современных экономистов, положительно сказывается на развитых странах, которые достигли высокого уровня экономической эффективности, технологически опережают другие страны, и в то же время может негативно сказываться на развивающихся странах, у которых нет достаточных возможностей для реализации собственной экономики и которые стремятся стать лишь поставщиком материальных ресурсов. С этой точки зрения, в сложной ситуации могут оказаться те страны, у которых нет даже материальной базы полезных ископаемых.

Исходя из вышесказанного, а также учитывая деятельность прочих международных структур, которые тем или иным способом регулируют международные экономические отношения, определяют правила экономических взаимоотношений в международной торговле, инвестициях, энергетической сфере и так далее, важную

роль в деятельности экономической дипломатии приобретает формирование благоприятных условий для страны в рамках сотрудничества с данными структурами.

Не секрет, что в условиях свободной торговли даже лидирующие страны стараются защищать собственную экономику нетарифным регулированием и ограничениями. Таким широко применяемым инструментом является ужесточение требований в отношении качества производства, повышение уровня технических требований. Перед ответственными за экономическую дипломатию стоят также вопросы по урегулированию подобных задач, чтобы национальные производители с максимальной легкостью могли преодолевать процесс выхода на рынок.

Примером сотрудничества в многостороннем формате также является участие Армении в ЕврАзЭС, что предполагает определение общих правил свободного передвижения товаров, капитала и рабочей силы.

Однако в настоящее время более высокий приоритет отдается так называемому микроуровню экономической дипломатии, который предполагает предоставление необходимого содействия национальным компаниям в двустороннем формате.

С этой точки зрения, необходимость в экономической дипломатии объясняет так называемый аргумент «невидимых рынков». Последнее предполагает, что функция знания рынков делегируется соответствующим должностям, поскольку определенную информацию и знания невозможно получить из видимого рынка. Они включают специфическую, доверенную и беспристрастную информацию, которая приобретается исключительно по государственным и дипломатическим каналам, в результате длительного присутствия правительства на рынках и не торговой деятельности.

Однако следует отметить, что компании, которые действуют либо хотят войти на международные рынки, сталкиваются с рядом

ограничений и препятствий не только из-за регуляционных сложностей, но и постепенно возрастающего уровня экономической конкуренции. Условия иностранных рынков зачастую отличаются как друг от друга, так и от условий местного рынка. По крайней мере, можно отметить разницу в культуре, технологиях, политике, праве, экологии и т.д., которые могут оказать значительное воздействие на деятельность компаний. На преодоление этих задач также направлена экономическая дипломатия.

Экономическая дипломатия нацелена на лучшее представление национального производства за рубежом, подготовку соответствующей основы для бизнес-операций, а также информирование о конкурентных преимуществах и деловых возможностях страны посредством дипломатических связей.

Как мы себе представляем деятельность системы экономической дипломатии РА?

Исходя из экономических интересов и оценивая конкурентные способности, правительство определяет областные приоритеты, которые проявляются в стратегиях областного развития, определяет цели и сроки. Последние должны стать основой для так называемого изучения и оценки возможностей рынка. Оценка внутреннего рынка с точки зрения сильных и слабых сторон производства, экспорта и рабочей силы, должна осуществляться соответствующими министерствами и структурами, в том числе со стороны МИД РА в его правовых рамках. Перед посольствами должны быть поставлены задачи изучения и оценки возможностей внешних рынков. В частности, дипломатические представительства, посредством формирования знаний в отношении страны назначения, должны оценивать и представлять существующие возможности для армянских компаний. На основе осуществленных изучений должны разрабатываться программы/идеи по инвестициям и/или экспорту, для продвижения которых будут определяться конкретные инструменты. Инструмен-

ты инвестиционной программы могут включать рекламные компании, представление возможностей, работы в двустороннем и многостороннем формате, использование платформ межправительственных комиссий, установление связей и т.д. С точки зрения экспорта, работы могут также включать организацию коммерческих миссий. Для осуществления отмеченных работ необходимо разработать тактику с вовлечением посольств.

Оценка проделанных работ является важным звеном. Она должна основываться на обратной связи, изучении и оценке особых стандартов посольств. Оценка результатов важна с точки зрения осуществления соответствующих изменений в выделенных стратегиях, которые могут поспособствовать даже изменению приоритетов сфер и целей, что в свою очередь поспособствует переменам во всей цепочки приоритетов экономической дипломатии.

С точки зрения вышеупомянутой системы, со стороны дипломатических представителей РА должна осуществляться следующая деятельность, которая не ограничивает осуществление других важных работ:

- Рассмотрение экономической политики страны назначения и представление соответствующих предложений столице,
- Представление реальных возможностей, процессов и возможных помех для выхода на рынок,
- Изучение и представление изменений регуляционного поля, имеющих возможное воздействие на экспорт, представление их истинной цели,
- Осуществление оценки возможности экспорта армянской продукции,
- Углубленные знания об импортерах/дистрибьюторах и возможных покупателях,
- Изучение и оценка возможностей вовлечения в существующую

щую цепочку спроса со стороны производственных компаний данной страны,

- Мониторинг деятельности потенциальных компаний-партнеров с точки зрения привлечения инвестиций,
- Формирование связей и подготовка списка потенциальных инвесторов действующих в данной стране,
- Поиск партнеров для армянских заводов и побуждение к сотрудничеству,
- Подготовка, организация переговоров, при необходимости участие в процессе переговоров,
- Техническое содействие, например: юридическая консультация, вопросы по налогам, связи с банками и т.д.
- Содействие организации визитов армянских компаний с целью участия на специализированных выставках, форумах,
- Содействие, направленное на урегулирование отношений между армянскими компаниями и иностранными государствами и преодоление возникающих проблем, зачастую непосредственно вовлекаясь в процесс. Проблемы в основном возникают вокруг защиты интеллектуальной собственности, налоговых вопросов, а также предоставления данной страной неконкурентных преимуществ своим компаниям. Многие из этих вопросов периодически обсуждаются в рамках происходящих двусторонних консультаций с правительством страны назначения. Важна роль дипломата в мирном решении возникшего конфликта во избежание длительного процесса в правовом поле,
- Рекламирование страны, формирование положительного имиджа на государственном уровне, а также в кругах крупных компаний, с целью повышения доверия в отношении страны и привлечения инвестиций,

- Представление инвестиционных возможностей потенциальным партнерам.

Очевидно, что личные способности и стиль работы дипломата важны для качества проводимых им работ в сфере экономической дипломатии. Также очевидно, что частные компании более заинтересованы в контактах с дипломатом, который занимается не только политическими вопросами, но и бизнес-вопросами. Это предполагает предпринимательское мышление и практическую деятельность, более опытный рабочий состав и, с предпринимательской точки зрения, более проактивную и предприимчивую реализацию экономической дипломатии. Деловой мир ожидает от дипломатов более активной вовлеченности в деле защиты интересов сообщества и содействия заключению договоров.

К сожалению, в настоящем Республика Армения не обладает необходимыми возможностями для вклада в общую систему экономической дипломатии. Тем не менее я далек от мысли, что в случае имплементации проактивного образа деятельности наши дипломаты не смогут осуществить по меньшей мере необходимую деятельность, которая поспособствует обеспечению прогрессивного экономического роста.

БЕНИАМИН МАИЛЯН

*Старший научный сотрудник
Института востоковедения НАН РА*

ДИНАМИКА УКРЕПЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА КНР И ГРУЗИИ В КОНТЕКСТЕ ПЕРСПЕКТИВ РЕШЕНИЯ ВОПРОСОВ БЕЗОПАСНОСТИ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ

Благодаря невероятному экономическому подъему Китай в ХХIв. не только стал значимым игроком на мировой арене, но и способным материально обеспечивать масштабные внешнеполитические инициативы. В целом продолжая придерживаться установки о том, что надо «скрываться в тени» (*таогуан янхуэй*), нынешнее поколение китайских политиков взяло курс на более активную роль в международных делах. В частности, «мягкая сила» стала рассматриваться как один из обязательных компонентов комплексной национальной мощи (*цзунхэ голи*), а развитие эффективной дипломатии как приоритетное направление политики.

Руководство Поднебесной выдвинуло концепцию «мирного развития» (*хэпин фацжань*) Китая. Также была сформулирована теория «гармоничного мира» (*хэсе шицзе*), основная идея которой – решение вопросов мирным путем на основе принципов мирного

существования, противодействию гегемонии одной страны, повышение роли ООН и тем самым создание нового мирового порядка. Суммируя эти концепции, можно выделить основные направления политики Китая в их рамках: многополярность, взаимовыгодное экономическое и политическое сотрудничество, развитие эффективной системы коллективной безопасности и налаживание диалога различных культур¹.

Отличительной чертой современной дипломатии КНР можно назвать ее реактивный характер: она ориентирована в первую очередь на искоренение мифа о «китайской угрозе» и создание имиджа ответственной мировой державы. Китай не стремился безоговорочно навязать свою точку зрения другим странам, а тем более вмешиваться в их внутренние дела ради достижения своих внешнеполитических целей. В этой связи следует упомянуть, что особую симпатию в верхах постсоветских стран вызывает то, что Китай, в отличие от большинства западных кредиторов, в обмен на свою помощь «не читает лекций по демократии и правам человека...»². Единственным его условие – признание принципа «одного Китая»³. Таким образом, дипломатия Китая призвана показать, что пришло время мыслить глобально и расценивать диалог культур как единственно возможный путь совместного гармоничного развития. Вместе с тем важной задачей представляется желание Китая изменить так называемый «менталитет холодной войны», который подразумевает деление мира на противоборствующие лагеря и строить отношения между странами в духе взаимовыгодного сотрудничества.

¹ *Кривохиж С.В.*, Публичная дипломатия Китайской Народной Республики: становление и развитие. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Специальность 07.00.15. –История международных отношений и внешней политики. Санкт-Петербург, 2014, сс. 85-86.

² *Kurlantzick, J.* Charm Offensive. How China's Soft Power is Transforming the World / J. Kurlantzick. – Yale University Press. 2008, p. 136.

³ Принцип одного Китая и тайваньский вопрос // Китайский информационный интернет-центр. URL: <http://russian.china.org.cn/russian/32178.htm> (дата обращения: 4.10.2018).

Накопленный опыт периода «реформ и открытости» позволил официально Пекину сделать немаловажный вывод, что экономическое проникновение важнее непосредственного политического контроля. Древнейший принцип китайской стратегии – «побеждать, не сражаясь», действовать гибко, точно дозировать и направлять воздействие на ключевые точки разных регионов и стран. Метод осуществления этой стратегии – древнее учение «у вэй». Ее суть – не диктат, а сотрудничество. Для успешного осуществления своих грандиозных экономических реформ эта великая восточная страна нуждается в длительном и прочном мировом порядке, основанном на стабильности отношений. Такая мирная и конструктивная позиция Китая, разумеется, позволит ему обрести друзей как сейчас, так и сохранить их в будущем.

Евразийское пространство, по всей видимости, сегодня находится в процессе формирования абсолютно новых геочивилизационных и геэкономических моделей, что, несомненно, требует выхода на совершенно иные геополитические периметры и принципы взаимодействия. Отношения Китая со странами Южного Кавказа, в том числе и с Грузией, на протяжении столетий носили исключительно опосредованный характер, выражавшийся в эпизодических торгово-экономических и культурных связях. В сферу же геополитических интересов Поднебесной данный регион никогда прежде не входил. Однако сказать, что ныне он уже стал одним из приоритетных направлений внешней политики КНР, было бы тоже не совсем верно. Тем не менее стремительный рост грузино-китайских контактов заставляет взглянуть на их совокупность самым внимательным образом.

Китай был в числе тех государств, которые первыми признали независимость Грузии и установили с ней дипломатические отношения. Официально между КНР и Грузией они были установлены в июне 1992г. подписанием соответствующего протокола. Все последующие годы политические связи этих двух стран стабильно разви-

вались. Оба государства в рамках ООН и других международных организаций стараются по возможности наладить тесные контакты и проводить взаимные консультации. Грузия безусловно поддерживает политику «одного Китая» и позицию КНР по вопросам Тайваня, Тибета, Синьцзяна⁴. В Китае же, в свою очередь, выступают за целостность Грузии, а отношения с Абхазией и Южной Осетией считают ее внутренним делом⁵. В своей публикации, посвященной отношениям между Китаем и Грузией, глава МИДа КНР Ян Цзэчи особо подчеркнул, что китайская сторона намерена и в дальнейшем предлагать постоянные усилия для развития стабильного сотрудничества между Пекином и Тбилиси⁶. На фоне действительно безоблачных грузино-китайских политических отношений в 1999г. в Тбилиси была создана Китайско-грузинская торгово-экономическая комиссия. В 2005г. стороны уже зафиксировали достаточно высокий уровень взаимных контактов, что выразилось в подписании соглашения об отмене двойного налогообложения. Постепенно, но уверенно стал увеличиваться двусторонний торговый оборот. В 2010г. обе стороны подписали межправительственное соглашение о технико-экономическом сотрудничестве⁷.

Китайские и грузинские бизнесмены и предприниматели регулярно проводят совместные коммерческие форумы, на которых обсуждаются перспективы делового сотрудничества между двумя странами. В апреле 2013г. в Тбилиси состоялся грузино-китайский

⁴ Грузия подтвердила позицию противодействия «независимости Тайваня» // Информационное агентство «Синьхуа». URL: <http://kz.chineseembassy.org/rus/ztbd/zgtw/t246114.htm> (дата обращения: 4.09.2018).

⁵ Ван Цзиньго, Ван Чжицзунь. ГУАМ и КНР // Центральная Азия и Кавказ (специальный выпуск). 2008. №3-4, с. 208.

⁶ Традиционная дружба между Китаем и Грузией укрепляется – 15-я годовщина установления дипломатических отношений между странами. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/5840911.html> (дата обращения: 4.06.2015).

⁷ Маилян Б.В., Основные тенденции внешнеполитического курса Грузии и некоторые аспекты ее сотрудничества с Китайской Народной Республикой // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Международные отношения». 2016. №2, сс. 129-140.

бизнес-форум, на котором присутствовали около 40 представителей китайских компаний. Они ознакомились с существующей в Грузии инвестиционной средой и возможностями осуществления бизнеса. В мероприятии принимали участие торговая палата Грузии, международный союз по благопрियтствованию бизнесу и Совет содействия международной торговли Китая. На форуме было отмечено, что для китайских компаний в Грузии создан благоприятный климат для развития бизнеса, что является важным условием для инвестирования в страну⁸. Китайская сторона поделилась своим опытом и выразила готовность принять участие в создании Банка развития в Грузии, также финансово поддержать основные направления ее экономического развития, а также крупные проекты, которые будет осуществлять этот банк. Руководство Банка развития Китая проявило большой интерес к инфраструктурным проектам в Грузии⁹, в частности, строительству олимпийского городка на территории около «тбилисского моря» на площади 420 гектаров для Молодежного олимпийского фестиваля 2015г., которое должна была осуществить китайская инвестиционная компания «Хуалинг групп». Проект ориентирован на урбанистический рост и экономическое развитие той части города. Министерство по делам беженцев заключило с китайской промышленно-торговой компанией «Хуалинг групп» договор о покупке трех жилых домов для расселения 200 семей беженцев из конфликтных зон Грузии. Стоимость первого этапа составляла примерно 130 млн. лари¹⁰. «Хуалинг групп» с 2006г. осуществляет ак-

⁸ В Тбилиси состоится грузино-китайский бизнес форум // Информационный портал «Грузия Online». URL: <http://www.apsny.ge/2013/eco/1366737911.php> (дата обращения: 24.06.2018).

⁹ Из интервью грузинскому информационному агентству «Ньюсдей» Чрезвычайного и полномочного посла Грузии в Китае Давида Апциаури «Какое будущее у грузино-китайских отношений?» // Информационное агентство «Ньюсдэй». URL: <http://newsday.ge/index.php?newsid=6374> (дата обращения: 24.06.2018).

¹⁰ Правительство Грузии выкупит у китайской Hualing 200 квартир для расселения беженцев // Информационный портал «Грузия Online». URL: <http://www.apsny.ge/2014/soc/1416092115.php> (дата обращения: 24.06.2018).

тивную деятельность в Грузии: деревообрабатывающий бизнес, в который инвестировала более \$100 млн. В 2006г. в Цаленджихском и Чхороцкуйском районах в Западной Грузии компанией были куплены леса сроком на 20 лет. Также компания приобрела 90% акций грузинского «Базисбанка» за \$100 млн., и в настоящее время владеет 92,98% этого кредитного учреждения, входящего в десятку крупных банков Грузии¹¹. В октябре 2014г. в городе Чэнгу в рамках заседания межправительственной комиссии по торгово-экономическим связям был обсужден широкий спектр грузино-китайского сотрудничества, при этом одним из главных направлений было признано партнерство в сфере развития сельского хозяйства и энергетики. Рассматривались возможности более интенсивного привлечения китайских инвестиций, а также внедрение новых технологий в производство сельхозпродукции в Грузии. В ходе заседания комиссии было подписано соглашение между КНР и Грузией, согласно которому для осуществления мелиоративно-ирригационных работ КНР поставила в дар Грузии 225 единиц специальной строительной техники 26 наименований общей стоимостью \$10 млн. Китай выпускает довольно высокого качества необходимые для энергосектора турбины и устройства для электростанций, которые ничем не уступают европейским аналогам. Соотношение стоимость/качество делает китайскую продукцию высококонкурентной, что очень важно для Грузии. Таким образом, уже к концу 2014г. Китай вышел на третье место среди крупнейших торговых партнеров Грузии¹².

В Грузии наблюдается заметный рост интереса к изучению китайского языка. Институт Конфуция создан на основе партнер-

¹¹ Китайская международная компания «Промышленно-торговая группа Синьцзян Хуалин» приобрела 90 проц. акций грузинского коммерческого банка «Базис Банк» // Китайский информационный интернет-центр – russian.china.org.cn. URL: http://polpred.com/?ns=1&ns_id=589716 (дата обращения: 24.06.2018).

¹² В январе-феврале 2015 года объем экспорта из Грузии в Китай повысился на 271%. URL: <http://sputnik-georgia.ru/economy/20150331/217493960.html> (дата обращения: 24.06.2018).

ских связей между китайским Ланьчжоуским университетом и Свободным университетом Тбилиси. Он открыт благодаря поддержке Министерства образования Китая и китайского посольства в Грузии. Китайская сторона передала в подарок институту более 2 тысяч томов учебной и художественной литературы. По словам посла Китая в Грузии Юэ Бина, более 600 студентов изучают китайский язык, самые успешные же из них награждаются стипендией. Кроме того, учеба грузинских студентов в китайских вузах полностью финансируется правительством Китая¹³. Растущий интерес к китайскому языку обусловлен высоким уровнем экономики КНР. В Грузии открываются представительства ряда крупных китайских компаний и, следовательно, китайский язык становится одним из наиболее востребованных¹⁴.

Грузия включена в список целевых стран зарубежного туризма для китайских граждан, что означает новый этап обменов и сотрудничества между двумя странами. В целях активизации деловых связей и гуманитарных контактов между двумя странами с июня 2011г. стали осуществляться прямые авиарейсы между Китаем и Грузией¹⁵. В октябре 2014г. в одном из крупнейших городов Китая Гуанчжоу открылся Второй Международный форум урбанистических инноваций, на котором с докладом выступил мэр города Тбилиси Д.Нармания. Он рассказал о строительстве объездной железной дороги в Тбилиси грузино-китайским консорциумом, в который входят грузинское АО «Мостстрой» и китайская железнодорожная строительная компания, а также скоростной автомагистрали в центральной

¹³ Интервью посла Китая в Грузии Ю Бина грузинскому информационному агентству «Ньюсдэй» // Информационное агентство «Ньюсдэй». URL: <http://newsday.ge/index.php?newsid=16483> (дата обращения: 2.06.2018).

¹⁴ В Грузии растет интерес к изучению китайского языка // Информационное агентство «Синьхуа». URL: http://russian.china.org.cn/international/txt/2013-03/28/content_28380580.htm (дата обращения: 24.06.2018).

¹⁵ Прямым авиасообщением между Китаем и Грузией воспользовались 46 тыс. пассажиров // Информационное агентство «Синьхуа». URL: <http://www.aviaport.ru/digest/2014/06/23/292795.html> (дата обращения: 24.09.2018).

Грузии компанией «China Nuclear Industry»¹⁶. Между Тбилиси и Гуанчжоу был оформлен меморандум о дружбе. Гуанчжоу по своему масштабу, производству и экономическому развитию догнал Сингапур. Поэтому, как надеется администрация столицы Грузии, обоюдная выгода будет способствовать ее экономическому подъему¹⁷.

Таким образом, следует особо отметить успехи КНР и Грузии в институционализации экономических контактов между ними, стержнем которых ныне является инициатива официального Пекина по формированию пула стран вокруг его проекта «Экономический пояс Шелкового пути».

Председатель КНР Си Цзиньпин, как известно, в 2013г. выдвинул новую стратегическую идею возрождения «Шелкового пути» и объединения расположенных вдоль него стран в единый экономический пояс. В основе этой инициативы заложена та идея, что у всемирно известного древнего торгового коридора до сих пор есть масса неиспользованных возможностей. Концепция «Экономического пояса Шелкового пути» опирается на ряд ключевых пунктов – политическое сотрудничество, совместное использование дорожной сети, свободное развитие торговли, неограниченное денежное обращение и объединение интересов разных народов. Подчеркивается, что координация их действий будет происходить при безусловном сохранении имеющихся между ними естественных различий. Если все это получится так, как задумали инициаторы проекта «Нового Шелкового пути», то одна из крупнейших экономик мира, возможно, превратит пояс стран вдоль него в центр притяжения глобальных мировых инвестиций.

¹⁶ Давид Нармания выступил на втором международном форуме урбанистических инновации // Информационное агентство «Ньюсдэй». URL: <http://newsday.ge/index.php?newsid=14125> (дата обращения: 4.08.2018).

¹⁷ Между Грузией и Китаем оформлено соглашение о сотрудничестве // Информационно-аналитический портал «Взгляд в бизнес и политику». URL: http://bpi.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=30749%3A2014-11-30-18-23-45&catid=1%3Alatest&lang=ka (дата обращения: 4.07.2018).

Китай ведет крупномасштабную экономическую экспансию на мировые товарные рынки. В погоне за рынками сбыта Китай намерен использовать Грузию в качестве транзитного коридора для своей продукции. Действующее ныне правительство также согласно с мнением о необходимости большего усиления роли своей страны как государства-транзитера, что также указано в качестве одного из основных приоритетов в национальной стратегии экономического развития «Грузия-2020»¹⁸. Таким образом, прежнее представление о грузинском коридоре как предназначенном исключительно для транзита энергоносителей на Запад сегодня уже получает совершенно иное звучание.

Вместе с тем подчеркивается, что потенциал взаимодействия между грузинской и китайской сторонами лишь только набирает свою положительную инерцию. Отсутствие иных ресурсов для обеспечения экономического суверенитета, как известно, привели к превращению Грузии в транзитное государство. Порт Батуми, по всей видимости, в рамках Евразийского транзитного коридора с некоторыми пор рассматривается в Китае как один из его «окон в Европу». Впрочем, грузино-китайское сотрудничество скорее известно сегодня как часть бизнес-проекта – «Экономический пояс нового шелкового пути». Китайское руководство при этом постоянно настойчиво подчеркивает, что эта инициатива Пекина в своей основе подразумевает исключительно экономическую кооперацию и не имеет конечной целью какую-либо политическую интеграцию стран-участниц.

Нынешнее руководство Грузии, выражающее интересы коалиции «Грузинская мечта», стало всемерно поддерживать новое – китайское направление в своей внешней политике, что неизбежно усиливает курс на укрепление многосторонних связей с КНР. Готовность Грузии к участию в проекте, выдвинутом руководством Под-

¹⁸ Новый великий шелковый путь – какую он пользу принесет Грузии? URL: <http://commersant.ge/old1/?menuid=91&id=14365&lang=3> (дата обращения: 12.01.2015).

небесной подтвердил официальный визит вице-премьера и министра экономики Грузии Квирикашили в КНР в марте 2015г. Официальные лица двух стран заключили соглашение о совместной работе в претворении в жизнь проекта «Экономический пояс – новый Шелковый путь». Грузинский министр посетил также учрежденный в 2015г. «Фонд Шелкового пути». В непосредственном распоряжении этой структуры находятся \$40 млрд. Из этих средств Поднебесная намерена финансировать те государства, которые уже выразили свое желание стать участниками китайского проекта. Таким образом, прибывшая из Тбилиси делегация стала первой из стран Южного Кавказа, которая имела деловую встречу непосредственно с руководством этого фонда¹⁹. Глава правительства Ираклий Гарибашвили в мае 2015г. вновь отметил, что между Китаем и Грузией начинается совершенно новый этап отношений, который вернет его стране, по мнению премьера, историческую функцию быть связующим звеном между Европой и Азией²⁰. Похоже, что грузинские официальные лица потратили достаточно много усилий, чтобы убедить китайскую сторону в серьезности своих намерений. Об этом свидетельствует заявление посла КНР в Тбилиси Юэ Бина, по мнению которого эта кавказская страна имеет очевидные географические преимущества. «Я не раз беседовал о концепции “экономического пояса Шелкового пути” с грузинскими политиками, и их настрой всегда был положительным»²¹, – утверждает китайский дипломат. Однако контуры пула тех стран, которые согласны присоединиться к китай-

¹⁹ Министр экономики и устойчивого развития Грузии Георгий Квирикашвили в рамках рабочего визита в Китай встретился с руководителем Фонда шелкового пути Вангом Янцзы. URL: <http://sputnik-georgia.ru/economy/20150309/217434851.html> (дата обращения: 24.06.2015).

²⁰ Шелковый путь Грузии. URL: <http://newcaucasus.com/?newsid=7267> (дата обращения: 24.06.2015).

²¹ Юэ Бин: Концепция экономического пояса Шелкового пути Китая совпадает с национальной стратегией развития Грузии.

URL: <http://newcaucasus.com/index.php?newsid=6895> (дата обращения: 24.06.2015).

ской инициативе, все еще крайне аморфны и концептуально не обозначены, и о них пока можно лишь догадываться по официальным визитам, ряду уже подписанных торгово-экономических соглашений и совместных деклараций.

В феврале 2015г. в Тбилиси встретили первый товарный состав из Поднебесной. Его прибытие грузинская пресса уже поспешила назвать историческим событием. Почти 6 тысяч километров пути грузовой поезд преодолел всего за 9 суток. Предполагается, что Грузия станет своеобразным транзитным узлом. Именно с грузинских портов грузы будут продолжать свой путь в страны Европы. На первом этапе ожидается, что этим маршрутом ежегодно из Грузии будет вывозиться 50-60 тысяч контейнеров с различными товарами²². Однако о полномасштабной работе Транскаспийского маршрута говорить пока еще преждевременно, так как использование современного географического положения Грузии ограничено из-за отсутствия надежной дорожной инфраструктуры²³.

В мае 2015г. глава консорциума «Anaklia Eco Park and Port» Теймураз Карчава с рабочим визитом отправился в Пекин, где он заключил соглашение о стратегическом партнерстве с корпорацией «POWERCHINA». Прошли совместные консультации также с руководством «Фонда Шелковый путь», где были обговорены вопросы финансирования китайской стороной крупного регионального хаба – глубоководного порта Анаклия, промышленного Эко-Парка, аэропорта и свободной экономической зоны, а также другой транспортной инфраструктуры²⁴.

²² Грузия встретила первый грузовой поезд из Китая.

URL: <http://mir24.tv/news/economy/12137548> (дата обращения: 12.05.2015).

²³ *Маилян Б.В.*, КНР и страны Южного Кавказа в 2015 году: обзор динамики политико-экономических отношений // Конфуцианские чтения в РАУ: материалы 2-й международной конференции. Т. 2, Ер., 2017, сс. 35-53.

²⁴ Глава Anaklia Eco Park ведет переговоры в Китае по вопросу порта Анаклия.

URL: <http://sputnik-georgia.ru/economy/20150530/227732058.html#ixzz3fzG6SVq2> (дата обращения: 24.06.2015).

Учитывая, что и политически, и экономически Грузия находится все еще в недостаточно благоприятной ситуации, представители «Грузинской мечты» решили разрешить ее путем получения преференций от нового донора, на роль которого предсказуемо сегодня выбран Китай. Тем более что частичная переориентация Грузии на Восток с каждым днем становится все более зримой. Вместе с тем вполне можно подчеркнуть, что потенциал взаимодействия между грузинской и китайской сторонами лишь только набирает свою положительную инерцию. Её стремительное развитие в скором времени обещает несколько изменить также конфигурацию внешнеполитической доктрины Грузии, в которой ныне закреплена ориентация исключительно на западное сообщество наций²⁵.

Грузинская столица дважды, в октябре 2015г. и ноябре 2017г. принимала международный инвестиционный Форум «Великий шелковый путь». Власти Грузии поспешили объявить, что уже достигнута принципиальная договоренность между заинтересованными сторонами о внедрении проекта кратчайшего транспортного коридора из Китая в Европу через Южный Кавказ²⁶.

Как следствие, Грузия – первая в регионе Южного Кавказа страна, оформившая соглашение о свободной торговле с Китаем. С 1 января 2018 года оно вошло в силу. Согласно договору, 94% грузинской продукции и услуг будет экспортироваться на китайский рынок без таможенных пошлин, с нулевым тарифом²⁷.

«Страна Золотого руна» со всей очевидностью ищет для себя статуса главного партнёра Поднебесной в южнокавказском регионе. Тем более что сейчас всем уже достаточно ясно – возможность

²⁵ Ministry of Foreign Affairs. Foreign Policy Strategy 2006—2009. P. 3. Available at: http://www.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=562 (date of access: 12.01.2015).

²⁶ В Тбилиси завершился международный Форум «Великий шелковый путь» URL: http://russian.news.cn/2015-10/17/c_134721820.htm (дата обращения: 5.11.2018).

²⁷ Грузинский рывок в Китай. URL: <http://newcaucasus.com/economy/16761-gruzinskiy-ryvok-v-kitay.html> (дата обращения: 7.11.2018).

членства Грузии в НАТО весьма неопределенна и туманна. Большинство грузинского политического класса признает, что задача вступления в НАТО для их страны сегодня отодвинута на весьма далекую перспективу, однако эта цель все еще не снята ими окончательно с повестки дня. Впрочем, Грузия, которая ни в коей мере пока не отказывается от своего принципиального европейского выбора, выбрав параллельный курс тесного сотрудничества с КНР, тем самым надеется приобрести в глазах Запада для себя еще большую ценность, как важного связующего звена с Востоком.

Тем не менее перспектива наращивания экономического сотрудничества Грузии с Китаем выглядит как попытка создания разумной альтернативы Западу. Есть надежда, что это позитивно отразится и на российско-грузинских отношениях, чем сможет подвести их к началу конструктивного переговорного процесса. В итоге, налаживание грузино-китайского всестороннего сотрудничества, по всей видимости, потенциально создает новые возможности и для российской дипломатии²⁸.

Москва сама не раз давала понять, что хотела бы видеть Грузию нейтральным государством²⁹. Нейтралитет же Грузии, с целью его устойчивости, по определению должен основываться на балансе и взаимных механизмах сдерживания со стороны всех заинтересованных сил, в том числе соперничающих за влияние в южнокавказском регионе сторон. Заметим, что ни коллективный Запад, ни Москва по отдельности оказались не способны выстроить внушающую доверие комплексную систему безопасности в этой достаточно взрывоопасной части постсоветского пространства. Периодически

²⁸ *Маилаян Б.В.*, Перспективы урегулирования российско-грузинских отношений в контексте сотрудничества с КНР // Новая идентичность и конфликтный потенциал постсоветского пространства. Сборник научных статей. Москва: изд. «РУДН», 2017, сс. 68-73.

²⁹ Россия и Грузия: в поисках выхода. Документы общественной политики, разработанные российскими и грузинскими экспертами. Тбилиси: Грузинский фонд стратегических и международных исследований. 2011, с. 22.

повторяющиеся здесь кризисы определяются не только отношениями России и Грузии, Армении и Азербайджана, но и существенными изъянами системы региональной безопасности, которая оказалась недостаточно эффективной для предотвращения конфликтов.

Сегодня ситуация диктует необходимость некоторой коррекции тех методов решения копившихся годами наболевших проблем, которые полностью исчерпали свои возможности. Впрочем, речь лишь о тех методах, которые будут избавлены от предсказуемой аллергической реакции в Москве и Тбилиси, Тегеране и Анкаре, Ереване и Баку в отношении возможных политико-дипломатических инноваций. Одним из таких новых подходов вполне может стать некоторое вовлечение в дела региона, безусловно, влиятельной, однако достаточно равноудаленной стороны. Мы имеем в виду, что гарантом нейтрального статуса Грузии, наряду с РФ, США и ЕС, может выступить также КНР. Стремительное экономическое проникновение бизнес структур этой страны в Грузию вполне может подвести официальный Пекин к той важной мысли, что он, опираясь на свой немалый международный авторитет, может дать необходимые и даже существенные гарантии своим грузинским партнерам в сфере безопасности их страны. Поднебесная в силу своего авторитета вполне может повлиять на формирование новой региональной геополитической конфигурации. Таким образом, отпадет необходимость интеграции Тбилиси в структуры западного сообщества, тем более в формате членства Грузии в Североатлантическом альянсе. Заметим, что достаточно надежные гарантии безопасности Грузии могут состоять лишь в многовекторности ее внешней политики и ее исторически обусловленной способности строить коммуникации с очень разными партнерами.

Широкое экономическое присутствие Китая в «Стране золотого руна» в достаточной степени способно нивелировать страхи грузинского истеблишмента в вопросе своей безопасности, одновременно не

задевая принципиальных интересов России в этом щепетильном вопросе. Такое компромиссное решение, как представляется, вполне может устроить российскую сторону, учитывая положительную динамику в ее нынешних отношениях с Поднебесной. Расширение грузино-китайского сотрудничества может со временем способствовать участию Тбилиси также в тех международных организациях, в которых весомо представлены интересы Москвы и Пекина. К слову, речь может возникнуть, в частности, об интеграции этой кавказской страны в структуры ШОС³⁰. Это обстоятельство, в свою очередь, поможет нахождению кардинальных развязок тех проблемных узлов, которые лежат тяжелым спудом на российско-грузинских отношениях. Тем более что урегулирование отношений между Грузией и Россией лишь в двустороннем формате становится все менее перспективным. Сближение с Китаем позволит Тбилиси чувствовать себя увереннее, не слишком смутив при этом Кремль. В комплексе такое развитие событий открывает новые возможности для диалога, который на данной стадии не потребует от сторон пересмотра их базовых установок или совершения уступок, неприемлемых по внутривнутриполитическим причинам. Несмотря на понятные объективные трудности, с которыми еще придется столкнуться, в российско-грузинских отношениях в моделируемой нами новой ситуации возникнет окно возможностей, а само обсуждение их перспектив может вестись в более свободном и непредвзятом ключе. Более того, в определенный момент китайская сторона, допуская, не сможет более избегать обсуждения комплекса российско-грузинских отношений, так как будет нуждаться в необходимости принципиальных гарантий своих же немалых инвестиций в Грузию.

Таким образом, можно определить новый способ достижения цели: обоюдное сближение с Китаем Москвы и Тбилиси станет пози-

³⁰ Пекин согласен, чтобы Грузия стала членом Шанхайской Организации Сотрудничества? URL: <https://inosmi.ru/world/20060628/228450.html> (дата обращения: 7.11.2018).

тивным путем для нормализации также отношений Грузии и России. На такой базе допустимо сформулировать приемлемый модус-вивенди, модератором которого, пожалуй, может выступить Пекин, выстраивающий сегодня партнерские отношения по всем азимутам. Китай представляется сегодня как не заикленный исключительно на своих краткосрочных интересах игрок, а как сила, которая вкладывается в долгосрочные и выгодные всем его партнерам отношения.

Рациональная защита своих интересов в Евразии позволяет Китаю проводить позитивную и инклюзивную политику. Из всего этого можно сделать вывод, что и на Южном Кавказе Поднебесной пока удастся следовать приемлемому для всех курсу. И это действительно так. Пекин укрепляет связи с тремя южнокавказскими странами, избегая ловушек классической геополитики. Тем не менее увеличение китайского участия в экономике Южного Кавказа неизбежно повлечет за собой также и усиление здесь его геополитического влияния. Причем, не в отдельно взятой стране, а во всем регионе. Таким образом, можно со всей определенностью сказать, что и в дальнейшем стоит крайне пристально следить за дипломатией «Шелкового пути» Китая, которая впереди, несомненно, обещает еще много интересных новаций.

**АНДРАНИК
ОВАННИСЯН**

*Эксперт
НОФ «Нораванк»*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДИАСПОРАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ АРМЕНИИ И КИТАЯ

К настоящему времени концептуальные основы диаспоральной политики Армении и Китая в отношении своих зарубежных общин оформились и приобрели стабильный характер, став важной составной частью для обоих государств. В Армении о роли армянской диаспоры начали активно говорить еще в советское время (1940-1950-ые гг.), когда армянский народ, отправивший на фронты Второй мировой войны более трети населения Армянской ССР (около 500 тысяч человек), нуждался в человеческих ресурсах после окончания войны, которые приняли бы активное участие в становлении и развитии своей родины. В 1970-ые гг. о значимости роли диаспоры в процессе становления и развития исторической родины начали говорить в КНР. Данная идея была представлена в программе экономических реформ («Политика реформ и открытости») Дэн Сяопина, которые начались в 1978г. и продолжают по сей день. В 2007г. экс-генеральный секретарь ЦК КПК Ху Цзиньтао на 4-й Всемирной

дружеской конференции ассоциаций зарубежных китайцев заявил: «Неустанным трудом на протяжении многих поколений в суровых условиях зарубежные китайцы добились выдающихся успехов в целом ряде областей и внесли неоценимый вклад в дело независимости и возрождения китайской нации, в дело реформ, открытости и модернизации Китая, укрепления взаимопонимания и дружбы между китайским народом и народами всего мира»¹. Значительную роль диаспоры в своих выступлениях не раз подчеркивали и главы Республики Армения. В одном из своих выступлений экс-премьер-министр РА Серж Саргсян отметил: «Наша общая цель – иметь развитую, сильную экономику и народ, объединенный идеей строительства хорошей Армении. Диаспора сильна Арменией, а Армения – своей Диаспорой»².

На современном этапе китайская и армянская диаспоры, по мере своих возможностей, делают все, чтобы содействовать развитию и прогрессу не только стран проживания, но и принять активное участие в модернизации своих этнических родин. Более того, они являются некими «мостами», которые соединяют и способствуют установлению доверительных и дружеских отношений между этническими родинами и странами проживания. Тем самым диаспоры вносят неоценимый вклад в дело мира и развития во всем мире. Полагаем, что фундаментом современной диаспоральной политики Китая послужили идеи Дэн Сяопина, внесенные в «Политику реформ и открытости» конца 1970-х гг. В этом контексте особого внимания заслуживает следующий тезис Дэн Сяопина: «Если говорить о Китае, возможностей для значительного развития у него не так уж много. Однако, в отличие от других стран мира, у него есть

¹ Доклад экс-генерального секретаря ЦК КПК Ху Цзиньтао на IV-й Всемирной дружеской конференции ассоциаций зарубежных китайцев, <http://md.china-embassy.org/eng/gdxw/t1507416.htm>, 10.10.2018г.

² Доклад экс-премьер-министра РА на IV-м Всеармянском форуме «Армения-Диаспора», <https://www.mfa.am/ru/paforum/>, 10.10.2018г.

свои особые возможности. Например, у нас есть несколько десятков миллионов патриотов-соотечественников за морем, они уже внесли большой вклад в развитие страны» [2, с. 168]. Когда мы говорим о конкретных направлениях сотрудничества Китая со своей диаспорой (хуацяо), к примеру: политика привлечения инвестиции, обучение китайских студентов за границей, политика репатриации и другое, то необходимо отметить, что Дэн Сяопин, собственно говоря, чего-то принципиально нового не открывал, так как это все уже имело место в истории Китая. Однако принципиальная новизна подхода Дэн Сяопина состояла в том, что он вписал хуацяо с их столь необходимым для КНР финансово-экономическим и интеллектуальным потенциалом в стратегический план возрождения страны. Он поднял сотрудничество с диаспорой на уровень первостепенных государственных задач, объявив важнейшей функцией государства – служение всей китайской нации.

Справедливости ради отметим, что аналогичную политику чуть ранее (1940-1950-ые гг.) в отношении своей диаспоры (спюрк) пытались реализовать в жизнь высшее руководство Советской Армении, однако в диаспоре мнения разошлись. Так, представители социально-демократической партии «Гнчак» (арм. Հնչակ — «колокол») всячески развивали дружеские взаимоотношения с СССР и, соответственно, с Арменией, а представители партии «Дашнакцутюн» (арм. Հայ Յեղափոխական Հանրապետություն — «Армянская революционная федерация») проводили в диаспоре антисоветскую политику. Вследствие этого армянская диаспора была раздроблена и не имела крепких и единых доверительных отношений с Советской Арменией. После того как в 1991 году развалился СССР, и 15 бывших советских республик (в том числе Армения) стали полноправными субъектами международных отношений, спюрк начал активно помогать этнической родине. Армяне диаспоры внесли ощутимый вклад в дело отстаивания народом Арцаха (НКР) своей независимости, а также помогли Республике

Армения в постсоветский период, когда экономика страны находилась на очень низком уровне, а народу элементарно не хватало даже продуктов первой необходимости. Без экономической помощи со стороны диаспоры Армении было бы гораздо труднее преодолеть тяжелейший постсоветский период 1990-ых годов и обеспечить нормальное функционирование экономики.

Армения и КНР охотно и активно выполняют выпавшую им роль, если можно так сказать, покровителей или, по крайней мере, культурных центров всех армян и, соответственно, китайцев планеты. Ежегодно в обоих государствах проходят такие мероприятия, которые способствуют сплочению с диаспорой («Всемирная конференция китайцев» и «Всемирный армянский конгресс»). Каждый год из РА и КНР в те или иные страны направляются делегации с целью ознакомления с историей и современным состоянием находящихся там национальных общин. К примеру, китайские делегации призывают представителей своей диаспоры «способствовать великому делу объединения родины». Как известно, руководители КНР ведут с Тайванем непримиримую борьбу за влияние в диаспоре с тем, чтобы полностью изолировать его от внешнего мира. Армянские же делегации призывают представителей диаспоры активно участвовать в деле признания геноцида армян в Османской империи, а также способствовать признанию независимости второго армянского государства – Республики Арцах (НКР).

Неотъемлемой частью диаспоральной политики Армении и КНР является приобщение представителей своих диаспор к национальной культуре, причем, к культуре в широком смысле этого слова, включая и историю, и знания о современном состоянии родины, и родной язык. Правительства обеих государств считают важным, чтобы собраты диаспоры ощущали постоянную живую связь со своей этнической родиной, гордились великой цивилизацией и новым возвышением этнических родин, стремились внести собственный вклад в дело

его модернизации. Культурные связи с диаспорами Армении и КНР осуществляют в самых разнообразных формах. Ереван и Пекин крупными партиями издают учебную литературу по родному языку, отечественной истории, культуре и географии. При активной помощи официальных представителей своих диаспор они отправляют эти учебные пособия за рубеж. В странах компактного проживания диаспор открываются школы, храмы и центры по изучению родного языка (конфуцианские центры, воскресные школы и др.), а для работающих там преподавателей – курсы усовершенствования, поездки на историческую родину для участия в конференциях и совещаниях по обмену опытом. Для детей же создаются летние лагеря, где они имеют возможность воочию познакомиться с исторической родиной и одновременно изучать родной язык, культуру и историю. Так, специально для обучения молодых людей китайской национальности из-за рубежа в КНР существует несколько вузов, находящихся в ведении эмиграционной службы Госсовета (например, Цзинаньский университет в Гуанчжоу). Аналогичные вузы существуют и в Армении. В частности, к таковым можно отнести Российско-Армянский университет, где более 40% от числа студентов и администрации составляют представители армянской диаспоры³. Помимо научно-образовательной части, существуют и культурно-туристические мероприятия, направленные на сближение представителей диаспоры со своей исторической родиной. Для молодежи из диаспоры организуются различные туристические путешествия по стране. В Китае такие поездки именуется «Приникнем к китайским корням». В 2017 году в них участвовало более 5 тысяч человек, у которых благодаря этому усилилось чувство национальной гордости и интерес к китайской культуре⁴. Армения также проводит аналогичные мероприятия. С 2009г. в стране успешно

³ *Официальный сайт Российско-Армянского университета*, <http://rau.am/rus/>, 14.10.2018г.

⁴ *Туризм в Китае*, <http://www.cnto.org/news/>, 14.10.2018г.

стартовала программа «Ари тун», в которой могут принять участие представители армянской молодежи диаспоры в возрасте от 13 до 17 лет. Основные цели данной программы – знакомство молодых армян диаспоры с историей, культурой и общественной жизнью Армении, семейными и духовными традициями. Содействовать формированию устойчивой связи с родиной и укреплению их национального самосознания, а также установлению тёплых отношений с армянскими сверстниками Армении и диаспоры⁵.

Разумеется, в диаспоральной политике, как и в любой другой, не обходится без путаницы, формализма и негатива. Одной из наиболее заметных негативных реакций является критика от ряда китайских ученых-диаспорологов в отношении диаспоральной политики КНР. В частности, видный китайский деятель Фэ Цзямэн предупреждает, что политика в отношении иностранных граждан китайского происхождения должна быть осмотрительной, корректной, чтобы неосознанно не подставить их под удар. «Некоторые считают так: если в твоих жилах течет китайская кровь – ты обязан быть патриотом. Как складывается судьба зарубежных китайцев, мы, выходит, можем не беспокоиться, да и не беспокоимся: мол, если причиним им ущерб – ничего страшного. Они – дети и внуки «желтых предков», должны любить страну, вносить вклад в четыре модернизации – и так они и будут делать. Подобный образ мыслей является идеалистическим и вредным» [6, с. 265]. В несколько ином плане укреплению связей эмиграции с родиной способствует внимание правительства к реэмигрантам. В КНР оно отнюдь не сводится к коммерческим проектам – привлечению предпринимателей или квалифицированных специалистов. Высшие руководители КНР оказывают покровительство всем реэмигрантам, среди которых есть и немалое число беженцев, вынужденных в свое время спешно вернуться на родину, спасаясь от раз-

⁵ *Официальный сайт программы «Ари тун»,*
<http://aritun.am/ru/about-the-project-2/>, 16.10.2018г.

ного рода неурядиц и опасностей. Для соотечественников, попавших в такое положение, в стране созданы специальные условия⁶. На современном этапе взаимоотношений Республики Армения с диаспорой данная связь очень слаба. Процесс адаптации репатриантов проходит не так просто, так как помощь со стороны государства не так активна, как, к примеру, в КНР. В начале 1990-ых годов Армения приняла сотни тысяч армянских беженцев из Азербайджанской Республики, которые, недолго прожив в Армении, по большей части переселились в иные государства (РФ, США и ЕС). Если это можно было оправдать экономической неспособностью страны на оказание помощи на тот период времени, то по какой причине тысячи армянских беженцев, покинувших Ирак и Сирию за последние несколько лет, также не задерживаются надолго на этнической родине? Полагаем, что причина может быть в том, что за годы независимости в стране так и не было создано «Министерство абсорбции», которое отвечало бы за помощь, оказываемую со стороны государства иммигрантам и репатриантам из диаспоры.

Диаспоры Армении и Китая участвуют в разнообразных и разномасштабных благотворительных акциях. Систематический характер носят пожертвования представителей диаспоры на развитие своих этнических родин. В Китае 70% таких пожертвований приходятся на провинцию Гуандун, где находится множество «цяосян» – мест исхода эмигрантов. В случае же с армянской диаспорой ежегодно проходят телефонные и телевизионные марафоны Всеармянского фонда «Айастан». Собранные средства в обоих случаях идут на строительство, ремонт и реконструкцию школ, библиотек, театров и кинотеатров, домов культуры, а также мостов, дорог, водохранилищ и гидроэлектростанций. Здесь нелишне отметить, что представители армянской и китайской диаспоры вносят серьезный

⁶ *Стратегия национальной безопасности КНР*,
http://www.ciis.org.cn/chinese/2018-02/26/content_40232263.htm, 18.10.2018г.

вклад в благосостояние родины, переводя из-за рубежа своим родственникам денежные средства. По данным ЦБ РА, в целом в Армению за 2016г. приток денежных переводов составил \$1 532,8 млн. В *Таблице 1* представлен список государств, откуда РА больше всего получает денежные переводы (трансферты).

Таблица 1
Приток трансфертов в Армению за 2017г. (в долларах США)⁷

Страна	Сумма перевода (в миллионах)
Российская Федерация	853,1
США	144,7
Казахстан	32, 1
Германия	32
ОАЭ	21,7
Франция	20,5
Другие	273,8

Несомненно, путь к единению диаспоры с этнической родиной лежит также через создание разнообразных и многочисленных общественных организации и землячеств, которые способствуют укреплению связей диаспоры с исторической родиной. Важным инструментом в деле сплочения диаспоры являются местные армяноязычные и китаеязычные СМИ. К примеру, Китай таким СМИ дает следующие рекомендации: «Больше писать, больше говорить, больше сообщать обо всем, что полезно для установления гармонии в китайских общинах; и не писать, не говорить, не сообщать о том, что не приносит пользы для установления гармонии» [4, с. 248]. Необходимо отметить, что крайне тяжело точно установить, в какой мере эти рекомендации выполняются, но сами по себе они уже свидетельствуют о больших возможностях официального Пекина влиять на жизнь диаспоры. Армения также использует данный метод влияния на диаспору, в част-

⁷ *Официальный сайт ЦБ РА, <https://www.cba.am/>, 20.10.2018г.*

ности, через армянские газеты, которые широко распространены в общинах. В наши дни большое внимание уделяется также социальным сетям и интернет-порталам, которые также служат инструментами влияния этнической родины на диаспору.

Одним из главных направлений в работе Армении и Китая со своими диаспорами является привлечение инвестиций и технологий. Дешевая рабочая сила и потенциально безграничный рынок служат здесь сильнейшими козырями Китая, однако для доступа к ним должны быть созданы соответствующие условия, прежде всего, законодательная база. Основопологающим документом здесь является «Постановление Госсовета о поощрении инвестиций хуацяо и соотечественников из Сянган (Гонконга) и Аомэня (Макао) от 19 августа 1999 г.»⁸, а также «Постановление Госсовета о поощрении иностранных инвестиций от 11 октября 1986 г.». Их дополняют и конкретизируют другие постановления центральных и местных органов власти. В случае с Арменией немного иначе. Во-первых, это небольшой рынок (менее 3 миллионов человек), во-вторых, нахождение страны в блокаде со стороны двух (Турция и Азербайджанская Республика) из четырех граничащих с ней государств, в-третьих, это вопрос стабильности и безопасности, а точнее потенциальная военная угроза со стороны Азербайджанской Республики (многолетний статус «ни войны, ни мира»), и, конечно, в-четвертых, высокий уровень коррупции в стране (107 место в 2017г.)⁹. Полагаем, что эти и другие факты являются основополагающими причинами, которые отрицательно влияют на инвестиционную политику страны даже в среде армян диаспоры. В Китае же созданы разнообразные каналы связи с потенциальными инвесторами, практикуются разнообразные формы инвестиций, поощряется ввоз технологий

⁸ *Официальный сайт Государственного совета КНР*, <http://www.gov.cn/>, 22.10.2018г.

⁹ *Индекс восприятия коррупции в 2017г., опубликованный «Transparency International»*, <https://www.transparency.org/>, 27.10.2018г.

и экспорт готовой продукции. При этом эмигранты с иностранным гражданством в вопросах инвестиций фактически приравнены к эмигрантам – китайским гражданам. Однако в отдельных случаях вторые имеют преимущество перед первыми. Приоритетное положение хуацяо закрепляется в ст. 5 «Постановления», где говорится: «Если инвестор – хуацяо или соотечественник из Сянгана или Аомэня вкладывает капитал и создает полностью принадлежащее ему или совместное предприятие, такой инвестор помимо льгот, предоставленных настоящим «Постановлением», пользуется всеми льготами, которые предоставляются предприятиям с иностранным капиталом соответствующими законами и положениями государства»¹⁰. Данная инвестиционная политика властей КНР оправдывает себя. К слову, более 80% от всех инвестиции в страну поступают от представителей китайской диаспоры, в основном Юго-Восточной Азии.

В последнее время, поставив своей задачей освоение западных районов страны (СУАР), руководство КНР уделяет все большее внимание участию в этой работе зарубежных китайских предпринимателей. Ведающая ими Канцелярия Госсовета помогает представителям китайской диаспоры вместе с местными властями создавать совместные структуры в западных провинциях в интересах развития сельского хозяйства и промышленных технологий. Необходимо также отметить, что данный регион КНР станет отправной точкой для одного из крупнейших экономических проектов XXI века «Нового Великого Шелкового пути», который соединит Западную Европу с Западным Китаем. Естественно, немаловажную роль в данном проекте играет и китайская диаспора, которая способствует установлению доверительных и дружеских отношений стран проживания с Китаем. Статус Армении, как транзитной страны в данном проекте, до сих пор не определен, к слову, проект уже функционирует, а первые грузопотоки были доставлены в Европу в обход РА. В рам-

¹⁰ *Официальный сайт Государственного совета КНР*, <http://www.gov.cn/>, 22.10.2018г.

ках проекта может быть реализована железная дорога «Баку-Тбилиси-Карс» (Китай-Казахстан-Азербайджанская Республика-Грузия-Турция-Европа), а железнодорожная магистраль «Иран-Армения», которая имела бы положительную роль в интеграции Армении к данному проекту, так и не построена. Однако есть и положительная динамика. Активно строится автомагистраль «Север-Юг», в реализацию которой определенный вклад внесли и армяне диаспоры. Благодаря усилиям диаспоры, в скором будущем на карте появится третий путь, который будет связывать Арцах с Арменией (по побережью р. Аракс).

Заключение

Подводя итог, необходимо подчеркнуть важность роли, отводимой диаспоре, воспринимая ее как своего рода «продолжение» Армении и Китая. Высшие руководители данных государств неизменно присутствуют на посвященных им общенациональным мероприятиях, а, выезжая за границу, включают в обязательные программы своих визитов встречи с представителями местных общин. Результаты исследования показали, что в решении задач по взаимодействию с армянской и китайской диаспорами задействован широкий круг государственных и общественных институтов, структурных подразделений министерств и ведомств, посольства и другие механизмы воздействия, и взаимодействия РА и КНР. Основные функции по вопросам сотрудничества с диаспорами возложены на МИД РА и КНР. Вопросы правовой защиты этнических армян и китайцев заложены в ряде законодательных актов Республики Армения и КНР, а также в межправительственных соглашениях со странами пребывания по обоюдной защите граждан и о возможности взаимного трудоустройства. Весь этот комплекс стал фундаментом для исторического, политического, юридического и морально-психологического оформления новой государственной политики в отношении армян и ки-

тайцев зарубежья. Вышеописанные мероприятия и законы демонстрируют стремление РА и КНР защищать права и интересы своих соотечественников, а также упрочить социокультурные связи с диаспоральными сообществами по всему миру.

Источники и литература

1. *Hong L.* The Chinese Overseas, N.Y.: ASQ, 2006. Vol. 1 – P. 148
2. *Ma L., Cartier C. Lanham.* The Chinese Diaspora: Space, Place, Mobility, and Identity, N.Y.: ASQ, 2013 – P. 168
3. *Redding G.* The spirit of Chinese capitalism, Berlin: Suhrkamp Verlag, 1990 – P. 364
4. *Purcell V.* The Chinese in Southeast Asia, London: Kelmscott Press, 2003 – P. 248
5. *Wei Z.* Why Is Foreign Investment in China Concentrated in the Coastal Areas? // N.Y.: Harvard Asia Quarterly, 2015. P. 76
6. *Бирюков В.* Китайцы в США и американо-китайские отношения на современном этапе, Москва: Проспект, 1983 – С. 214
7. *Ларин А.* Китай и зарубежные китайцы, Москва: Просвещение, 2014 – С. 255
8. *Доклад экс-генерального секретаря ЦК КПК Ху Цзиньтао на IV-й Всемирной дружеской конференции ассоциаций зарубежных китайцев*, <http://md.china-embassy.org/eng/gdxw/t1507416.htm>, 10.10.2018г.
9. *Доклад экс-премьер-министра РА на IV-м Всеармянском форуме «Армения-Диаспора»*, <https://www.mfa.am/ru/paforum/>, 10.10.2018г.
10. *Индекс восприятия коррупции в 2017г., опубликованный «Transparency International»*, <https://www.transparency.org/>, 27.10.2018г.
11. *Официальный сайт Государственного совета КНР*, <http://www.gov.cn/>, 22.10.2018г.
12. *Официальный сайт программы «Ари тун»*, <http://aritun.am/ru/about-the-project-2/>, 16.10.2018г.
13. *Официальный сайт Российско-Армянского университета*, <http://rau.am/rus/>, 14.10.2018г.
14. *Стратегия национальной безопасности КНР*, http://www.ciis.org.cn/chinese/2018-02/26/content_40232263.htm, 18.10.2018г.
15. *Туризм в Китае*, <http://www.cnto.org/news/>, 14.10.2018г.

ԹԻԱՆ ԷՐԼՈՒՆ

ՀՀ-ում ՉԺՀ

Արտակարգ և լիազոր դեսպան

**Հարգելի հյուրեր, տիկնայք և պարոնայք,
սիրելի բարեկամներ
Բարի առավոտ**

Ուրախ եմ այսօրվա միջազգային գիտաժողովին մասնակցելու հնարավորության համար, որը նվիրված է, ըստ մեզ, մեծ իրադարձության՝ Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականության 40-ամյակին: Փաստը, որ այսօր այստեղ հավաքվել են բազմաթիվ հայ բարեկամներ, գիտնականներ և մասնագետներ՝ թեմայի շուրջ մտքերի խորացված փոխանակման համար, վկայում է այն մասին, որ Հայաստանում մեծ ուշադրությամբ հետևում են արդի Չինաստանի զարգացմանը, բարեփոխումների և բաց քաղաքականության անցկացման ընթացքին, ինչպես նաև ողջ աշխարհի համար այդ քաղաքականության կարևոր նշանակությանն ու հեռուն գնացող ազդեցությանը:

Ինչպես հայտնի է, 1978թ. դեկտեմբերին, ՉԿԿ Կենտկոմի 11-րդ գումարման 3-րդ պլենումում, Չինաստանի ականավոր պետական գործիչ պարոն Դեն Սյաոպինի նախաձեռնությամբ տրվեց պատմական՝ բարեփոխումների և բաց դռների քաղաքականու-

թյան մեկնարկը: Ինչպես նշեց Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության նախագահ Սի Չինփինը, «բարեփոխումների և բաց քաղաքականության անցկացումը վճռորոշ է Չինաստանի համար: 30 տարվա ընթացքում տեղի են ունեցել Չինաստանի կերպարի վիթխարի փոփոխություններ»: Տեղի է ունեցել պատմական մեծ բեկում երկրի զարգացման մեջ: Խոսքը Չինաստանի և համաշխարհային զարգացման պատմության ֆենոմենի, նախ՝ երկրի շարունակական և դինամիկ զարգացման մասին է: Բավական է ասել, որ 40 տարվա ընթացքում Չինաստանի ՀՆԱ-ն ավելացել է ավելի քան 30 անգամ, իսկ տարեկան միջին աճը կազմել է 9.5%: Այդ ընթացքում զգալիորեն ամրապնդվել է պետության ընդհանուր հզորությունը: Չինաստանը հետամնաց երկրից (այն ժամանակ՝ բարեփոխումների սկզբում, աշխարհի 11-րդ տնտեսությունն էր) վերածվել է աշխարհի երկրորդ տնտեսության: Դարձել է արդյունաբերական ապրանքների խոշորագույն արտադրողը, արտաքին առևտրի ամենամեծ ծավալը և ոսկու-արժույթի ամենամեծ պաշարներն ունեցող երկիրն աշխարհում: Մի քանի տարի շարունակ չինական տնտեսության աճը կազմում է համաշխարհային տնտեսական աճի ավելի քան 30%-ը: Երկրորդ՝ սա նշանակում է ժողովրդի բարեկեցության շարունակական բարելավում: Եթե, ասենք, 1978թ. մեկ շնչին միջինը բաժին ընկնող ՀՆԱ-ն Չինաստանում կազմում էր ընդամենը 381 յուան, ապա 2018թ. այդ ցուցանիշն աճել է մինչև գրեթե 60.000 յուան (մոտ \$8.800), այսինքն՝ ավելացել է 22.5 անգամ, տարեկան միջինը 8.5% աճով: Չինաստանը մտել է աշխարհում միջին կամ միջինից բարձր եկամուտներ ունեցող երկրների շարքը: Երկրի տնտեսական աճն ապահովում է (սա շատ կարևոր է) բնակչության կենսամակարդակի կայուն բարձրացում և սոցիալական ապահովության համակարգի անընդհատ կատարելագործում, ինչը թույլ է տալիս մեր ժողովրդին ավելի վստահ լինել վաղվա օրվա հանդեպ, ավելի անվտանգ ու անխոցելի և, ի վերջո, ավելի երջանիկ:

40 տարիների ընթացքում Չինաստանում ընդհանուր առմամբ 740 մլն մարդ թոթափել է աղքատությունը, ձևավորվել է, թերևս, աշխարհում միջին եկամուտներ ունեցող մարդկանց ամենաստվար շերտը: Երկրի եռափուլ զարգացման՝ ՉԿԿ 19-րդ համագումարում մշակված ռազմավարական պլանի համաձայն՝ 2020թ., այսինքն՝ երկու տարի հետո Չինաստանում վերջնականապես կառուցված է լինելու այսպես կոչված «միջին ապահովվածության հասարակությունը»՝ ըստ Կոնֆուցիուսի, ի բարօրություն երկրի բնակչության ավելի քան մեկ միլիարդ չորս հարյուր միլիոն մարդու:

Երրորդ՝ Չինաստանը լիովին ինտեգրված է շրջակա աշխարհին: Չինաստանի և շրջակա աշխարհի փոխհարաբերությունները 40 տարիների ընթացքում պատմական փոփոխությունների են ենթարկվել: Հավատարիմ մնալով բաց դռների քաղաքականությանը՝ Չինաստանն արմատական անցում է կատարել փակ կամ կիսափակ քաղաքականությունից համակողմանի բաց քաղաքականության: Այսպիսով, Չինաստանը սեփական զարգացումը սերտորեն կապում է գլոբալ զարգացումների հետ՝ օտարերկրյա կապիտալի և առաջավոր տեխնոլոգիաների ներգրավումը համադրելով դեպի միջազգային շուկա չինական կապիտալի դուրս գալու և միջազգային ներդրումային համագործակցության ակտիվացման հետ, համատեղ զարգացման շանսերը կիսում է աշխարհի բոլոր երկրների հետ: Չինաստանն ակտիվ մասնակցություն է ունենում գլոբալ այնպիսի բազմակողմանի մեխանիզմների գործունեության մեջ, ինչպիսին են ՄԱԿ-ը և ԱՀԿ-ն, հանդես է գալիս հոգուտ համամարդկային ճակատագրի ընկերակցության կերտման, նախաձեռնել է «Մետաքսի ճանապարհ» և «Շովային մետաքսի ճանապարհ» տնտեսական գոտու համատեղ կառուցումը: Դրանով իսկ Չինաստանը ծանրակշիռ ավանդ է ներդնում գլոբալ զարգացման և գլոբալ կառավարման համակարգի բարեփոխման մեջ:

Ո՞րն է բարեփոխումների և բաց քաղաքականության հաջողության գաղտնիքը: Կարծում եմ, սա էլ հենց կլինի այսօրվա գիտաժողովի հետաքրքիր բանավեճի թեման: Ցանկանում եմ առանձնացնել, ըստ իս, մի քանի կարևոր գործոններ: Առաջինը և ամենագլխավորը, թերևս, այդ զարգացման ճանապարհի որոնումները և ընտրությունն են, ինչն առավելագույնն է համապատասխանում մեր երկրի կոնկրետ իրողություններին, այն է՝ չինական առանձնահատկությամբ սոցիալիզմի ճանապարհը: Միևնույն ժամանակ, Չինաստանը բաց է այլ երկրների առաջավոր փորձը փոխառելու, բայց ոչ երբեք այլ երկրների զարգացման մոդելները կույր պատճենելու հարցում: Ելնելով այն բանից, որ գոյություն չունի բոլոր հիվանդությունները բուժելու դեղամիջոց, ուրեմն՝ չկա նաև բոլոր երկրների խնդիրները լուծելու ունիվերսալ մոդել:

Երկրորդ՝ բարեփոխումների և բաց դռների քաղաքականությունը համապատասխանում է չինացի ժողովրդի՝ ավելի լավ, ավելի երջանիկ կյանքի ակնկալիքներին ու ձգտումներին, վայելում է համընդհանուր սատարում և, որպես արդյունք, դրանում լիովին դրսևորվում է մեր ժողովրդի ստեղծարար ուժը: Ինչպես վերջերս նշեց նախագահ Սի Չինփինը, ժամանակակից Չինաստանի ձեռքբերումներն արդյունք են չինացի ժողովրդի անձնուրաց աշխատանքի: Կարելի է ասել, որ աշխատասեր չինացի ժողովուրդը 40 տարիների ընթացքում հրաշք է գործել: Երրորդ՝ բարեփոխումների և բաց դռների քաղաքականությունը համընթաց է ժամանակին և գլոբալ ինտեգրման ու համատեղ զարգացման ընդհանուր միտմանը:

Պրակտիկան ցույց է տալիս, որ բաց քաղաքականությունը տանում է դեպի առաջընթաց, մինչդեռ փակ լինելը՝ դեպի հետամնացություն: Այս տարի նախագահ Սի Չինփինը կրկին ընդգծեց, որ Չինաստանի դարպասները չեն փակվելու, դրանք էլ ավելի լայն են բացվելու: Այս համատեքստում Չինաստանը հետազայում ևս

կշարունակի զարգացնել «Մեկ գոտի, մեկ ճանապարհ» նախաձեռնությունը, խորացնել փոխշահավետ միջազգային համագործակցությունը, ջանքեր գործադրել նոր տիպի միջազգային հարաբերություններ և համամարդկային ճակատագրի ընկերակցություն ձևավորելու ուղղությամբ:

Չին-հայկական բարեկամական կապերը վաղեմի ավանդույթ ունեն, որոնց արմատները գնում են դեպի հնագույն «Մետաքսի ճանապարհի» դարաշրջանի խորքերը: Մեր երկրների միջև 1992թ. դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումից հետո Չինաստանի և Հայաստանի հարաբերությունները զարգանում են առողջ և կայուն հիմքի վրա: Դրանք բնութագրվում են փոխադարձ վստահության բարձր մակարդակով, տնտեսական համագործակցության և հումանիտար փոխանակումների զարգացման լավ դինամիկայով: Ես համոզված եմ, որ Չինաստանի հետագա քայլերը բարեփոխումների և բաց քաղաքականության ուղղությամբ նոր տարածք, նոր հնարավորություններ կընձեռեն չին-հայկական համագործակցության խորացման համար:

Վերջում ցանկանում եմ մեկ անգամ ևս ողջունել այսօրվա գիտաժողովի բոլոր մասնակիցներին, երախտագիտություն հայտնել «Նորավանք» հիմնադրամին կազմակերպչական մեծ աշխատանքի համար և հաջողություն մաղթել մեր այսօրվա գիտաժողովին:

Շնորհակալություն:

ՀԵՐՄԻՆԵ ՆԱԴԴԱԼՅԱՆ

*ՀՀ 6-րդ գումարման
Ազգային ժողովի
պատգամավոր*

ԴԵՆ ՍՅԱՈՊԻՆԸ ԵՎ ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ. ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԲԱՅ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

20-րդ դարակեսին և 21-րդ դարասկզբին Չինաստանի արձանագրած հսկայական նվաճումները՝ տնտեսության և ժողովրդի կենսամակարդակի վերելքի, գիտության և տեխնիկայի, կրթության և մշակույթի զարգացման առումներով, անխզելիորեն կապված են Չինաստանի ականավոր պետական գործիչ Դեն Սյաոպինի գործունեության հետ, որը դրեց կայուն սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմքերը՝ աշխարհի ամենաբազմամարդ երկիրը դուրս բերելով քաղաքական քառսի, աղքատության և հետամնացության ճիրաններից և այն կանգնեցնելով զարգացած երկրների շարքում: Դեն Սյաոպինը, երկրի ներսում հռչակելով շուկայական բարեփոխումների, իսկ արտաքին աշխարհի հանդեպ բացության քաղաքականություն, առաջ քաշեց «չինական առանձնահատկությամբ սոցիալիստական արդիականացման» ռազմավարությունը: Նրա ղեկավարությամբ իրականացված բարեփոխումների փորձը վիթ-

խարի հետաքրքրություն է առաջացնում աշխարհում: Այդ հետաքրքրությունը հիմնված է Չինաստանի իրական հաջողությունների (որոնք ձեռք են բերվել պատմական չափանիշներով կարճագույն ժամկետներում) և այն բարեփոխումների հետ չինական փորձի անխուսափելի համադրման վրա, որոնք իրականացվել են տարբեր երկրներում, ԽՍՀՄ-ում (գոյության վերջին տարիներին) և հետխորհրդային տարածքի անկախ պետություններում:

Դեն Սյաոպինն իր երկար քաղաքական կարիերայի ընթացքում քանիցս վերելքներ և անկումներ է ունեցել, շնորհագրովվել է և մեծարվել, նրան ձերբակալել են, քննադատել և անգամ հակահեղափոխական տարր անվանել: Մաո Յզեդունի մահվանից հետո՝ 1976թ. սեպտեմբերին, Դեն Սյաոպինը հերթական անգամ վերականգնվեց իր նախկին պաշտոններում և սկսեց կյանքի կոչել «չորս մոդերնիզացիաների» (գյուղատնտեսության, արդյունաբերության, պաշտպանության, գիտության և տեխնիկայի)՝ ՉՇՀ ղեկավարության ընդունած ուղեգիծը: 1978թ. տեղի ունեցած ՉԿԿ ԿԿ 11-րդ գումարման երրորդ պլենումը սկիզբ դրեց ՉՇՀ զարգացման նոր բարեփոխումների փուլին: Այդ պահից ի վեր Դեն Սյաոպինը դառնում է չինական տնտեսության գլխավոր բարեփոխիչն ու փաստորեն՝ երկրի գլխավոր ղեկավարը: Այդ ժամանակ էլ ձևակերպվում են բարեփոխումների ռազմավարության հիմնական տեսական ու ծրագրային դրույթները:

Ինչպես նշում են հետազոտողները, Դենը ժառանգել էր «բզկտված և «մշակութային հեղափոխությունից» հետո փաստորեն չհայտարարված քաղաքացիական պատերազմի մեջ գտնվող Չինաստան», և նա դարձավ նոր մտածողության հեղինակ, մշակեց «չինական առանձնահատկությամբ սոցիալիզմի» սկզբունքը, դարձավ տնտեսական բարեփոխումների նախաձեռնողն ու իրականացնողը և երկիրը համաշխարհային շուկայի մաս դարձրեց:

Բարեփոխումները երկրի առջև դրեցին չինական տնտեսության արդիականացման ֆինանսավորման համար բավարար հավե-

յլալ արժեքի ստեղծման նպատակ, տնտեսություն, որը գտնվում էր աղետի եզրին՝ «մեծ թռիչքի» քաղաքականության ձախողման և Մառ Յզեդունի կառավարման օրոք ընդունվող վոյունտարիստական որոշումների հետևանքով: Բարեփոխումների առաջնային խնդիրն էր աշխատավորների և գյուղացիների մոտիվացիայի խնդրի լուծումը և տնտեսական անհամամասնությունների վերացումը:

Սոցիալիստական արդիականացման նպատակը դարձավ XXIդ. կեսին Չինաստանը զարգացած պետությունների մակարդակ դուրս բերելը և այդ հիմքի վրա նրա քաղաքացիների համընդհանուր բարեկեցության ապահովումը: Արդիականացման ճանապարհը տանում է դեպի արագացված տնտեսական աճ, տնտեսության որակական թարմացում և դրա արդյունավետության բարձրացում՝ գիտատեխնոլոգիական պոտենցիալի զարգացման հիման վրա: Գիտության և տեխնիկայի զարգացման խնդիրը Դեն Սյաոպինը կապում էր արդիականացման իրականացման գործում մտավոր աշխատանքի և առհասարակ հասարակության մեջ մտավորականության դերի բարձրացման հետ:

Պետական հիմքը՝ սոցիալիզմը, կարգ է, որը թույլ է տալիս ապահովել նյութական և մարդկային ռեսուրսների անհրաժեշտ կուտակում՝ արագացված սոցիալ-տնտեսական զարգացման և համընդհանուր բարեկեցության հասնելու համար՝ թույլ չտալով, որպեսզի հանրային հարստության հիմնական մասը կուտակվի հասարակության փոքր հատվածի ձեռքում: Բայց արդեն արդիականացման ռազմավարության մշակման սկզբում Դեն Սյաոպինը հրաժարվեց հետևել ԽՍՀՄ-ում ընդունված սոցիալիստական շինարարության կանոնների դոգմաներին և սկսեց որոնել սեփական մոդել՝ չինական առանձնահատկությամբ սոցիալիզմի մոդելը:

Այդ մոդելի **տնտեսական հիմքը** արտադրամիջոցների հանրային սեփականությունն է՝ զուգահեռաբար տնտեսության ոչ սոցիալիստական հատվածների (ներառյալ՝ մասնավոր հատվածը) զարգացման խրախուսմամբ: Դեն Սյաոպինը հրաժարվեց պլանի և

շուկայի հակադրումից՝ թե՛ մեկը, թե՛ մյուսը դիտարկելով լոկ որպես միջոց պետության ձեռքին, որոնք չեն բնորոշում նրա էությունը, բարեփոխումների շրջանում ՉԺՀ ղեկավարությունն աստիճանաբար, միջանկյալ մի շարք փուլերի միջոցով, ընդլայնում էր շուկայական հարաբերությունների դերը՝ որպես տնտեսության զարգացման գլխավոր կարգավորիչ:

Արդիականացման իրականացման **հիմնական միջոցներն** են բարեփոխումները և բաց քաղաքականությունը: Բարեփոխումների նպատակն էր արտադրահարաբերությունները համապատասխանեցնել արտադրաուժերի զարգացման խնդիրներին, որպեսզի արտադրահարաբերությունները չդառնան երկրի զարգացման արգելակիչ գործոն: Իսկ բաց քաղաքականությունը նախատեսված է այն բանի համար, որպեսզի ՉԺՀ-ն ներառվի տնտեսության գլոբալացման գործընթացում և մարդկային ընկերակցության կյանքի այլ ոլորտներում, որպեսզի ակտիվորեն ներգրավվի օտարերկրյա կապիտալը, օգտագործվեն գիտության և տեխնիկայի նվաճումները, կառավարչական փորձը՝ վերջնարդյունքում Չինաստանի մրցունակությունը բարձրացնելու նպատակով:

Չինական տնտեսական բարեփոխումների փուլերը. Բարեփոխումներն իրականացվում էին մի քանի փուլով: Հաճախ դրանք չեն կազմել տեսական որևէ հայեցակարգի մասը, այլ եղել են պարզապես ամենահանապազօր խնդիրների համարժեք, փորձով ստուգված պատասխանը: Դեն Սյաոպինը, ինչպես և ոչ ոք, չի ունեցել բարեփոխումների իրականացման հետ կապված բարդ հարցերի պատրաստի պատասխաններն այնպիսի վիթխարի երկրում, ինչպիսին Չինաստանն է: Այդ ծրագիրը մշակվում էր «գետն անցնել՝ քարերը շոշափելով» մեթոդով, կարգախոս, որը Չինաստանում կիրառվում է որպես խնդիրների լուծման զգուշավոր մոտեցման հոմանիշ: Վերափոխումների հաջողությունը կանխորոշող գլխավոր գործոններից մեկը բարեփոխումների աստիճանական, էվոլյուցիոն բնույթն էր, ի տարբերություն առկա կարգերի վրա

սրընթաց այն գրոհի, որն իրականացվեց հետխորհրդային որոշ երկրներում, մասնավորապես՝ Հայաստանում:

Տնտեսական բարեփոխումները Չինաստանում շատերի կողմից, հատկապես Արևմուտքում, ընկալվեցին որպես անցում կապիտալիզմին, մանավանդ որ տնտեսական վերափոխումների գործընթացն ուղեկցվում էր Արևմուտքի (ԱՄՆ, Ճապոնիա, Մեծ Բրիտանիա) հետ հարաբերությունների բարելավմամբ: Սակայն, թերևս, գաղափարախոսական հակասություններից խուսափելու համար չինական կառավարությունը պնդում է, որ այն լույ սոցիալիզմի ձև է: Միննույն ժամանակ, կառավարությունը չի ժխտում, որ օգտագործում է տարբեր տնտեսական միջոցներ, որոնք կիրառվում են կապիտալիստական երկրներում: Դեն Սյաոպինն այդ հակասությունը բացատրում էր Գուանչժոուի կոնֆերանսում արած իր հանրահայտ արտահայտությամբ. «Կարևոր չէ, թե ինչ գույնի է կատուն, գլխավորն այն է, որ նա մուկ բռնի», ինչպես նաև Մարքսից այն մեջբերմամբ, որ պրակտիկան ճշմարտության գլխավոր չափանիշն է:

Բարեփոխումների փուլերը. երկրի սոցիալ-տնտեսական բարեփոխման առաջին փուլը սկսվել է ՉԿԿ ԿԿ 11-րդ գումարման երրորդ պլենումից հետո, որը տեղի է ունեցել 1978թ. դեկտեմբերին: Չինական տնտեսական բարեփոխման առաջին մասը վերաբերում էր գյուղատնտեսությունում ընտանեկան կապալի համակարգի ստեղծմանը, որը փոխարինելու եկավ կազմացրված «կոմունաներին», «մեծ» ու «փոքր» բրիգադներին: Քաղաքներից դուրս հողերը հայտարարվեցին «գյուղացիների կոլեկտիվի» սեփականություն: Այսպիսով, հողի կոլեկտիվ սեփականության պահպանումը թույլ տվեց ծխական կապալը հայտարարել սոցիալիստական տնտեսության մաս: Դա փաստորեն սկիզբ դրեց արդիականացման նոր ուղղությունների ձևավորման համար, բայց ընտանեկան կապալի համակարգի սահմաններից դուրս: Արտադրական և տնտեսական գործունեության ոչ հողագործական ձևերի աճը, որոնք Չինաստանում հայտնի են որպես ավան-գավառակային ձեռնարկություններ,

վկայում էր գյուղում աշխատանքի հանրային բաժանման նոր փուլի մասին:

Այնուհետև, իրավիճակի կայունացման և շուկայի ձևավորման հիմքի ստեղծման միջոցով 80-ականների կեսերին սկսեցին բարեփոխումներ իրականացվել քաղաքում: Դեն նետվեցին համահավասարեցման կարծրատիպերը, հնարավորություն տրվեց, որպեսզի սկզբում մարդկանց և շրջանների որոշ մասը նյութապես ապահովվի՝ արագացնելու համար ընդհանուր տնտեսական զարգացումը, որը թույլ կտար հետագայում օգնության հասնել հետ մնացող շրջաններին, ճյուղերին և այլն:

Տնտեսության այլ հատվածների մեծ մասում կառավարության դերը նվազեցվեց, ղեկավարներին տրվեցին ավելի մեծ վարչարարական լիազորություններ, ձեռնարկություններում խրախուսվում էր եկամտաբեր արտադրությունը, բարձրացավ մասնավոր սեկտորի դերը, սեփականատիրության նոր ձևերով փորձարկումներ սկսվեցին նաև պետական հատվածում: Ճնշումն արտաքին առևտրի վրա թուլացվեց, իսկ ձեռնարկությունների միավորումներն օտարերկրյա ընկերությունների հետ պաշտոնապես խրախուսվում էին որպես նոր տեխնոլոգիաների և դեֆիցիտ արտարժույթի աղբյուրներ:

Բարեփոխման երկրորդ փուլում տեղի ունեցան պլանային համակարգի ապամոնտաժում և անցում շուկայական տնտեսության: Այնուհետև, հաջորդ փուլում նախաձեռնվեց հատուկ տնտեսական գոտիների ստեղծման գործը: Ստեղծվեցին դեպի արտաքին շուկա կողմնորոշված հատուկ տնտեսական շրջաններ (ՇՏԾ), ինչպես նաև բաց տնտեսական գոտիներ ափամերձ շրջաններում, անմաքսատուրք գոտիներ, բաց ափամերձ քաղաքներ, ինչն ապահովում էր օտարերկրյա ներդրումների լայն ներգրավումը:

Արտաքին քաղաքականությունում ներդրվեց «բաց դռների քաղաքականությունը», որի համաձայն՝ ՉԺՀ-ն թույլատրում էր

միջազգային առևտուր իրականացնել և ներգրավել օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ:

Այնուամենայնիվ, դեպի շուկա տանող շարժումը դժվարին էր, և արդեն բարեփոխումների սկսվելուց 10 տարի հետո անցումը դեռ հեռու էր ավարտված համարվելուց: Տնտեսական ակտիվության սահմանափակումների նվազեցումն արագ թեթևացրեց Չինաստանի որոշ, առավել լճացած տնտեսական բարդությունները, բայց և խթան հանդիսացավ որոշ նոր խնդիրների աճի համար: Ինֆլյացիան, որը չինացի սպառողների գլխավոր ահուսարսափն էր, առաջին անգամ խնդրահարույց դարձավ 1950-ականների սկզբին: Շահույթ ստանալու նոր հնարավորությունների հետ միասին ի հայտ եկան եկամուտների աճող անհավասարությունը, նոր գայթակղություններ հանցագործությունների համար, կառույցիա, ինչպես նաև արժեքների արևմտյան համակարգ, որն ավագ սերնդի շատ չինացիներ դիտարկում էին որպես անկում և «հոգևոր պղծում»: Պետությունը նախկինի պես վերահսկում էր ամենամեծ ոչ գյուղատնտեսական ձեռնարկությունները և արդյունաբերության ճյուղերի զգալի մասը և դեռևս շարունակում էր ղեկավարվել կենտրոնական պլանավորմամբ:

Մեփականության ձևերի բազմազանության հաստատումը. *Որոշակի փուլում կարևոր է ոչ թե սեփականության ձևը, այլ ձեռնարկության շահութաբերությունը, այսինքն՝ թույլատրելի է սեփականության ցանկացած ձև, եթե ապահովվում է շահութաբերության որոշակի՝ նվազագույն չափով թույլատրելի մակարդակ:*

Մեկը մյուսի հետևից իրականացնելով Չինաստանի վերափոխմանն ուղղված բարեփոխումները՝ Դեն Սյաոպինը բախվեց սեփականության խնդրին: Բանն այն է, որ գյուղում տնտեսավարման կազմակերպման փոփոխությունը թույլ տվեց նորաթուխ տնային տնտեսություններին վաստակ ունենալ, մեծացավ սեփական գործ բացելու համար անհրաժեշտ կապիտալի չափը: Բացի

այդ, օտարերկրյա գործարարները նույնպես փորձեցին Չինաստանում բացել իրենց ձեռնարկությունների մասնաճյուղերը: Այս գործոնները դարձան սեփականության կոլեկտիվ, մունիցիպալ, անհատական, օտարերկրյա և այլ ձևերի գոյացման պատճառ:

Հետաքրքիր է, որ իշխանությունները չէին ծրագրում նման բազմազանություն մտցնել: Այդ բազմազանության ստեղծման պատճառը սեփական կուտակումներ ունեցող բնակչության՝ ինքնուրույն ստեղծվող ձեռնարկություններ բացելու և ընդլայնելու անձնական նախաձեռնությունն էր: Մարդկանց հետաքրքիր չէր լոկ մասնավորեցված պետսեփականության մասնակից լինելը, նրանք ցանկանում էին սկզբից նեթ ունենալ իրենց գործը: Իսկ բարեփոխիչները, նրանց պոտենցիալը տեսնելով, որոշեցին պաշտոնապես ամրագրել քաղաքացիների՝ մասնավոր սեփականություն ունենալու, անհատական գործարարություն վարելու իրավունքը: Այնուամենայնիվ, «վերնից» ամենամեծ աջակցությունն ստանում էր օտարերկրյա կախիտալը. օտարերկրյա ներդրողներին տրամադրվում էին տարբեր արտոնություններ ՉԺՀ տարածքում սեփական գործ բացելիս:

Այսպիսով, չինական տնտեսությունը 1980-ական թթ. վերջին բավական խառը համակարգ էր ներկայացնում: Այն չէր կարելի բնութագրել ոչ որպես պլանային տնտեսություն, ոչ որպես շուկայական: Ղեկավարությունը հետապնդում էր բարեփոխումների ծրագրի հետագա ընդլայնման նպատակ՝ որպես բավարար չափով տնտեսական աճի անհրաժեշտություն, բայց միևնույն ժամանակ նա ստիպված էր ուշադրությունը կենտրոնացնել տնտեսության առանցքային ուղղությունների, հատկապես գնաճի և հացահատիկի արտադրության վրա: Մի կողմից՝ տնտեսությունն արդեն այնքան էլ ուժեղ չէր վերահսկվում պետական պլանավորմամբ՝ շուկայական ճյուղի մեծ աճի պատճառով: Մյուս կողմից՝ շուկան չէր կարող արդյունավետ աշխատել, քանի որ շատ ապրանքներ դեռ գտնվում էին պետվերահսկողության ներքո և գների մեծ մասը

դեռևս զսպվում կամ սահմանափակվում էր կառավարության կողմից: Դեն Սյառայինի ղեկավարությամբ ողջ երկիրն առաջ էր շարժվում «վագրին հեծած»՝ դեպի բարձր առաջընթաց, բայց առանց տոտալ վերահսկողության, ուստի և արդեն անհնար էր կանգնեցնել գործընթացն առանց ռիսկի:

Ընդհանուր առմամբ, այն ժամանակ Դեն Սյառայինի ձեռնարկած քայլերն իրականացվում էին երկկողմանի կոնֆլիկտների և դիմակայության պայմաններում. մի կողմում նրանք էին, ովքեր մնում էին սոցիալիզմի նախկին մոդելի (սեփականության համընդհանուր պետականացման և համահավասարեցման) դիրքերում, մյուս կողմում նրանք էին, ովքեր պահանջում էին հրաժարվել սոցիալիզմից և փոխ առնել դեմոկրատիայի արևմտյան համակարգը:

Չինական տնտեսությունն, այնուամենայնիվ, կազմակերպվեց որպես կենտրոնական պլանավորմամբ կառավարվող սոցիալիստական համակարգ: Պետության և կոլեկտիվ սեփականության գերիշխանությունը, ընկերությունների կենտրոնական կառավարումը ֆինանսական համակարգի փոխարեն, ռեսուրսների վերաբաշխումը շրջանների միջև, հացահատիկի բաշխումը և բնակարանի սուբսիդավորված հատկացումն իրենց արտացոլումը գտան եկամտունների բաշխման համակարգում, որոնք շատ ավելի սահմանափակ էին, քան գրեթե բոլոր մյուս զարգացող երկրներում: Գյուղատնտեսական վարելահողերը վարձով տրվում էին ֆերմերական ընտանիքներին, բայց ձևականորեն գտնվում էին գյուղերի, փոքր քաղաքների, ավանների (խմբային միավորներ, որոնք փոխարինելու էին եկել կոմունաներին) ենթակայության ներքո:

1980-ական թթ. կեսերին չինացիների մեծ մասն արևմտյան չափանիշներով մնում էր աղքատության մեջ, բայց նրանց կյանքի որակը զգալիորեն ավելի բարձր էր, ինչի մասին խոսում էին մի շարք ցուցանիշներ. բնակչության մեկ շնչին ընկնող օրական կերակրաբաժինը, կյանքի տևողությունը, մահացությունը,

էներգիայի միջին սպառումը, որոնք արդեն այն ժամանակ մոտ էին միջին զարգացած երկրների ցուցանիշներին:

Եվ այնուամենայնիվ, շուկայական հարաբերություններին անցումը երկու գլխավոր խնդիր առաջացրեց: Նախ՝ կենտրոնական պլանավորման ավարտը պահանջում էր ստեղծել ֆինանսական քաղաքականության, բանկային համակարգի և կապիտալի շուկաների կայացման մեխանիզմներ: 1990-ականներին հսկայական աշխատանք կատարվեց այդ համակարգերը գործողության մեջ դնելու համար:

Մյուս խնդիրն ի հայտ էր գալիս պետական ձեռնարկությունների հետ կապված: Եկամուտների և ծախսերի՝ շուկայական գների անցման արդյունքում պետական ձեռնարկությունների մեծ մասը սկսեց վնասով աշխատել: Ժամանակի ընթացքում հարցը լուծվեց բանկային վարկերի միջոցով, բայց դա առաջ բերեց պարտքերի չլճարման մեծ քանակություն: 1990-ականների վերջին – 2000-ականների սկզբին այս խնդիրը վերացվեց անշահավետ պետական ֆաբրիկաների փակմամբ և սոցիալական ապահովագրման համակարգերի զարգացմամբ:

Բարելավելով հարաբերություններն արտաքին աշխարհի հետ՝ Դեն Սյաոպինն, այնուամենայնիվ, գերակա էր համարում տնտեսական բարեփոխումների իրականացումը Չինաստանում: Սոցիալական, քաղաքական և տնտեսական համակարգերը երկրի ներսում ենթարկվում էին լուրջ փոփոխությունների: Դեն Սյաոպինը պնդում էր, որ Չինաստանը գտնվում է սոցիալիզմի զարգացման առաջին աստիճանին և որ կուսակցության պարտքն է «զարգացնել չինական առանձնահատկությամբ սոցիալիզմը»: Գաղափարախոսական սկզբունքներն սկսեցին նվազագույն դեր խաղալ տնտեսությունում, ինչը ժամանակի ընթացքում ապացուցեց իր արդյունավետությունը: 1992թ. մարտին Դեն Սյաոպինը ՉԿԿ ԿԿ Քաղբյուրոյի նիստում հայտարարեց. «Չարժե կաշկանդվել գաղա-

փարախոսական և գործնական արտոնարկտ վեճերով, թե ինչ անուն է կրում այս ամենը՝ սոցիալիզմ, թե՞ կապիտալիզմ»:

Տնտեսական բարեփոխումն, ըստ Դեն Սյաոպինի տեսության, անհնար է առանց քաղաքական համակարգի բարեփոխման: Քաղաքական-գաղափարախոսական վերնաշենքը նրա տեսությունում բնութագրվում է որպես պրոլետարիատի դիկտատուրա Չինաստանի Կոմունիստական կուսակցության ղեկավարությամբ: Երկրի քաղաքական կյանքը կառուցվում է Դեն Սյաոպինի առաջ քաշած «չորս հիմնական սկզբունքներին» համապատասխան՝ ընթանալ սոցիալիստական ուղիով; հավատարիմ մնալ պրոլետարիատի դիկտատուրային; ՉԿԿ ղեկավարությանը և մարքսիզմ-լենինիզմին; Մաո Յզեդունի գաղափարներին՝ հանուն բարեփոխումների բնականոն ընթացքի գլխավոր ներքին պայմանի՝ քաղաքական կայունության ապահովման:

Որևէ շեղում այս գծից դեպի քաղաքական-գաղափարախոսական ազատականացում չէր թույլատրվում: Դեն Սյաոպինը հրաժարվեց փոխ առնել դեմոկրատիայի արևմտյան մոդելը՝ իշխանության երեք ճյուղերի բաժանմամբ և հանուն իշխանության կուսակցությունների պայքարով, այն հարմար չհամարելով չինական պայմանների համար: Իսկ քաղաքական բարեփոխման բովանդակությունը կայանում էր իշխանության ներկայացուցչական մարմինների (Ժողովրդական ներկայացուցիչների ժողովներ և այլն)՝ ներկայում գոյություն ունեցող համակարգի արդյունավետության բարձրացման, նրանց վերահսկող գործառույթի և գործունեության դեմոկրատական սկզբունքների ընդլայնման, վարչարարական ապարատի պարզեցման և կրճատման, կուսակցական և վարչական մարմինների, կենտրոնի և տեղերի միջև լիազորությունների հստակ բաժանման մեջ:

Դեն Սյաոպինի ծրագրի կենսագործումն անխզելիորեն կապվում է այն տեսլականի հետ, որ Չինաստանը վերածվի արդիական

իրավական պետության, որը կառավարվում է օրենքների հիման վրա՝ Կոմկուսի ղեկավար կարգավիճակի և ՉԺՀ-ում գոյություն ունեցող ժողովրդական ներկայացուցիչների ժողովների ու ՉԿԿ ղեկավարության ներքո բազմակուսակցական համագործակցության պահպանմամբ:

Թե՛ քաղաքական համակարգի բարեփոխման անցկացման հարցում, թե՛ ընդհանրապես արդիականացման գործընթացում հատուկ նշանակություն է տրվում իշխող կառավարությանը՝ որպես սոցիալ-քաղաքական կայունության երաշխավորի, առանց որի անհնար է հաջողությամբ անցկացնել արդիականացման ուղեգիծը, ուստի կուսակցաշինության, կուսակցական կարգապահության ամրապնդման և ներկուսակցական վերահսկողության ուժեղացման հարցերը մշտապես գտնվում են ՉԿԿ ղեկավարության ուշադրության կենտրոնում:

Չինաստանի արդիականացման ռազմավարության մշակման գործընթացում Դեն Սյաոպինը հեռացավ արդի աշխարհի զարգացման նախկին հայեցակարգից, որը հանգեցվում էր նրան, որ դրա հիմքը կազմում էին համաշխարհային պատերազմն ու հեղափոխությունը: Դեն Սյաոպինի տեսության համաձայն՝ ՉԺՀ արդիականացման հաջող իրականացումը բնորոշող և երաշխավորող հիմնական պայմաններն են զարգացումը և խաղաղությունը:

Վերջապես, Դեն Սյաոպինի արդիականացման ծրագրի անքակտելի մասն է կազմում երկրի միավորման գործընթացի ավարտումը՝ «մեկ պետություն՝ երկու կարգ» բանաձևով, որը նախատեսում է, ՉԺՀ-ի հետ վերամիավորումից հետո, Սյանգանում, Աոմենում և Թայվանում գոյություն ունեցող կապիտալիստական կարգի պահպանում:

Տնտեսական բարեփոխումները Չինաստանում բնավ նման չէին ԽՍՀՄ-ում Միխայիլ Գորբաչովի նախաձեռնած վերակառուցմանը, որտեղ գրեթե բոլոր վերափոխումները պարտադրվում էին վերևից տրվող հրահանգով և Գորբաչովի անձնական գաղափարն

էին: Իսկ Չինաստանում, ընդհակառակը, բարեփոխումները նախաձեռնվեցին ներքևից և քաջալերվեցին վերևի կողմից:

Դենը մահացավ 1997թ., 92 տարեկան հասակում: Նա պաշտոնապես հռչակվել է «մեծ մարքսիստ, պրոլետարական մեծ հեղափոխական, պետական գործիչ, գորահրամանատար և դիվանագետ; Չինաստանի Կոմունիստական կուսակցության, Չինաստանի Ժողովրդա-ազատագրական բանակի և Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության գլխավոր ղեկավարներից մեկը; չինական տնտեսական բարեփոխումների և սոցիալիստական արդիականացման մեծ ճարտարապետ»: Նրան հաճախ անվանում էին պարզապես «ընկեր Դեն», առանց որևէ տիտղոսի, ինչպես հիմա հաճախ անվանում են նաև նախագահ Սիին:

Դեն Սյաոպինի հուշարձանը Շենչժենում. Ես չեմ եղել Շենչժենում և միայն կարդացել եմ այդ հուշարձանի մասին: Բայց կարծում եմ, որ բոլոր նրանք, ովքեր եղել են Չինաստանում, Դենի բազմաթիվ հուշարձաններ են տեսել: Ասեմ միայն Պուդունում գտնվող հանրահայտ հուշարձանի մասին: Իր զարգացումը 90-ականներին սկսելով բրնձի դաշտերի մշակմամբ՝ Պուդունը 15 տարվա ընթացքում վերածվեց ողջ Չինաստանի ֆինանսական և գործարար կենտրոնի: Շրջանի մակերեսը է 523 կմ² է, բնակչությունը՝ 1,5 մլն մարդ: 1990թ. Պուդունում հիմնականում դաշտեր և գյուղեր էին, երբ 1992թ. Դենի այսպես կոչված «հարավային շրջագայությունից» հետո Չինաստանի կառավարությունը որոշում ընդունեց նրա տարածքում հիմնել հատուկ տնտեսական գոտի: Պուդուն շրջանի արևմտյան ծայրամասը հատկացվեց ֆինանսական նոր կենտրոնի կառուցմանը: 1990-ական թթ. գոտում կառուցվեց մի քանի շենք, որոնք ճարտարապետական առումով նորարարություն էին և կոչված էին բարձրացնել Պուդունի գրավչությունը: Դրանց թվում էին «Արևելյան մարգարիտ» հեռուստաաշտարակը, Չին Մաո, Շանհայի համաշխարհային ֆինանսական կենտրոնի երկնաքերները, Շանհայի աշտարակը: Պուդունի հյուսիս-արևել-

քում է գտնվում ազատ առևտրի խոշորագույն գոտին մայրցամաքային Չինաստանում, ինչպես նաև արտահանվող ապրանքների մշակման գոտին, որը մեծությամբ երկրորդ արդյունաբերական գոտին է շրջանում: Պուդունի կենտրոնում է տեղակայված բարձր տեխնոլոգիաների պարկը, որտեղ զբաղվում են բարձրտեխնոլոգիական արտադրությամբ:

Պուդունի տարեկան համախառն ներքին արդյունքը կազմում է մոտ \$60 մլրդ: 40 տարի առաջ այստեղ դաշտեր էին շաքարեղեգի մացառներով և երկայնքով ու լայնքով փոված արահետներով: Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության անցկացմանը զուգընթաց՝ այն դարձավ բարեփոխումների և բաց քաղաքականության նոր կողմնորոշիչը Չինաստանում, համաշխարհային մակարդակի ֆինանսական կենտրոն, ջրային հար և գիտական քաղաք, որը համապատասխանում է միջազգային բարձրագույն չափորոշիչներին:

Ներկայիս Պուդունը բարեփոխումների և բաց քաղաքականության պատուհանից վերածվում է բարեփոխումների համակողմանի խորացման փորձառու դաշտի: Բարենորոգչական միջոցները մեկը մյուսի հետևից պատճենվում են այստեղից և տարածվում ողջ երկրում:

Նույնը կարելի է ասել նաև Գուանչժոուի մասին: Օրինակներ էլի շատ կան:

Մի թե սա լավագույն հուշարձանը չէ Դեն Սյաոպինին:

Նշանակությունը. Անշուշտ, Դեն Սյաոպինն իր համախոհների հետ երկիրը խոր տնտեսական ճգնաժամից դուրս բերելու հսկայական աշխատանք կատարեց: Նրանց բարեփոխումների շնորհիվ Չինաստանն այսօր զգալի կշիռ ունի համաշխարհային տնտեսությունում և, որպես հետևանք, քաղաքականությունում: Երկրում ստեղծվել է «երկարահետ տնտեսական զարգացման» ուրույն հայեցակարգ, խորիմաստորեն համակցվում են հրամանատարա-վարչարարական կառավարումն ու շուկայական տնտեսվարումը: Նոր կոմունիստական առաջնորդները կայուն

շարունակում են Դեն Սյաոպինի գաղափարները, մինչև 2050թ. «միջին ունևորության հասարակության» կառուցման և անհավասարության վերացման նպատակները:

Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության հաջողությունը Չինաստանի առջև նոր հորիզոններ է բացել: Պետության համար, որն ապահովում է զլոբալ ՀՆԱ մեկ վեցերորդը և համաշխարհային տնտեսական աճի մոտ 30%-ը, արդեն նեղ է գալիս ստեղծված համաշխարհային տնտեսակարգի պրոկրուստյան մահիճը: Բայց Չինաստանը չզնաց տնտեսական պատժամիջոցների, անառողջ մրցակցության ճանապարհով: Չինաստանն ընթացավ փոխշահավետ տնտեսական համագործակցության ուղիով: 2013թ. ՉԺՀ նախագահ Սի Չինփինը հանդես եկավ 21-րդ դարի Մետաքսի ճանապարհ տնտեսական գոտու և Ծովային մետաքսի ճանապարհի կառուցման նախաձեռնությամբ: Այդ հայեցակարգը զլոբալ կառավարման և «մարդկության ընդհանուր ճակատագրի ընկերակցության» ձևավորման գործին Չինաստանի մասնակցության կարևոր գործիք դարձավ: Այսպիսով, կարելի է վստահաբար ասել, որ 40 տարին Չինաստանի ճանապարհին է Դեն Սյաոպինի բարեփոխումներից և բաց քաղաքականությունից մինչև Սի Չինփինի «ճանապարհ և գոտի» մեզանախագիծ, մինչև «հաղթության միություն» և «մարդկության ընդհանուր ճակատագրի ընկերակցություն»: Սրանք են այն բարեփոխումներն ու նախաձեռնությունները, որոնք օգուտ են բերել և շարունակում են բերել բոլոր երկրներին, ողջ մարդկությանը:

ՍՈՒՆ ՀՈՒՆ

*ՉԺՀ Հասարակական գիտությունների
ակադեմիայի համաշխարհային
տնտեսության և քաղաքականության
ինստիտուտի պրոֆեսոր*

**ԲԱՐԵՓՈՒՆՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԲԱՑ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ 40 ՏԱՐԻ. ԻՆՉՈ՞Ւ ԵՆՔ
ՄԵՆՔ ԱՅՂՔԱՆ ԱՐԱԳ ՉԱՐԳԱՆՈՒՄ**

Գլուխ առաջին.

Թանկարժեք ժառանգություն և անմոռանալի դասեր

Բարեփոխումների և բաց քաղաքականությունն այն մեծ գործն է, որը նախաձեռնվեց 1978թ. դեկտեմբերին, ՉԿԿ Կենտկոմի տասնամեկերորդ գումարման երրորդ պլենումի ընթացքում: Երկրի սոցիալ-տնտեսական ոլորտի նորարարություններն սկսվեցին ոչ թե մաքուր էջից, այլ նոր Չինաստանի կառուցման քսանինամյա դասերի ժառանգությունն էին:

Առաջին բանը, որ արվեց, սեփական ուժերին և ինքնուրույն զարգացմանն ապավինելն էր: Մաո Ցզեդունը երեք կարևոր միտք էր առաջադրել: «Պետության հիմնադրումից ի վեր պատմական որոշ հարցերի վերաբերյալ բանաձևում» ասվում է. «Այնպիսի մեծ երկրում, ինչպիսին մերն է, մենք պետք է ապավինենք սեփական ուժերին՝ հեղափոխության և սոցիալիստական շինարարության

զարգացման համար: Մենք պետք է ինքներս վճռականորեն պայքարենք մինչև վերջ՝ վստահելով և հենվելով հարյուր միլիոնավոր մեր հայրենակիցների իմաստնությանն ու ուժին, քանզի հակառակ պարագայում ոչ մի հեղափոխություն կամ սոցիալիստական շինարարություն չի կարողանա հաղթանակել, իսկ ձեռք բերված հաղթանակը ամուր չի լինի»:

Տնտեսական տեսակետից զարգացման այս ճանապարհը ոչ ներմուծման փոխարինման, ոչ էլ արտահանական կողմնորոշում ունեցող ուղի է, այլ ինքնաբավ է կամ անկախ, որը բավարարում է ներքին պահանջարկը և զարգացնում ներքին արտադրությունը: Հիմնական մոտեցումը հետևյալն է. օտարերկրյա առաջավոր տեխնոլոգիաների, սարքավորումների և արտադրագծերի և անգամ համալրող գործարանների լայն ներդրում: Նոր Չինաստանի հիմնադրումից հետո մենք քանիցս իրականացրել ենք մի քանի նման նորամուծություններ՝ ներքին առաջարկի զարգացման և ներքին պահանջարկի բավարարման նպատակով:

Սկզբում՝ Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության հիմնադրումից հետո, արևմտյան աշխարհի կողմից մտցված շրջափակման պայմաններում, մենք հաջողությամբ ավարտեցինք առաջին հնգամյակը՝ իրագործելով 156 նախագիծ Խորհրդային Միության, ինչպես նաև Կենտրոնական ու Արևելյան Եվրոպայի երկրների (250 նախագիծ) աջակցությամբ: Մետալուրգիական, քիմիական և մեքենաշինական արդյունաբերության ստեղծումը դրեց երկրի հետագա ինդուստրիալացման ամուր հիմքը: Չէր անցել 10 տարի՝ և զգալիորեն կրճատվեց խզումը տեխնոլոգիաների համաշխարհային մակարդակի համեմատ, և ձևավորվեց ժողովրդական տնտեսության համեմատաբար ամբողջական համակարգը:

1960-ական թվականները համեմատաբար դժվարին էին նոր Չինաստանի արտաքին կապերի զարգացման առումով. մի կողմից՝ վատթարացան մեր հարաբերությունները Խորհրդային Միության, մյուս կողմից՝ չբարելավվեցին հարաբերություններն արևմտյան

երկրների հետ: Անգամ այդպիսի պայմաններում մենք նախկինի պես ջանում էինք, որպեսզի գոնե փոքր քանակությամբ սարքավորումներ ներմուծենք արևմտյան երկրներից՝ համալրելու համար առկա տեխնոլոգիաները: Օրինակ, սարքավորումներ վինայոնի արտադրության համար, որոնք ներմուծեցինք Ճապոնիայից 1962թ.:

1970-ական թթ., վերականգնելով մեր երկրի օրինական տեղը Միավորված Ազգերի Կազմակերպությունում և բարելավելով հարաբերությունները Միացյալ Նահանգների հետ՝ որպես արևմտյան երկրների ներկայացուցչի, նոր տեխնոլոգիաների ներդրման մասշտաբներն անշեղորեն ավելացրինք: 1972թ., օգտվելով զարգացած արևմտյան երկրների տնտեսական ճգնաժամից, մենք սարքավորումներ ներդրեցինք քիմիական մանրաթելի 4 տեսակի և պարարտանյութերի 2 տեսակի համար, որպեսզի լուծենք մարդկանց սննդի և հագուստի հանապազօր խնդիրը: Միննույն ժամանակ, մետալուրգիական, մեքենաշինական, հեռահաղորդակցային, քաղաքացիական ավիացիայի, երկաթուղային և այլ ճյուղերում ներդրվեցին մի շարք առաջավոր տեխնոլոգիաներ: Բնորոշ օրինակ է անընդհատ ձուլման գլանահաստոցի 1,7 մետրանոց մեքենան, որը *WISCO*-ն (Ուիսկոնսին մետալուրգիական կորպորացիա) ներմուծվեց Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետությունից: 1973թ. առաջարկվեց «չորսերեք պլանը», որի համաձայն՝ երեք-հինգ տարվա ընթացքում նախատեսվում էր ներմուծել համալիր սարքավորման, սարքերի և նոր տեխնոլոգիաների խմբաքանակ գյուղատնտեսության և բազային ու թեթև արդյունաբերության ամրապնդման համար: Ներմուծված ապրանքների մեջ էին՝ 13 խմբաքանակ քիմիական պարարտանյութ և 4 խմբաքանակ քիմիական մանրաթել, 3 խմբաքանակ նավթաքիմիական արտադրանք, 10 ակիլրենոլային գործարան, 43 խմբաքանակ ինտեգրված ածխարդյունահանման ձեռնարկություն և 3 խոշոր էլեկտրակայան՝ \$4,3 մլրդ ընդհանուր արժողությամբ: 1973-77թթ. Չինաստանը ներկայացրեց ավելի քան 250 տեխնոլոգիա և սարքավորումներ՝ ավելի քան \$4 մլրդ գործարքային արժեքով:

Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության իրականացման վաղ փուլում զարգացման նման ճանապարհը կրում էր որոշակի սահմանափակումներ ռազմավարական և քաղաքական ընտրության առումով: Օրինակ, մեր նորարարությունը սկզբից ևեթ ուղղված էր այն բանին, որպեսզի հաղթահարվեն «արժույթային սահմանափակումները» և ներդրվեն ավելի առաջավոր տեխնոլոգիաներ: Այդ նպատակով «երեքը մեկին» առևտուրը դարձավ կարևոր տարբերակ: Միևնույն ժամանակ, հնարավոր դարձան օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները: Մենք կարծում էինք, որ օտարերկրյա կապիտալի ներկրումը կլինի կամ տեխնոլոգիապես առաջավոր և կկարողանա առաջավոր տեխնոլոգիաներ բերել, կամ կողմնորոշված կլինի օտարերկրյա արժույթի արտահանմանը՝ արտահանման ընդլայնման և արժույթային հասույթի գեներացման համար: Արտասահմանյան երկրների համար, որոնք բացառապես ներքին շուկայի կողմնորոշում և տեխնոլոգիաների ընդհանուր մակարդակ ունեն, դրանք խիստ սահմանափակ են:

Ուստի, Չինաստանի բաց քաղաքականությունն աստիճանաբար սկսում է հենվել հետևյալ տրամաբանությանը. ավելի կատարյալ արտասահմանյան տեխնոլոգիաների ներդրում՝ ներքին արտադրության և մատակարարումների ավելացման ու հարստացման համար¹: Այդ նպատակով մենք պետք է ընդլայնեինք արտահանումը և հավուր պատշաճի կրճատեինք արտաքին կախվածությունը: Մա շատ պարզ և պրագմատիկ մոտեցում էր արտաքին աշխարհի համար:

¹ Անգամ 1990-ականների կեսերին հայրենական և միջազգային տեխնոլոգիաների միջև խզումը շարունակում էր մնալ բարձր մակարդակի: Համաձայն երրորդ արդյունաբերական մարդահամարի տվյալների՝ 1995թ. արտադրական սարքավորումների (այդ թվում և շարքից դուրս բերված) տեխնիկական վիճակը Չինաստանում այսպիսին էր. միջազգային մակարդակով այդ ժամանակ ընդամենը 11,72%, իսկ ներքին մակարդակով՝ 17,31%; ընդհանուր (ներքին) մակարդակին բաժին էր ընկնում 39,57%, իսկ հնացած (ներքին) մակարդակին՝ 31,4%:

Երկրորդ՝ նոր Չինաստանի կառուցման քսանինը տարիները մեզ շատ դասեր են տվել առ այն, թե ինչ գործելակերպ և ինչ ճանապարհներ չի կարելի որդեգրել:

1. Նոր Չինաստանի կառուցման առաջին քսանինը տարիներին գոյություն ուներ որոշակի ներքին «հակասություն», երբ սոցիալիզմի և կապիտալիզմի նպատակն այն էր, որպեսզի տապալվեն կապիտալիզմն ու բուրժուազիան, զարգանա սոցիալական արտադրողականությունն ու սահմանվի «ըստ պահանջի աշխատանքի բաշխման հասարակություն»: Այն թույլ կտար պրոլետարիատի լայն զանգվածներին, բանվոր դասակարգին և գյուղացիներին դառնալ հարուստ և ապրել երջանիկ կյանքով: Սակայն հենց որ բանվոր դասակարգն ու գյուղացիները ձեռք են բերում իրենց սեփականությունը և դառնում հարուստ, նրանք դառնում են «բուրժուազիա»: Մա հատկապես ճիշտ է իշխող Կոմունիստական կուսակցության և նրա բարձր ղեկավարության պարագայում. բարձրաստիճան այդ առաջնորդների մեծ մասը աղքատ միջավայրից էր, իսկ ոմանք՝ անգամ շատ աղքատ ընտանիքներից, բայց հեղափոխության հաջողությունից հետո նրանք ստացան իշխանություն և բուժում ստանալու հնարավորություն, ինչը մինչ այդ հասանելի էր միայն բուրժուական էլիտային: Արդյո՞ք սա նշանակում էր, որ նման մարդիկ «բուրժուազիա» են դարձել:

Նախագահ Մաո Ցզեդունը հեղափոխական առաջնորդ էր, որը դարձավ իսկական պրոլետարական հեղափոխական: Նա այդ մասին մտածել էր հեղափոխության հաղթանակից դեռ շատ առաջ և քանիցս նախազգուշացրել էր կուսակցական բոլոր գործընկերներին: 1944թ. Գո Մոժոյի «Չյաշենի երեք հարյուր տարին» գրքի հրապարակումից հետո նախագահ Մաոն անհապաղ օգտագործեց այդ աշխատանքը որպես ուղղորդիչ նյութ: Նա նախազգուշացնում էր ողջ կուսակցությանը. չվերածվե՛ք գյուղացիական պատերազմի պարագլխի՝ ինչպես հյուսիսային Չինաստանում, որը հանգեցրեց

չինական Մին հարստության տապալմանը: Լին իրեն կայսր հռչակեց, սկսեց իր կողմնակիցներին տիտղոսներ բաժանել և անգամ սեփական դրամ հատեց: Արդյո՞ք շարունակվեցին նման մտայնությունն ու անհանգստությունը հետագայում՝ Մշակութային հեղափոխության շրջանում:

Մշակութային հեղափոխության հիմնական պատճառը նախագահ Մաոն համարում էր այն, որ նման բուրժուազիան ձևավորվեց և դեպի կապիտալիզմ տանող քայլ դարձավ: Այդ մարդիկ անգամ կենտրոնատեղի ունեին և գործակալներ տարբեր տեղերում: Ուստի, հարկավոր էր նրանց կանգնեցնել:

Բայց տարօրինակն այն է, որ այդ մարդկանց պարտությունից հետո իշխանության եկած «պրոլետարները» նույնպես դառնում էին «բուրժուազիա»: Այս շրջափուլը շարունակաբար կրկնվելու էր, ուրեմն՝ ինչպե՞ս լուծել խնդիրը: Նախագահ Մաոն առաջարկեց հետևյալ լուծումը. «Անընդհատ հեղափոխություն պրոլետարիատի դիկտատուրայի պայմաններում», այսինքն՝ Մշակութային հեղափոխություն:

Նման սոցիալիզմն ու կապիտալիզմը, մի կողմից, վերածվում են անվերջ հեղափոխական շարժման: Ամբողջ հասարակությունը հիմնականում դասակարգային պայքարի մեջ է գտնվում և չի կարողանում կենտրոնացնել ջանքերը տնտեսության զարգացման վրա: Վերջնարդյունքում դա կհանգեցնի ոչ միայն քաղաքացիական անկարգությունների, այլև անգամ քաղաքացիական պատերազմի, որը կթուլացնի երկիրը և կդրդի թշնամիներին ներխուժել երկիր: Մյուս կողմից՝ տնտեսությունը և պետության գործունեության մյուս ոլորտները կարող են զարգացման ծայրահեղ ձախ գիծ վերցնել: Օրինակ, տնտեսական գաղափարախոսությունը ձևավորվում է հետևյալ կարգախոսի շուրջ. «Ավելի լավ է սոցիալիզմի խոտը, քան կապիտալիզմի տնկիները»: Նման կարգախոսը «պիտակներ կփակցնի» օտարերկրյա ապրանքներին, ինչն իր հերթին

կարգելակի միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունները: Իհարկե, սոցիալիզմի և կապիտալիզմի զարգացման այս ճանապարհից մարդկանց կյանքը չի բարելավվի, ընդհակառակը, նրանք դեռ երկար կապրեն աղքատության մեջ:

2. ՉԺՇ առաջնորդների առաջին սերնդի (Մաո Ցզեդունի գլխավորությամբ) մահվանից հետո բարեփոխումների և բաց քաղաքականությունը, որը նախաձեռնվեց Դեն Սյաոպինի գլխավորած պրագմատիկների թիմի կողմից, առաջին անգամ վերանայեց սոցիալիզմի և կոմունիզմի կառուցման նախկին գաղափարները՝ լիովին հրաժարվելով ձախ սոցիալիզմի և կոմունիզմի ճանապարհից: Հիմնական մտտեցումն այն էր, որ սոցիալիստական հեղափոխությունը կամ կոմունիստական հեղափոխությունը սկսվել է գոյություն ունեցող բուրժուազիան և նրա կառավարումը տապալելու նպատակով, որպեսզի հաստատվի պրոլետարիատի դիկտատուրա, կառավարի կոմունիստական կուսակցությանը և ստիպի աղքատներին ջանադրաբար աշխատել: Դա արվեց նրա համար, որպեսզի ամբողջ երկիրը վերածվի զարգացած ու հզոր երկրի, մարդիկ դառնան ավելի հարուստ, իսկ երկիրը՝ ուժեղ և բարգավաճ:

Այսպիսով, սոցիալիստական հեղափոխության, համենայնդեպս՝ չինական սոցիալիստական հեղափոխության առաքելությունն այն է, որպեսզի ստեղծվի միասնական պետություն հեղափոխության միջոցով, ստեղծվի ուժեղ քաղաքական կուսակցություն և կառավարություն հեղափոխության միջոցով, իսկ հետո ստեղծվի ուժեղ պետություն այդպիսի քաղաքական կուսակցությունների և կառավարությունների օգնությամբ:

Մա² է սոցիալիստական հեղափոխության միջոցով հետամնաց երկրից բարգավաճ պետության վերածվելու այլընտրանքային ճանապարհը: Համենայնդեպս, ուրիշ հաջող երկրների և տարածաշրջանների փորձից ակնհայտ երևում է զարգացման ճանապարհների որոշակի նմանություն:

Գլուխ երկրորդ.
Մեծ հետազոտություն և պրակտիկա

Չախ ճանապարհը տանում է դեպի ոչ մի տեղ, ուրեմն ո՞ր ճանապարհով է պետք ընթանալ: Անկախ, ինքնուրույն զարգացման ճանապարհը նույնպես բախվեց օտարերկրյա դրամական փոխանցումների սահմանափակումների: Ո՞րն է ելքը: Առաջնորդների երկրորդ սերունդը, որը ներկայացնում էր Դեն Սյաոպինը, նախանշեց այն ուղղությունը, որով պետք էր ընթանալ, և այն, թե ինչ կոնկրետ ուղիներ և քաղաքականություն էր պետք ուսումնասիրել:

Նախ՝ երկու հիմնական սկզբունք, որոնց պետք է հետևեր նման քաղաքականությունը: Առաջին սկզբունքը վերաբերում է հետևյալ չորս խնդիրներին. հետևել զարգացման սոցիալիստական ուղուն, պաշտպանել ժողովրդի դեմոկրատական դիկտատուրան, պահպանել Չինաստանի Կոմունիստական կուսակցության առաջնորդությունը, հետևել մարքսիզմ-լենինիզմի և Մաո Յզեդունի գաղափարախոսությանը:

1976թ. իրենց մահկանացուն կնքեցին Մաո Յզեդունը, Չժու Դեն, Չժոու Էնլայը և հին սերնդի այլ առաջնորդներ: Կուսակցության կենտրոնական կոմիտեն՝ հանձինս Հուա Գոֆենի և Ե Չյանինի, կոտրեց «Չորսի ավազակախումբը»: Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության իրականացման առաջին օրերը (1978թ.) փոքրինչ մտահոգեցին մարդկանց: 1979թ. մարտի 30-ին Դեն Սյաոպինը հանդես եկավ երկար ճառով՝ «Հետևել չորս հիմնական սկզբունքներին» վերտառությամբ՝ Չինաստանի Կոմունիստական կուսակցության Կենտրոնական կոմիտեի անունից և պաշտոնապես առաջարկեց այդ սկզբունքները: Նա նաև նշեց, որ բոլոր չորս սկզբունքներն էլ պետք է պահպանվեն չորս արդիականացումների հետ միասին, որոնք առաջ քաշվեցին 1978թ., ՉԿԿ ԿԿ տասնմեկերորդ գումարման երրորդ լիագումար նիստի ընթացքում:

Երկրորդ՝ հիմնական գիծը սոցիալիզմի սկզբնական փուլի համար այն էր, որ «առաջնորդեն և միավորեն բոլոր ազգությունների մարդկանց՝ տնտեսական շինարարությունն ընդունելով որպես կենտրոնական; հետևել բարեփոխումների և բաց քաղաքականության չորս սկզբունքներին; ինքնուրույնությունը և աշխատասիրությունը կհանգեցնեն դեմոկրատական և բարգավաճ Չինաստանի կառուցմանը; պայքարել քաղաքակիրթ, ներդաշնակ և հիանալի սոցիալիստական արդիականացման համար, որը կուժեղացնի երկիրը»: 1987թ., Չինաստանի Կոմունիստական կուսակցության 13-րդ Ազգային կոնգրեսում կուսակցության պաշտոնապես հաստատած «հիմնագիծը» սահմանեց Չինաստանի ապագա զարգացման հիմնական ուղղությունները: Ո՞րն է այդ սկզբունքների նշանակությունը: «Ես չգիտեմ Լուչան լեռան իսկական տեսքը, բայց գիտեմ, որ ճշմարտությունը հենց դրա մեջ է»: Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրների վերափոխումների համեմատ՝ այդ հիմնական սկզբունքը լիովին տարբերում է Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականությունը, որը տնտեսական վերափոխումների գործընթաց է՝ այլ երկրների փորձի հիման վրա:

Նախ՝ Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականությունը սոցիալիզմի շարունակությունն է, իսկ տնտեսական վերափոխումները Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայում հիմնված են քաղաքական հեղափոխության վրա, այսինքն՝ սոցիալիզմից և կուսակցական ղեկավարումից հրաժարման վրա: Ընդ որում՝ այն առաջ բերեց աննպաստ հետևանքների առնվազն երկու ասպեկտ. 1. երկարատև ժամանակաընթացքում հասարակությունը գտնվում էր քառսի վիճակում. ծաղկում էր պատմական նիհիլիզմը, իսկ արժեքները կորսվում էին, 2. պետությունը և կառավարությունը նույնպես գտնվում էին տարբեր ֆրակցիոն վեճերի մեջ և շատ փխրուն էին դարձել, ինչը խանգարում էր նրանց կենտրոնանալ տնտեսական զարգացման վրա:

Երրորդ՝ սույն ճանապարհին տրվեց «սոցիալիզմ չինական առանձնահատկությամբ»² անվանումը: Դրանում կա ուղղություն, բայց չկան ճանապարհային նշաններ, ինչը պահանջում է «հատել գետը՝ շոշափելով քարերը» և ցուցաբերել «ճկունություն»: Հենց այդ պատճառով էլ զարգացման այդ ճանապարհը պահանջում է մեծ ուսումնասիրություն և պրակտիկա:

1) Ընդհանուր փաստերից ճշմարտության որոնման գաղափարախոսական գիծը

Չնայած սոցիալիզմ տանող ճանապարհը դրված էր, բայց աշխարհի շատ երկրներ շարունակում են ուսումնասիրել և գործնականում միաժամանակ կիրառել այդ մեծ նախաձեռնությունը, որը դեռ երբեք չեն տեսել: Եվ Չինաստանի փորձը բացառություն չէ: Չինական նոր պրակտիկայի քսանինը տարիները միայն ավելի զգաստացրին Դեն Սյաոպինին: Ծայրահեղ ձախերի անցած ճանապարհը չպակվեց հաջողությամբ, ինչի համար Դեն Սյաոպինը հայտարարեց. «Աղքատությունը ոչ սոցիալիզմ է, ոչ էլ կոմունիզմ» (Դեն Սյաոպին, հատ. III, «Չինական առանձնահատկությամբ սոցիալիզմի կառուցումը», էջ 63-64): «Սոցիալիզմի էությունը արտադրաուժերի ազատագրման, արտադրաուժերի զարգացման, շահագործման և բնեռացման վերացման մեջ է, ինչը վերջնարդյունքում կհանգեցնի համընդհանուր բարգավաճման» (Դեն Սյաոպին, հատ. III): Մյուս կողմից՝ նա նաև նշել է. «Մենք պետք է հետևենք մարքսիզմին և սոցիալիստական ուղուն: Բայց մարքսիզմը պետք է համադրվի Չինաստանի իրողությունների հետ»: Սոցիալիզմի դոկտրինը պետք է լինի չինական առանձնահատկությամբ սոցիալիզմը, որը համապատասխանում է Չինաստանի իրողություններին» (Դեն Սյաոպին, հատ. III, «Չինական առանձնահատկությամբ սոցիալիզմի կառուցումը», էջ 63):

1992թ. հարավային շրջագայության ժամանակ ունեցած իր ճառում Դեն Սյաոպինն առաջ քաշեց զարգացման նոր ճանապար-

² Այս անվանումը հետագայում աստիճանաբար ընդհանրացվեց:

հի հետևյալ երեք առավելությունները. «Սոցիալիստական հասարակության արտադրամիջոցների զարգացում, սոցիալիստական երկրների համագալխի ուժերի ամրապնդում և մարդկանց կենսամակարդակի բարձրացում»:

2) Փորձարարական նախագիծ, փորձություն, կրկնակի ճշգրտում և աշխատանքի երթուղու աստիճանական առաջընթաց

Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության իրականացման ընթացքում կարևոր է նաև գաղափարախոսական գծի և թեստավորման չափորոշիչների աստիճանական վերափոխումը աշխատանքի համաձայնեցված ձևի. փորձարարական նախագիծ, փորձություն, կրկնակի ճշգրտում և աշխատանքի երթուղու աստիճանական առաջընթաց:

Այս գործընթացը ոչ ուսումնական (աստիճանական աճ՝ ուսուցման կուտակմանը համապատասխան), ոչ էլ թոյլից կատարելու գործընթաց չէ բավականաչափ տեղեկատվության պայմաններում: Դա անընդհատ փորձարկումների և հետազոտությունների գործընթաց է՝ ինչպես աստիճանական զարգացման, այնպես էլ անորոշ ռիսկի: Բայց եթե դուք անմիջապես որոշեք ճիշտ ուղին, ապա ոլորտը կամ ճյուղը, որն առաջինը կենթարկվի հետազոտությունների, կստանա առաջինը լինելու առավելություն մյուսների համեմատ: Ի դեպ, Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականության գործընթացում կա ևս մեկ դրական առանձնահատկություն՝ փորձնական նախագծեր, որոնք անցնում են ուսումնասիրություններ, հիմնականում հովանավորվում են կենտրոնական կառավարության կողմից, ուստի ռիսկերն այնքան էլ սարսափելի չեն:

Նման համագործակցությունը և համատեղ աշխատանքը դարձել են Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականության հաջողության միկրոքաղաքական հիմքերից մեկը վերջին 40 տարիներին:

3) Հասնել և անցնել առջևից վազողին

Մարդիկ այս գործընթացում բախվում են մեծ անհավասարության, մանավանդ ժամանակի տեսակետից: Օրինակ, բնակարանային համակարգի բարեփոխումը: Բնակարանի բաշխման նախնական ազգային համակարգը 1990-ական թթ. աստիճանաբար բարեփոխվեց շուկայի միջոցով: Մինչ այդ մարդիկ կարող էին բավարարվել բնակարանի էժան բաշխմամբ, իսկ հետո ստիպված էին բնակարան գնել շուկայում: Այնուամենայնիվ, բնակարանի մարքեթինգի զարգացմանը զուգահեռ՝ մարդիկ, ովքեր կոմերցիոն բնակարաններ են գնում շուկայում, չպետք է տառապեն: Որովհետև որքան ավելի շուտ գնվի տունը, այնքան ավելի ցածր կլինի տան շուկայական գինը, նշանակում է՝ էլ ավելի շատ կլինի դրան հաջորդող աճը: Շատ աշխատողներ, ովքեր օգտվում էին բնակարանի բաշխման քաղաքականությունից, շուկայական բնակարան ձեռք չբերեցին, ինչի արդյունքում շահաբաժիններն անշարժ գույքի գների բարձրացումից չեն վճարվում: Դա հատկապես ակնհայտ է առաջին մակարդակի քաղաքներում, ինչպիսին են Գուանչժոուն, Շենչժենը:

Այսպիսով, բարեփոխումների և բաց քաղաքականության ճանապարհը, որը զգվում է մշտական փորձարկման շնորհիվ, նույնպես շատ անորոշ է, բայց և միաժամանակ լի է ստեղծարարությամբ, հետազոտություններով և փորձություններով, ինչպես նաև ռիսկերով: Լայն հրապարակայնության շնորհիվ, մանավանդ մշտական արագ զարգացման շնորհիվ մարդիկ, նոր հնարավորությունների փնտրտութուններում, ուժեղ հոգեբանական տոկունություն ձեռք բերեցին նաև նման պրակտիկաների հանդեպ: Նաև սա է մեր և շատ այլ երկրների տարբերությունը:

Այս իրավիճակը, մի կողմից, ստիպեց յուրաքանչյուրին «նայել առաջ», որովհետև արագ զարգացման գործընթացում կան շատ հնարավորություններ, մյուս կողմից՝ դա նաև ստիպում է բոլորին որոշակի դժգոհություն զգալ, որը կապված է անարդարության հետ: Այսպիսով, սա իրավիճակ է, որտեղ բոլորը ձգտում են հաջողության՝ մեծ ջանքեր գործադրելով, բայց միևնույն ժամանակ

ումանք վախենում են իրենց սխալներից և անարդար վերաբերմունքից: Յուրաքանչյուր անհատի եկամուտների աճի և կենսամակարդակի բարելավման վիճակագրությունից երևում է, որ երկրի վիթխարի առաջընթացը վերջին 40 տարիներին բարելավել է յուրաքանչյուր մարդու բարեկեցությունը՝ բոլորին էլ ավելի «երջանիկ» դարձնելով:

Գլուխ երրորդ.
Պերմանենտ զարգացում, բարեփոխումների
և բաց քաղաքականություն

Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության իրականացման առաջին օրերին՝ իրավիճակը փոխելու ցանկությամբ, տարբեր տարածաշրջաններ և ճյուղեր խոշոր պատվերներ իջեցրին տեխնոլոգիաների և սարքավորումների ներդրման ուղղությամբ, ինչի արդյունքում 1978թ. ողջ երկրում ձևավորվեց մի մեծ ցանկ ներմուծման 1230 նախագծից, իսկ բորսայական քվոտան հասավ \$7,8 մլրդ-ի³: Ամենամեծ գումարը ՉԺՀ հիմնումից ի վեր: Սա զգալիորեն խորացրեց առանց այդ էլ կոշտ ֆինանսական սահմանափակումները:

Բեկման հասնելու համար Չինաստանն ընդունեց երկու մեթոդ. առաջինը արտահանա-վերամշակման առևտրի եռակողմ առևտրաձևի ընդլայնումն էր, ինչպես նաև օտարերկրյա կապիտալի ներգրավումը, երկրորդը՝ արտադրության ուղղակի ընդլայնումը՝ տեղի պահանջումները բավարարելու համար:

Տեխնոլոգիաները և ներդրումները, որոնց կարիքն ունի Չինաստանը, վերահսկվում են արևմտյան երկրների կողմից: Ուստի, մեր բաց քաղաքականությունն, ըստ էության, բաց է արևմտյան երկրների համար, համենայն դեպս՝ 1980-ական թթ., մինչև Խորհրդային Միության փլուզումը: Արևմտյան երկրները տիպիկ շուկայա-

³Նույն թվականին Չինաստանի արժույթային պահուստները կազմում էին ընդամենը \$176 մլն:

կան տնտեսության կողմնակիցներ են, ուստի, փորձելով արտահանել ապրանքը, չինական ձեռնարկությունները և ճյուղերը ստիպված են դուրս գալ բաց լինելու առաջին պլան և ուղղակիորեն գործունենալ շուկայական տնտեսությամբ արևմտյան երկրների հետ:

Այսպիսով, Չինաստանի տնտեսությունն աստիճանաբար դարձավ շուկայական կողմնորոշում ունեցող՝ երեք համադրության շնորհիվ (նոր և հին, պլանային տնտեսություն և շուկայական տնտեսություն) և աստիճանաբար ինտեգրվեց տարածաշրջանային ու գլոբալ արտադրական ցանցերում: Վերջապես, ձեռք բերվեց ամբողջ տնտեսության ինտերնացիոնալացումը:

Իսկ ինչպե՞ս է դա անում Չինաստանը:

Նախ՝ բարեփոխումն առաջին անգամ իրականացվեց գյուղում: Վերացնելով աշխատանքի կազմակերպման ավանդական մեթոդները, այնպիսիք, ինչպիսին էին համայնքները և արտադրական բրիգադները և ներդնելով տնային տնտեսությունների հետ ըստ պայմանագրերի աշխատելու պատասխանատվության համակարգը՝ աճեց ֆերմերների նախանձախնդրությունը արտադրության և կառավարման հանդեպ, գյուղական տնտեսությունը դարձավ ակտիվ, իսկ գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալը զգալիորեն ավելացավ:

Երկրորդ՝ սկսեցին իրագործվել քաղաքներում անցկացվող շուկայական բարեփոխումների փորձնական նախագծերը: Բարեփոխումների սկզբնական փուլում բոլոր ձեռնարկությունները պետական էին և կոլեկտիվ: Այդ ժամանակ քաղաքային բարեփոխման պրակտիկան այն էր, որպեսզի արտադրահզորությունները և գործնական օպերացիաները բաժանվեն երկու մասի յուրաքանչյուր ձեռնարկության ներսում՝ պլանային և ոչ պլանային՝ ոչ պլանային ձեռնարկությունների աստիճանական ավելացմամբ և ընդլայնմամբ: Գործարքների համակարգը, ի վերջո, հանգեցնում է պարտադիր պլանի, ղեկավար պլանի վերացմանը և անկախ որոշումներ ընդու-

նելուն: Մարդկանց թույլ տրվեց զբաղվել մասնավոր բիզնեսով, ինչը հանգեցրեց մասնավոր ձեռներեցության ձևավորմանը:

Մյուս մոտեցումը նոր «հատուկ գոտու» և նոր փորձարկումների ստեղծումն էր գոյություն ունեցող տնտեսական համակարգում: Դա հատկապես նկատելի է սկզբնական փուլում: Օրինակ, 1979թ. Գուանդունում և Ֆուձյանում կառուցվեցին չորս հատուկ տնտեսական գոտիներ, ինչպիսին են Շենչժենը, Չժուխայը, Շանթոուն և Սյամինը: Ավելի ուշ, կուտակված փորձի հիման վրա, դրանք մշտապես ընդլայնվեցին, և ավելացվեցին 14 մերձափնյա բաց քաղաքներ, որոնք, ի վերջո, տարածվեցին ամբողջ երկրում:

Երրորդ՝ սկսեց իրականացվել պահուստային մասի բարեփոխման հետազոտություն 1980-ական թթ. սկզբների գործարքների համակարգի մասով (կարճաժամկետ գործարքների համակարգ, շահույթի և բիզնեսի ցուցանիշների որոշում, շուկայի յուրացում): 1990-ական թթ. կեսերից բաժնետոմսերի սեփականության համակարգի հետագա բարեփոխումն իրականացնելու և պետական ձեռնարկությունների արդիականացումն ապահովելու համար՝ մի կողմից, և խոշոր պետական ձեռնարկություններ (ի դեմս կենտրոնական ձեռնարկությունների, որոնք գտնվում են պետական ակտիվների վերահսկման և կառավարման հանձնաժողովի տիրույթում) ձևավորելու նպատակով՝ մյուս կողմից, այդ խոշոր պետական ձեռնարկություններն աստիճանաբար վերափոխվեցին բազմազգ խմբերի, որոնք «աշխատում են որպես խոշոր արևմտյան վերազգային կորպորացիաներ կամ խոշոր ձեռնարկություններ»:

Վերջապես, շուկայի վերափոխման գործընթացում նույնպես տեղի կունենա ինքնատիպ «մրցակցություն» «պլանայինի» և «ոչ պլանայինի» միջև՝ շահույթի որոնման մոտիվացիայով: Ձեռնարկատերերը հնարավորություն ստացան վերափոխել «պլանային» ապրանքները «ոչ պլանայինի», ինչը թույլ տվեց նրանց այդ ապրանքները վաճառել «ոչ պլանային» գներով՝ դրանով իսկ հսկայա-

կան շահույթ ստանալով: Կամ էլ հնարավորություն ստացան ընդլայնելու «ոչ պլանային արտադրությունը» և դրա մատակարարումները շուկա՝ էլ ավելի մեծ շահույթ ստանալու նպատակով: Նման իրավիճակ գոյություն ունի նաև «պաշարների բարեփոխման» և «աստիճանական բարեփոխումների» պարագայում, այնպես որ՝ շուկայական մասը շարունակում է արագ աճել: Այսպիսով, շուկայական բարեփոխումները կունենան «ինքնակազմակերպվող»՝ արագ և պերմանենտ աճող մեխանիզմ:

Ո՞րն է Չինաստանի մոտեցման եզակիությունը Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրների համեմատ, որոնք նույնպես տնտեսական վերափոխումներ են իրականացրել:

Պլանային տնտեսությունից շուկայական տնտեսության անցումը բարդ և աստիճանական գործընթաց է, որը չի կարող իրականացվել մեկ օրում: Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրների վերափոխումները, ինչպես նաև Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականությունը վկայում են այն մասին, որ շուկային կողմնորոշված «տնկիները հարկ է մանրակրկիտ և դանդաղ աճեցնել: Երկարաժամկետ պլանային տնտեսության ձևավորած հողի վրա դժվար է աճեցնել շուկային կողմնորոշված գեղեցիկ ծաղիկ՝ շուկային թերապիայի միջոցով»:

1. Շուկային թերապիայի պարագայում մասնավորեցման արագ գործընթացը թույլ է տալիս ընդամենը փոքրաթիվ ընտրված մարդկանց ստանձնել նախաձեռնությունը և էժան գնել մյուս մարդկանց բաժնետոմսերը՝ այդպիսով վերածվելով հիմնական բաժնետիրոջ և ընկերության սեփականատիրոջ: Լավագույն դեպքում, դա պատահական հաջողություն կարող է լինել, վատագույն դեպքում՝ սպեկուլյանտի հաջողություն: Գործունեության նման ոճը չի խրախուսում աշխատասեր ձեռնարկատերերին և բանվորներին, բայց թալանի ու շահագործման քողարկված ձև է և տանում է խոշոր սոցիալական և այլ հիմնախնդիրների:

2. Շոկային թերապիայի պարագայում արժույթի փոխարկելիությունը և կապիտալով գործողությունների հաշիվ բացելը հանգեցրել են տեղական արժույթի զգալի արժեզրկման կարճ ժամանակամիջոցում, իսկ ներքին ակտիվները կրճատվել են՝ դրանով իսկ ստեղծելով հիանալի պայմաններ օտարերկրյա միաձուլումների և կլանումների համար, իսկ ազատականացումը նույնպես ողջունում էր օտարերկրյա ներդրումները: Արդյունքում՝ օտարերկրյա կապիտալը վերահսկում է հայրենական տնտեսության կյանքի ուղին կամ շատ փոք է վաստակում:

3. Շոկային թերապիայի պարագայում տեղական շուկայի բացումը կարճ ժամանակամիջոցում հանգեցրեց ներմուծման հոսքի, որը հարված հասցրեց տեղական արդյունաբերությանը: Արդյունքում՝ փակվեցին շատ ձեռնարկություններ, աշխատողները կորցրին իրենց աշխատանքը, մարդկանց կենսամակարդակը կտրուկ ընկավ: Շատ մարդիկ անգամ աղքատության մեջ հայտնվեցին:

4. Միևնույն ժամանակ, շոկային թերապիայի պարագայում կարճ ժամանակամիջոցում անհնար է խթանել տեղական ձեռնարկությունների աճը: Այն կարող է հենվել միայն օտարերկրյա կապիտալի կամ տեղի նորահարուստների վրա: Վերջինները չեն կարող նպաստել տեղական ճյուղերի զարգացմանը, հատկապես միջազգային մրցունակության մակարդակի հասնելու համար: Ուստի, հայրենական արդյունաբերությունը թուլանում է կամ գրեթե չի կարողանում զարգանալ հետագայում: Արդյունքում՝ ողջ երկրի տնտեսությունն արագ փոխակերպվում է անհասկանալի միասեռ տնտեսության, որը հենվում է ավանդական արտադրանքին՝ ռեսուրսների հիմքի վրա:

5. Անցումային շրջանի սկզբում, շոկային թերապիայի զարգացման հետ միասին, շատ երկրներ տնտեսական աղետ ապրեցին կամ տնտեսական ճգնաժամ ունեցան: Այդ ճգնաժամի հետևանքները կարելի է տեսնել Ռուսաստանի կարգավիճակի աս-

տիճանական նվազման օրինակով. մինչ վերափոխումները Ռուսաստանը դեռևս երկիր էր, որը կարող էր դիմակայել Միացյալ Նահանգներին, բայց 1980-ականներից հետո այն աստիճանաբար փոխակերպվեց «ութնյակի» անդամի, իսկ հետո անգամ այդտեղից դուրս մղվեց: Տնտեսական տեսակետից երկիրը կատարյալ արդյունաբերական համակարգ ունեցող տնտեսական գերտերությունից վերածվեց հումքի և էներգիայի արտադրողի:

Ինչո՞ւ, ի տարբերություն մյուս օրինակների, Չինաստանի տնտեսական զարգացումը յուրահատուկ էր և կարողացավ ապահովել արագ աճ 40 տարի շարունակ:

1. Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականությունը ինքնատիպ վերակառուցում է և սոցիալիզմի վերիմաստավորում, այլ ոչ թե հուսահատ նահանջ և հրաժարում դրանից: Ուստի, սոցիալիզմի չորս հիմնական սկզբունքները և առաջնային փուլի հիմնագիծը առանցքային են մեր հաջող զարգացման համար: Առանց այս երկու հիմնավորումների մենք, գուցե, հայտնվեինք շոկային թերապիայի դժվարին վիճակի մեջ, ինչպես պատահեց Ռուսաստանի, Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրների հետ;

2. Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության իրականացման գործընթացում հարկավոր է ոչ միայն ապահովել սեփական տնտեսության կայունությունը, այլև զարգացնել արդյունաբերության տեղական ճյուղերը և ձեռնարկությունները, հակառակ դեպքում տեղի տնտեսությունը կրնկնի շրջափուլային ճգնաժամի մեջ: Չինաստանի ուրույն փորձը հետևյալն է. նախ՝ բարեփոխմանը հարմարվելուն, տեղի ձեռնարկությունները և ճյուղերն ուսումնասիրելու կարողությանը համապատասխան, բարեփոխումների և բաց քաղաքականության իրականացման գործընթացն աստիճանաբար առաջ է ընթանում, և տարբեր հետազոտություններ իրականացվում են փորձնականորեն՝ դրանք վաճառելու կամ փակելու

փոխարեն: Երկրորդ՝ կախված հայրենական ձեռնարկությունների և ճյուղերի մրցունակության ընթացիկ մակարդակից և ապագայում հարմարվելու ունակությունից՝ աստիճանաբար խթանել բաց քաղաքականությունը՝ օգտագործելով ինչպես ներմուծման մրցունակությունը՝ բաց շուկայով պայմանավորված, այնպես էլ օտարերկրյա ֆինանսավորմամբ ձեռնարկություններ ստեղծելով: Շուկայական մրցակցության ճնշումը խթանեց տեղական ձեռնարկությունների և ճյուղերի մրցունակությունը՝ բարելավվելու, տեղական ձեռնարկությունների և ճյուղերի պատշաճ պաշտպանության ուղիների նոր որոնումների նպատակով:

Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության իրականացման առաջին օրերին մենք օգտագործեցինք պետական ձեռնարկությունների և կոլեկտիվ ձեռնարկությունների՝ պարապուրդի մատնված բազմաթիվ արտադրահզորություններ՝ զբաղվելու համար «երեքը մեկում» առևտրային գործունեությամբ. չինական ընկերությունները տրամադրում են գործարաններ և աշխատուժ, օտարերկրյա ընկերությունները տրամադրում են սարքավորումներ, հումք և պատվերներ, գնում են արտադրանքը, դրա դիմաց ստանում նյութական շահ: Շնորհիվ այս ձևի՝ Չինաստանը ստանում է ոչ միայն առկա ձեռնարկությունների և արտասահմանից ֆինանսավորվող նոր ձեռնարկությունների համադրություն, այլև արժեքավոր դրամական եկամուտ, և որ ավելի կարևոր է՝ շուկային կողմնորոշված անվճար ուսուցում և կրթություն: Նման առևտրային գործունեության մշտական ընդլայնմամբ էլ ավելի շատ թվով ձեռնարկություններ են ձեռք բերում շուկայի կառավարման իրական փորձ՝ այս ձևի օգնությամբ, և աշխատակիցները (շատերն աշխատանքային միզրանսներ են) նույնպես ստանում են շուկային կողմնորոշված կրթություն:

Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության իրականացման առաջին օրերին մենք քաջալերում էինք նաև օտարերկրյա

ներդրողներին՝ միջոցներ ներդնել Չինաստանում: Բայց Չինաստանը պահանջում է, որպեսզի արտասահմանից ֆինանսավորվող ձեռնարկությունները ստեղծեն համատեղ ձեռնարկություններ չինական ընկերությունների հետ կամ համատեղ գործողություններ իրականացնեն՝ դրանով իսկ հասնելով չինական և արևմտյան ընկերությունների ինտեգրմանը:

Ընդ որում, երկար ժամանակ օտարերկրյա տարբեր ընկերություններ, որոնք աշխատում են և բիզնես հիմնում Չինաստանում, հիմնականում վերամշակող առևտրային ձեռնարկությունների արտահանման կողմնորոշվածություն ունեն: Այդ ձեռնարկություններն ունեն ոչ մեծ ներդրումային մասշտաբներ (\$2-3 մլն), համեմատաբար պարզ գործունեություն, ինչպես նաև ոչ բարդ տեխնոլոգիաներ և կառավարում, բայց դրանք լիովին կողմնորոշված են դեպի միջազգային շուկան: Մա լավ օրինակ է հայրենական ընկերությունների համար: Հայրենական շատ ձեռնարկություններ, մանավանդ քաղաքային և գյուղական ձեռնարկությունները, բարեփոխումների և բաց քաղաքականության իրականացման առաջին տարիներին, իսկ հետո՝ մասնավոր ձեռնարկությունները, զարգանում էին արտասահմանից ֆինանսավորվող այդ ձեռնարկությունների շուրջ:

3. Կարևոր են կայուն մակրոտնտեսական միջավայրը և քաղաքականությունը, մեծաթիվ, բարձրորակ և ոչ թանկ աշխատուժը, ինչպես նաև դրական ռազմավարությունները և քաղաքականությունը՝ Ասիայի ու Չինաստանի խոշոր զարգացած տնտեսական կենտրոններում մշակութային կապերի համակցմամբ: 1980-ական թթ. վերջերին, օգտվելով «միջազգային մեծ շրջափուլի» ռազմավարությունից, մենք լիովին օգտագործեցինք հնարավորությունները՝ արդյունաբերության մեծ քանակությամբ աշխատատար ճյուղեր տեղափոխելու համար՝ պայմանավորված ասիական վագրերի փոխարժեքի բարձրացմամբ և ճապոնական արժույթի փոխար-

Ժեքի ամրապնդմամբ: Մենք այդ ներդրումներն ընդունեցինք մեծ չափերով և արագ ինտեգրվեցինք Արևելյան Ասիայում: Արտադրական ցանցում այն հասավ զգալի առաջընթացի արտաքին աշխարհի առջև (հատկապես արտաքին առևտրում) բաց լինելու առումով: Չինաստանը ոչ միայն հաղթահարեց օտարերկրյա արժույթի դիլեման, այլև 1994-ից առևտուրն ունի դրական սալդո հետագա տարիների համար, և տնտեսական կապերն արտաքին աշխարհի հետ հաստատվեցին, ինչը մեր տնտեսությունը դարձրեց ավելի ստանդարտացված և ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին շուկային կողմնորոշված:

1990-ական թթ., այն բանից հետո, երբ Դեն Սյաոպինի ելույթը հարավում և 14-րդ Ազգային կոնգրեսում շուկայական տնտեսությունը պաշտոնապես սահմանեց որպես Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականության նպատակ, Չինաստանի դերը գլոբալ ներդրումների և առևտրի առումով ավելի նկատելի դարձավ: Բհարկե, դրան օժանդակեցին նաև այդ ժամանակվա նպաստավոր միջազգային պայմանները. նախ՝ տնտեսական վերափոխումները Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի երկրներում գտնվում էին անցումային փուլում, իսկ տնտեսությունը՝ ճգնաժամի մեջ: Երկրորդ՝ շատ զարգացող երկրներ, ինչպիսին էին Լատինական Ամերիկայի երկրները, նույնպես գտնվում էին պարտքային ճգնաժամում և պահանջում էին փոխել «Վաշինգտոնյան կոնսենսուսը»: Երրորդ՝ միջազգային առևտրի ազատականացման բանակցությունները (բանակցությունների Ուրուգվայի ռաունդ, որոնք ավարտվեցին 1993թ.) հաջողությամբ ավարտվեցին, և Ազատ առևտրի հյուսիսամերիկյան գոտին (1994թ.) սկսեց իր պաշտոնական աշխատանքը: Չորրորդ՝ տեղեկատվական հեղափոխությունն աշխարհում ընթանում էր ամբողջ թափով: Արդյունքում՝ Չինաստանը վերածվեց գլոբալ ներդրումային կետի, և ներդրումների մեծ քանակություն փոխանցվեց Չինաստանի մերձափնյա

շրջաններ՝ ձևավորելով «չինական աշխատուժի, չինական ֆաբրիկաների» և «միջազգային կապիտալի, տեխնոլոգիաների և միջազգային շուկաների» գերհամակցություն: Շատ կարճ ժամանակում Չինաստանը վերածվեց մշակման և արտադրության տարածաշրջանային և անգամ գլոբալ կենտրոնի:

2001թ. Չինաստանի անդամակցությունը Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությանը (ԱՀԿ) էլ ավելի նպաստեց երկրի տնտեսության ինտեգրմանը համաշխարհային տնտեսությանը, ինչի արդյունքում Չինաստանը դարձավ համաշխարհային տնտեսության կարևոր «բևեռ», հատկապես գլոբալ արտադրական ցանցում:

Կարևոր ենք համարում նշել, որ փոխակերպման գործընթացում Չինաստանը մեծ ուշադրություն է հատկացնում առկա հնարավորությունների օգտագործմանը, պաշտպանությանն ու արդիականացմանը, այն դեպքում, երբ անցումային տնտեսությամբ այլ երկրներ հրաժարվում են այդ հնարավորությունից, հատկապես՝ նախկին ճյուղերի և ձեռնարկությունների հնարավորություններից (համենայն դեպս, դատելով արդյունքներից): Ուստի, այդ երկրներում շուկային թերապիայով ուղեկցվող «անցումային շրջանի դեպրեսիան» տևեց մոտ տասը տարի, ինչը հանգեցրեց ոչ միայն ՀՆԱ-ի նվազման, այլև հայրենական ճյուղերի և ձեռնարկությունների մեծ քանակության կորստի:

Այսպիսով, շնորհիվ ակտիվ բաց քաղաքականության՝ Չինաստանը ոչ միայն հասավ սերտ ինտեգրման տարածաշրջանային և համաշխարհային տնտեսությանը, այլև դարձավ այդ նույն տարածաշրջանային ու համաշխարհային տնտեսության անքակտելի մասը, ինչպես նաև օգտագործեց մեր աշխատուժը ռեսուրսների արդյունավետ բաշխման համար: Եվ որ շատ ավելի կարևոր է՝ հասավ շուկայական վերափոխումների՝ սահուն ինտեգրվելով միջազգային տնտեսությանը և կուտակեց արժույթային պահուստ-

ների մեծ ծավալ⁴ կանխելով և խուսափելով ֆինանսական տարբեր ճգնաժամերի ազդեցությունից:

Գլուխ չորրորդ. Ընդունել մարտահրավերը, միտվել ապագային

40-ամյա հաջող զարգացումը նաև շատ հարցեր է ի հայտ բերել: Առաջ անցնելով՝ նշենք, որ հարցերն արժանի են հատուկ ուշադրության:

Նախ՝ ստեղծել չին-արևմտյան համագործակցության նոր մոդել:

Վերջին չորս տասնամյակում ընդհանուր առմամբ Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականությունը եղել է հետևյալը. պլանային տնտեսությունից անցում շուկայականի, փակ դռների քաղաքականությունից անցում բացի: Այս գործընթացը կազմակերպված է և աստիճանական. փոքրից մեծ՝ մշտապես ընդլայնվելով. ցածրից բարձր՝ մշտապես կատարելագործվելով: Այս գործընթացի կողքին ընթանում է հայրենական ճյուղերի և ձեռնարկությունների անընդհատ զարգացման, ինչպես նաև ՀՆԱ աճի գործընթացը:

Այդ փուլի հաջողությունը երևում է ոչ միայն արդյունաբերության ներքին ճյուղերի և ձեռնարկությունների աճի, այլ նաև ներքին շուկայի պաշտպանվածության, ինչպես նաև հայրենական, հատկապես պետական ձեռնարկությունների հանդեպ արտաքին

⁴ Ինչ վերաբերում է արժույթային սահմանափակումներին, ապա այդ սահմանափակումը հանվեց 1990-ականների կեսերին: Մի քանի պատճառներ հանգեցրին այդ արդյունքին. նախ՝ ներքին առաջարկը հիմնականում բավարարում է ներքին պահանջարկը, ինչը հանգեցնում է տնտեսական դեֆիցիտի նվազման, երկրորդ՝ մեքենաները, սարքավորումները և տեխնոլոգիաները դարձան Չինաստանի զարգացման նոր ուղղությունը, հետևաբար՝ սարքավորումների ներմուծման փուլն ավարտվեց, և Չինաստանը մտավ իր սեփական տեխնոլոգիաների ու սարքավորումների զարգացման նոր փուլ: Երրորդ՝ ներքին արժույթն արդեն բավարար էր: Հենց այս շրջանից էլ Չինաստանի տնտեսական զարգացումը մտավ արդիականացման, փոխակերպման և միջին ու բարձր դասի մեքենասարքավորումների թարմացման փուլ, ինչն աստիճանաբար դուրս է մղում արտասահմանյան երկրներին:

«Էքսպանսիայից» խուսափելու մեջ: «Fortune 500» ցուցակի ընկերությունների մեջ վերջին տարիներին ավելացել է պետական ձեռնարկությունների թիվը, որոնք օտարերկրյա կապիտալով խոշոր նախագծերում հաճախ հանդես են գալիս որպես խոշոր պետական ձեռնարկություններ: Օրինակ, 2018թ. հրապարակված «Fortune Global 500» ցուցակում ընդգրկված են 120 չինական ընկերություններ, այդ թվում՝ 103-ը՝ մայրցամաքային Չինաստանից, 8-ը՝ Հոնկոնգից և 9-ը՝ Թայվանից: 103 թվարկված ընկերություններից 48-ը մայրցամաքային Չինաստանում համարվում են կենտրոնական ձեռնարկություններ, 24-ը՝ տեղական պետական ձեռնարկություններ, իսկ 11-ը՝ ձեռնարկություններ, որոնք ֆինանսավորվում են պետական միջոցներից (ընդամենը 83 ձեռնարկություն): Այլ խոսքերով՝ ընկերությունների ավելի քան 80%-ը (80,6%) այդ ցուցակում պետական է: Այս իրավիճակը մեծ ճնշում գործադրեց արևմտյան աշխարհի վրա:

Ո՞րն է Չինաստանի հաջողության գաղտնիքը:

Չինաստանի զարգացումը և հաջողությունը շատ բանով պայմանավորեցին արևմտյան երկրների զգոնությունը և նրանց արձագանքը: Վերջին չորս տասնամյակում Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականությունն իրականացվում էր բաց շուկայական տնտեսության պայմաններում՝ ստեղծված հետպատերազմյան արևմտյան երկրների կողմից: Կանոնների վրա հիմնված այդ համակարգն օբյեկտիվորեն ապահովում է ուժեղ արտաքին երաշխիք մեր բարեփոխումների և բաց քաղաքականության համար: Հատկապես նկատելի է բազմակողմ առևտրային համակարգի դերը: Այն ոչ միայն ապահովում է միասնական, թափանցիկ և անվտանգ արտաքին շուկա, այլև տրամադրում է բազմաթիվ առավելություններ և հարմարություններ զարգացող երկրների համար, ինչպիսին են արտոնյալ համաձայնագրերը, ինչպես նաև կանոնների հիման վրա առևտրային վեճերի լուծման արժեքավոր մե-

խանիզմը: Բայց 2008թ. ֆինանսական ճգնաժամից հետո արևմտյան երկրները, ըստ երևույթին, էլ չեն կարողանում հանդուրժել Չինաստանի հետագա աճն ու զարգացումը՝ պահանջելով «բաց շուկա» և արդար առևտուր, և անգամ Միացյալ Նահանգներն ու Եվրոպան չեն ուզում կատարել իրենց պարտավորությունները Չինաստանի հանդեպ՝ Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության կանոնների համաձայն: Վերջին երկու տարիներին Միացյալ Նահանգները, Եվրոպան և Ճապոնիան համատեղ հանդես են եկել մի շարք հայտարարություններով մեր դեմ՝ մեզ մեղադրելով հայրենական արդյունաբերության համար տեխնոլոգիաների, սուբսիդիաների պարտադիր հանձնման և օտարերկրյա ներդրումների լուրջացման պահանջների մեջ:

Թվում է, թե այս նոր փուլում արևմտյան երկրներն էլ ավելի հաճախ են պահանջում վերիմաստավորել հարաբերությունները Չինաստանի հետ, դա հատկապես վերաբերում է տնտեսական համագործակցությանը: Այս համատեքստում ո՞րն է միջազգային հանրության վերաբերմունքը Չինաստանի նախկին գործելակերպի և ապագա նպատակների հանդեպ: Ի՞նչ կարող է ձեռնարկել «Արևմտյան միությունը», և ո՞րն է «բաց քաղաքականությունը», որին ձգտում է Չինաստանը: Ներկայում Արևմուտքը, որը ներկայացված է Միացյալ Նահանգներով, ըստ երևույթին, մեզ համար մի նոր ոճ է նկարել: Բայց արդյո՞ք Չինաստանը պատրաստ է ընդունել այն: Ինչո՞ւ Չինաստանի զարգացման ուղղությունն ու մոդելը պետք է որոշեն Միացյալ Նահանգները և մյուս արևմտյան երկրները: Չինաստանը վաղ թե ուշ դուրս կգա առաջնային պլան և կաշխատի արևմտյան երկրների հետ՝ նոր, «համաձայնեցված, փոխընդունելի» բաց մոդելի ստեղծման ուղղությամբ:

Երկրորդ՝ կատեղծի երկարաժամկետ մեխանիզմ հավասարակշռված զարգացման և կոռուպցիայի դեմ պայքարի համար:

Արագ տնտեսական աճի և մարդկանց կենսամակարդակի

մշտական բարելավման կողքին՝ ներքին զարգացման հարցերում կուտակված հիմնախնդիրներն էլ ավելի նկատելի են դառնում: Այդ հարցերը նկատելի են երկու ասպեկտներում.

- Չինաստանի բարեփոխումների և բաց քաղաքականության գործընթացը լի է անորոշությամբ և բազմաթիվ անարդար կողմերով: Բացի այդ, եկամուտների անհավասարությունը՝ պայմանավորված տնտեսական զարգացմամբ, անհավասարության խնդիրը դարձնում է խիստ սուր: Բնչպես նշված է 19-րդ Ազգային կոնգրեսի հաշվետվությունում, «զարգացման անհավասարությունը» լուրջ խնդիր է դարձել զարգացման հաջորդ քայլի համար:
- Մի շարք պաշտոնյաների կոռուպացված լինելը: Բարեփոխումների և բաց քաղաքականությունից հետո, թեև մենք հրաժարվել ենք Մշակութային հեղափոխությունից, որի կողմնակիցն էր նախագահ Մաոն, այդ հեղափոխությունը պայմանավորած երևույթներն ու խնդիրները դեռևս առկա են, այսինքն՝ պրոլետարիատը վերածվել է «բուրժուազիայի» և էլ ավելի է հարստանում: Այս համատեքստում մենք պետք է հասկանանք և լուծենք որոշ ղեկավար կադրերի կողմից կոռուպցիայի և նրանց պրոֆեսիոնալիզմի նվազման հիմնախնդիրը: Մա լուրջ խնդիր է, որին բախվել ենք մենք: 18-րդ Ազգային կոնգրեսի ժամանակներից մենք վերահսկում էինք կոռուպցիոն իրավիճակը ներքին հսկողության և պատիժների օգնությամբ (Կարգապահության ստուգման կենտրոնական հանձնաժողով): Բայց երկարաժամկետ հակակոռուպցիոն մեխանիզմի ստեղծումը, որը կապահովեր երկարաժամկետ հակակոռուպցիոն էֆեկտ, առայժմ ստեղծված չէ:

ՀՐԱՆՑ ԲԱԳՐԱՏՅԱՆ

*Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ վարչապետ 1991,
1993-1996թթ.,
Հայ-ռուսական համալսարան*

ՉԻՆԱՍՏԱՆ. ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԹԵ՞ ՀՐԱՇՔ

Չինական տնտեսական բարեփոխումների սկիզբը 1978 թվականն է, երբ ՉԺՀ փոխվարչապետ (իրականում երկրի փաստացի ղեկավար) Դեն Սյաոպինը, ի դեմս Չինաստանի Կոմունիստական կուսակցության՝ պրագմատիկ թևի կուսակցության, Կենտկոմի ղեկտեմբերյան պլենումում հռչակեց ՉԺՀ սոցիալ-տնտեսական նորացման քաղաքականությունը: Առարկելով կուսակցական հակառակորդներին՝ մոլեռանդ մարքսիստներին՝ Դենն ասում էր. կարևոր չէ՝ ինչ գույնի է կատուն, կարևորը մկներ բռնելն է: Այսինքն՝ երկրի տնտեսական զարգացման համար ՉԿԿ-ն պետք է գնա արմատական քայլերի, անցնի կապիտալիստական տնտեսվարման կանոններին: Այդ ժամանակ նա հանդիպեց ԱՄՆ նախագահ Ջ.Քարթերի, Ճապոնիայի վարչապետ Մ.Օհիրայի, Մեծ Բրիտանիայի վարչապետ Մ.Թետչերի և Պորտուգալիայի կառավարության հետ: Այդ հանդիպումների արդյունքում ԱՄՆ-ը դադարեցրեց դիվանագիտական հարաբերությունները Չինական հանրապետության հետ (Թայվան) և վերականգնեց դիվանագիտական հարաբերությունները ՉԺՀ-ի հետ: Մեծ

Բրիտանիայի հետ պայմանավորվածությունն ձեռք բերվեց 1999-ից հետո՝ Հոնկոնգը Չինաստանին վերադարձնելու մասով: Նմանատիպ պայմանավորվածությունն ձեռք բերվեց նաև Պորտուգալիայի հետ՝ Մակաոյի մասով: Դենին հաջողվեց համոզել չինացիներին մի կողմ դնել Ճապոնիայի հանդեպ առկա ատելությունն ու հակակրանքը (Չինաստանը Ճապոնիայից պարտություններ էր կրել 1894-1895թթ., տվել էր ահռելի մարդկային կորուստներ 1937-1945թթ. պատերազմների ժամանակ) և բացել երկրի շուկաները ճապոնական ապրանքների համար:

Դեն Սյաոպինը կարողացավ նաև ՉԺՀ քաղաքական ղեկավարության մեջ աջակցություն գտնել՝ հանձնես Հու Յաոբանի, Չյան Չեմինի, Լի Պենի և այլոց ու 1978թ. դեկտեմբերին ՉԺՀ ԿԿ Պլենումի ժամանակ կուսակցության պրագմատիկների թևի անունից հայտարարել բարեփոխումների գծի մասին: Բարեփոխումների առաջին փուլը տևեց 6 տարի (1978-1984թթ.) և լուծեց հետևյալ խնդիրները չինական տնտեսության համար:

Նախևառաջ, գյուղատնտեսական հողերը հանվեցին կոմունանների հաշվեկշռից և հանձնվեցին ընտանեկան ֆերմաներին (կատարվեց քայլ կուլեկտիվ հողատիրության ուղղությամբ): Կոմունանները վերացվեցին: Չինաստանի պատմության մեջ սաչտեսնված քայլ էր: Ընդհանրապես, Չինաստանում գյուղատնտեսական հողերի մասնավոր սեփականություն երբեք չի եղել: Մարդկության տնտեսական քաղաքակրթության 11 հազ. տարիների ընթացքում այս երկրում ապրել է աշխարհի բնակչության 25-50%-ը: Չինաստանը հողի խնդիր միշտ է ունեցել և գերադասել է հողի վարձակալության տարբեր համակարգերի կիրառումը: Ի դեպ, այնուամենայնիվ, դաշտավարության տարբեր համակարգերի կիրառման շնորհիվ, Չինաստանին միշտ էլ հաջողվել է ինքնաբավ լինել գյուղմթերքների առումով և բնակչության մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ ցուցանիշով 10800 տարի շարունակ լինել առաջատարն աշ-

խարհում: 20-րդ դարի 90-ական թվականների հայկական բարեփոխումները (անցումը մասնավոր հողատիրության) նույնպես սկսվեցին հողային բարեփոխումներով: Ի դեպ, սա չինական և հայկական տնտեսական բարեփոխումների միակ նմանությունն է:

1978-1984թթ. բարեփոխումների մյուս քայլը Չինաստանում պետական ձեռնարկություններին տնտեսվարման ազատություն տալն էր: Սա նույն քայլն էր, ինչ տնտեսվարկը ԽՍՀՄ-ում (1965թ.) կամ Հարավսլավիայում դրանից 10 տարի առաջ: Միայն թե Չինաստանում հրաժարվեցին ձեռնարկությունների պլանը տնտեսական դիրեկտիվների ձևով հաստատելուց և ստացած շահույթը կամայականորեն վերաբաշխելուց: Վերջիններիս առկայությունը կործանեց խորհրդային տնտեսական համակարգը:

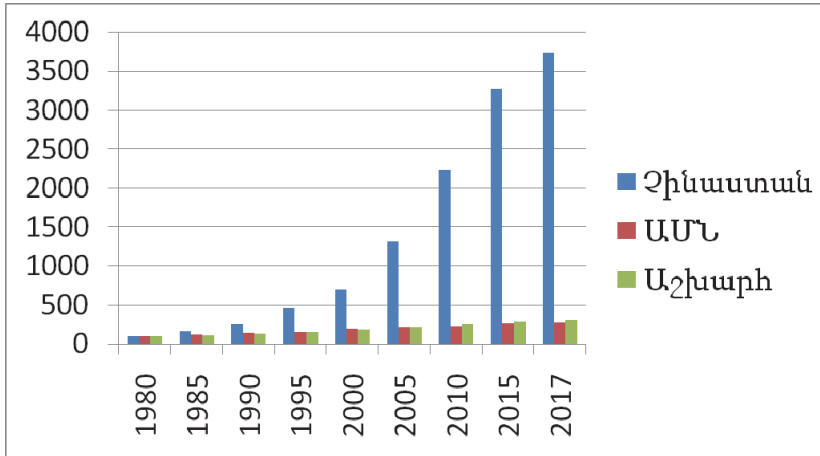
Տնտեսական բարեփոխումների առաջին փուլի վերջին խումբ ազատությունը ձեռնարկությունների համար արտաքին տնտեսական գործունեության լիարժեք պայմանների ստեղծումն էր. արտաքին առևտրի պետական մենաշնորհի վերացումը, անցումը բաց դռների քաղաքականությանը, արտաքին շուկաներում չինական արդյունաբերական ձեռնարկությունների գործունեության ակտիվացումը:

Առաջին փուլի արդյունքները տպավորիչ էին: 1978-1984թթ. երկրի ՀՆԱ-ն աճեց 2.1 անգամ (տե՛ս Նկ. 1): Չինաստանը բրնձի և ցորենի ռեկորդային բերք ստացավ: Բնակչության պարենային մատակարարման կտրուկ բարելավման ֆոնին երկիրը համարձակ խնդիրներ առաջադրեց:

Բարեփոխումների 2-րդ փուլը (1984-1997թթ.) շուկայական հարաբերություններով պայմանավորված մակրոտնտեսական միջավայրի կայացումն էր: Անցում կատարվեց պետական ձեռնարկությունների և ընկերությունների գործունեության երկարաժամկետ ծրագրավորմանը, լիմիտավորվեցին նման ծրագրերում և պլաններում պետության իրավունքները, պետությունը ներդրեց գնաճը կարգավորելու մեխանիզմներ (ի տարբերություն Հայաս-

Նկար 1

ՀՆԱ դինամիկան Չինաստանում, ԱՄՆ-ում և Աշխարհում
1980-2017թթ. (%): 1980թ.=100%¹

տանի, որտեղ Արժույթի միջազգային հիմնադրամի պնդմամբ՝ գնաճը դիտարկվում է իբրև զուտ մոնետար երևույթ և զուտվում է Կենտրոնական բանկի կողմից փողի բազայի և/կամ զանգվածի կամայական փոփոխությունների միջոցով), մասնավորապես վերահսկելով արտադրական ենթակառուցվածքների, ապրանքների ու ծառայությունների առաջարկի կորը: Բացի այդ, այս փուլում կարգավորվեցին պետական ակտիվների զարգացման ինստիտուցիոնալ հիմքերը, նոր, մասնավոր ընկերություններ ստեղծելու գործում պետության մասնակցության ձևերն ու մեթոդները:

Տնտեսական բարեփոխումների 3-րդ փուլը Չինաստանում սկսվել է 1998թ. և շարունակվում է առ այսօր: 3-րդ փուլին բնորոշ առանձնահատկություններն են. արտահանման ու մասնավոր ընկերությունների (հատկապես փոքր ու միջին) խրախուսումը, վճարման հաշվեկշռի դրական մնացորդով պայմանավորված չինական ձեռնարկությունների արտաքին էքսպանսիայի խրախուսումը,

¹ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=chart>.

միջազգային ֆինանսական շուկաներում չինական ընկերությունների համար գերիշխող դիրքեր նվաճելը: Կարելի է պնդել, որ 2017-ի աշնանը կայացած ՉԿԿ համագումարը, որտեղ հիմնականում քննվեցին կառավարության ռազմավարական պլանները, ինչպես նաև երկրում կոռուպցիայի ու կաշառակերության վերացման խնդիրները, ըստ էության, ազդարարեցին չինական բարեփոխումների 4-րդ փուլի սկիզբը:

Չինական տնտեսական բարեփոխումների արդյունքն ապշեցուցիչ է: Ինչպես տեսնում ենք *Նկ. 1*-ում, 1980-2017թթ. Չինաստանի ՀՆԱ-ն աճել է 37.5 անգամ՝ այն դեպքում, երբ ԱՄՆ տնտեսությունն աճել է սուսկ 2.7, իսկ աշխարհինը՝ 3.2 անգամ²: Չինաստանն արդեն 42-րդ տարին անընդմեջ (1977-2018) դրական տնտեսական աճ ունի: Սա համաշխարհային ռեկորդ է:

Որո՞նք են չինական տնտեսական բարեփոխումների առանձնահատկությունները, ո՞րն է դրանց տարբերությունն, ասենք, Ճապոնիայի, Հվ. Կորեայի կամ Մինգապուրի համեմատ: Չինացի տնտեսագետները, սովորաբար, առաջին հերթին ընդգծում են տնտեսության պլանային բնույթը և կոմունիստական կուսակցության ղեկավար դերը (միակուսակցական համակարգ): Նման մտածելակերպը գալիս է նրանից, որ չինացիները (ինչպես նաև ճապոնացիներն ու կորեացիները) տնտեսական կյանքում առաջնությունը տալիս են կոլեկտիվ, ֆիրմային մտածելակերպին և հեռու են արևմտյան ինդիվիդուալիզմից: Այնուամենայնիվ, մեր կարծիքով, նշված առանձնահատկություններին պետք է ավելացնել հետևյալը.

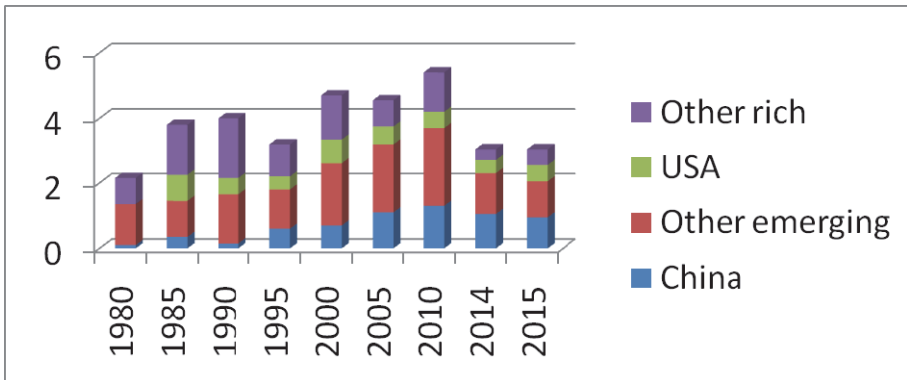
- պետական ընկերությունների գերիշխող դերը շինարարության, ենթակառուցվածքների և բանկային ոլորտներում,
- կառավարության կարողությունը գնաճը վերահսկելու հարցում արտադրական ենթակառուցվածքներում ծառայությունների գներ սահմանելու միջոցով,

² <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=chart>.

- խնայողությունների բարձր մակարդակը և սպառման ծավալների մշտական սահմանափակումը,
- աշխատողներին արձակուրդներ տալու համատարած համակարգի բացակայությունը,
- պետական կենսաթոշակային համատարած համակարգի բացակայությունը,
- փոքր բիզնեսի բարձր տեսակարար կշիռը,
- չափավոր հարկային համակարգը,
- հողի կոլեկտիվ և ընտանեկան համակարգերի տարածված լինելը,
- առևտրային հաշվեկշռի դրական մնացորդի ստերիլիզացիան (ի տարբերություն Ճապոնիայի, Չինաստանը խրախուսում է հայրենական արտադրության մրցունակությունը աշխատավարձերը ցածր պահելու և արտաքին առևտրի դրական մնացորդը օտարերկրյա արժեթղթերի մեջ ներդնելու միջոցով):

Նկար 2

Համաշխարհային տնտեսական աճին մասնակցությունը 1980-2015թթ., % (կապույտ՝ Չինաստան, կանաչ՝ ԱՄՆ, կարմիր՝ այլ զարգացող երկրներ)³

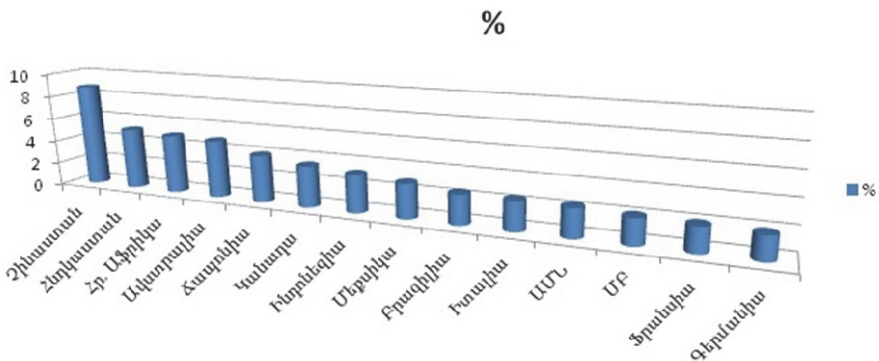

³The Economist, August 29th – September 4th, p. 19.

Այս ամենի արդյունքում Չինաստանն այսօր աշխարհի թիվ 1 տնտեսական խաղացողն է: Այսպես, ինչպես տեսնում ենք Նկ. 2-ում, այսօր Չինաստանը համաշխարհային տնտեսական աճին նպաստում է 2 անգամ ավելի շատ, քան ԱՄՆ-ը և համարյա այնքան, որքան բոլոր զարգացող երկրները միասին վերցրած:

Նկար 3

Էնթալկառուցվածքների վրա կատարվող ծախսեր: %-ով ՀՆԱ-ի նկատմամբ: 2008-2013թթ. ⁴

Ինչպես նշեցինք վերևում, Չինաստանի կարևոր առանձնահատկություններից մեկը պետական ուշադրությունն է արտադրական ենթակառուցվածքներին. ճանապարհներ, կամուրջներ, տրանսպորտային խաչմերուկներ, թունելներ, երկաթգծեր, օդանավակայաններ, հիդրոհանգույցներ, արևային ու քամու էլեկտրակայաններ, ջրանցքներ և այլն: Չինաստանը 1980-2015թթ. կառուցեց 120 հազ. կմ ավտոմայրուղիներ և այդ ցուցանիշով անցավ ԱՄՆ-ից (90 հազ. կմ): 2017-ին Չինաստանի ներդրումներն արևային և քամու էներգետիկայի ոլորտում ավելին էին, քան մնացած ամբողջ աշխարհը միասին վերցրած: Նկ. 3-ում տեսնում ենք, որ 2008-2013թթ. այս երկիրը ենթակառուցվածքների վրա ծախսել է ՀՆԱ

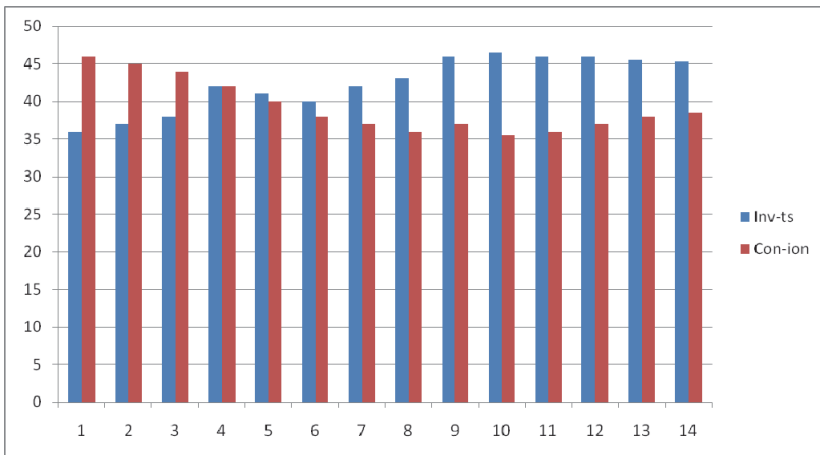
⁴The Economist, April 22nd – 28th, 2017, p. 65.

9%-ը: Համեմատության համար նշենք, որ ԱՄՆ-ը կամ Գերմանիան այդ նպատակների համար ծախսել է 4-4.5 անգամ ավելի քիչ:

Չինաստանին անխուսափելիորեն սպասում է աշխատավարձերի բարձրացումը: Այսպես, արդյունաբերության մեջ 1 ժամվա միջին վարձաչափը Չինաստանում 2008-2018թթ. բարձրացել է 1.5 դոլարից մինչև 4 դոլար, այդ նույն թիվը Թաիլանդում 2.5 դոլար է, Վիետնամում՝ 2, Ֆիլիպիններում՝ 1.8 և Կամբոջայում՝ 1.5 դոլար (ԱՄՆ՝ 21 դոլար)⁵: Չինական ընկերությունները արդեն շատ արտադրություններ տեղափոխում են այդ երկրներ:

Նկար 4

Ներդրումները և սպառումը Չինաստանում 2001-2014թթ.,
% ՀՆԱ նկատմամբ

Հետաքրքիր է նաև Չինաստանի կողմից խնայողությունների (ներդրումների) և սպառման կարգավորումը: Չինաստանի՝ մի կողմից, և Ճապոնիայի ու Հվ. Կորեայի՝ մյուս կողմից, տարբերությունն այն է, որ առաջին դեպքում արտաքին առևտրի դրական հաշվեկշիռն ամբողջությամբ ստերիլիզացվել է՝ հոգուտ ներդրում-

⁵ <https://edition.cnn.com/business>

⁶ The Economist, August 29th – September 4th, 2015, p. 19.

ների: Ինչպես տեսնում ենք *Նկ. 4*-ում, 2001-2014թթ. ներդրումները գրեթե մշտապես գերազանցել են սպառումը: Ներկայում դրանց հարաբերությունը կազմում է 53-47՝ հոգուտ ներդրումների: Աշխարհի միջինը կազմում է 23-77, իսկ ԱՄՆ-ում 24-76 է (նկատենք, Հայաստանում այս հարաբերությունը 10-90 է, իսկ առանձին տարիներին սպառումը գերազանցել է ՀՆԱ-ն):

Ինչպես ասացինք, չինական տնտեսական համակարգի կարևոր առանձնահատկություններից է փոքր բիզնեսի բարձր տեսակարար կշիռը մի շարք ծավալային ցուցանիշների մեջ: *Աղյուսակ 1*-ի տվյալներից տեսնում ենք, որ իրականում չինական \$2.5 տրլն արտահանման 60%-ն արվում է փոքր բիզնեսի կողմից:

Աղյուսակ 1
Փոքր բիզնեսի տեսակարար կշիռը արտահանման մեջ, միջինը 1998-2008թթ.⁷

Չինաստան	60%
Հնդկաստան	38-40%
Վիետնամ	20%
Սինգապուր	16%
Մալայզիա	15%
Ինդոնեզիա	18%
Թաիլանդ	46%
Ֆիլիպիններ	22%
Պակիստան	25%

Ի վերջո, չինական տնտեսական հաջողությունների գրավականներից է չինական հարկային համակարգը: Պատմականորեն Չինաստանը միշտ էլ ունեցել է չափավոր (բեռի իմաստով) հարկային համակարգ: Դա են վկայում *Աղյուսակ 2*-ի տվյալները: Մեր օրերում ևս, չինական հարկային համակարգը չափավորներից է: Դա են փաստում *Նկ. 5*-ի տվյալները:

⁷ http://www.edinburgh-group.org/media/2776/edinburgh_group_research_-_growing_the_global_economy_through_smes.pdf, p. 19

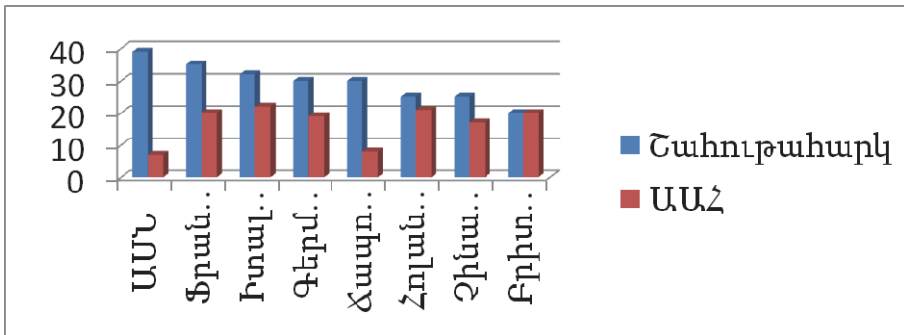
Աղյուսակ 2

Հարկերը ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %⁸

Երկիր	Շրջան	Բոլոր հարկերը, ներառյալ եկեղեցական
Անգլիա	1285-1688	6
	1689-1800	14
Չինաստան	Մին, 1550	6-8
	Ցին, 1650	4-8
	Ցին, 1750	8
Օսմանյան կայսրություն	1500-1599	3.5
	1600-1699	3.5
	1700-1799	4.5

Նկար 5

Հարկային դրույքաչափերը %-ով Չինաստանում և մի շարք երկրներում 2016թ.⁹

Չնայած տնտեսական անօրինակ հաջողություններին՝ Չինաստանի առջև կանգնած են լուրջ մարտահրավերներ՝ ԱՄՆ տնտեսական պատժամիջոցները, առողջապահության և կրթության ոլորտի հիմնախնդիրները, բնակարանային շինարարությունը, կենսաթոշակային համատարած համակարգի ներդնումը,

⁸ *Кларк Г., Прощай, нищета! Краткая экономическая история мира/ пер. с англ. Н.Эдельмана, 2-е изд., М.: Издательство Института Гайдара, 2013, с. 222.*

⁹ *The Economist, December 17th – 23rd, 2016, p. 60.*

վճարման հաշվեկշռի դրական մնացորդի կառավարումը, տնտեսության ոչ ֆինանսական հատվածի պարտքերը և, վերջապես, ընդամենը մի քանի տարի հետո աշխարհում առաջին տնտեսությունը լինելու անխուսափելի փաստը՝ դրանից բխող պարտականություններով հանդերձ: Սրանք են չինական տնտեսակարգի հիմնախնդիրներն առաջիկա տասնամյակում:

ԱՇՈՏ ԹԱՎԱԴՅԱՆ

*Տնտեսագիտության դոկտոր,
պրոֆեսոր*

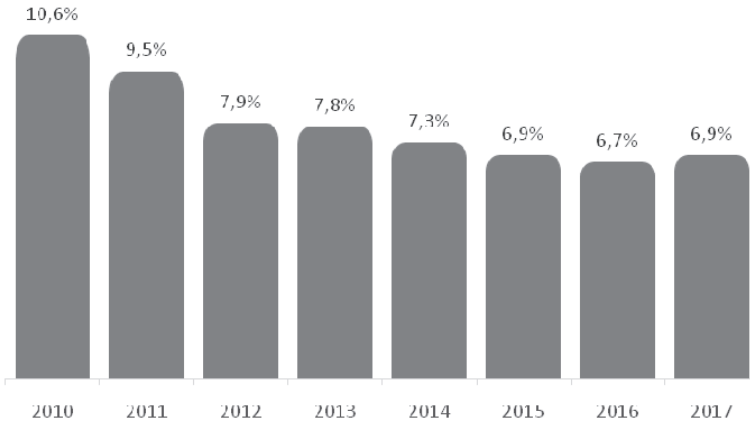
ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ՀԵՏ ԵԱՏՄ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Չինաստանի տնտեսությունում կարևորագույն նշանակություն ունեն կողմնորոշիչների հստակ առաջադրումն ու տնտեսության կարգավորումը, ինչպես նաև տնտեսության նպատակներին հասնելու փուլային սկզբունքը: Դրան համապատասխան էլ ձևավորվում է դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունը: Կոմնորոշիչների առաջադրման գործում կարևոր դեր է խաղում տնտեսական կառուցվածքի օպտիմիզացիան ի հաշիվ գիտատար և նորարարական նախագծերի: Չինաստանի տնտեսության աճի դինամիկան ամենաբարձրներից մեկն է աշխարհում, 30 տարվա ընթացքում այն կազմել է տարեկան միջինը 9.9%¹: 2016թ. աճի տեմպը կազմել է 6.7%, իսկ 2017թ.՝ 6.9% (տե՛ս *Գծանկար 1*): Չինաստանի տնտեսության աճի տեմպը 2016թ. ամենացածրն է եղել վերջին տարիներին, թեև Հայաստանի տնտեսության համար, օրինակ, սույն ցուցանիշը կարելի է համարել կողմնորոշիչ:

¹ Հոդվածում օգտագործվել են tradingeconomics.com, imf.org, worldbank.org, armstat.am, bankir.ru ռեսուրսների տվյալները:

Գծապատկեր 1

Չինաստանի տնտեսության աճի տեմպը

ԵԱՏՄ բոլոր երկրները, հաշվի առնելով ՉԺՀ-ի հետ առևտրային և ներդրումային կապերը, խիստ հետաքրքրված են Մետաքսի ճանապարհի տնտեսական գոտուն (ՄՃՏԳ) միանալու, չինական ներդրումներ ներգրավելու հարցով: ԵԱՏՄ-ին անդամակցությունը ենթադրում է ԵԱՏՄ երկրների տնտեսական պոտենցիալի մեկտեղում, ինչը դրական ազդեցություն կունենա այլ երկրների, այդ թվում և Չինաստանի հետ տնտեսական հարաբերությունների զարգացման վրա:

Հարկ է ընդգծել, որ ԵԱՏՄ-ի մասին պայմանագրի² 4-րդ հոդվածում («Միության հիմնական նպատակները») նշված է, որ Միության հիմնական նպատակն է ոչ միայն ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատանքային ռեսուրսների միասնական շուկայի ձևավորումը, այլև ազգային տնտեսությունների համակողմանի արդիականացումը, կոոպերացումն ու մրցունակության բարձրացումը: Փաստորեն, պայմանագրում նշված է տնտե-

² «Договор о Евразийском экономическом союзе», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/

սուրբան զարգացմանը նպաստելու անհրաժեշտության մասին ըստ այս արդյունավետ սցենարի: Սակայն մակրոտնտեսական ցուցանիշների, մասնավորապես՝ գնաճի և ազգային արժույթների փոխարժեքների թույլ համաձայնեցվածությունը չի նպաստում տնտեսական քաղաքականության կոորդինացմանը ոչ միայն ԵԱՏՄ-ում, այլև Չինաստանում (տե՛ս *Աղյուսակ 1*): Չնայած այն բանին, որ մակրոտնտեսական ցուցանիշների համաձայնեցումը ԵԱՏՄ-ի մասին պայմանագրի կարևոր պահանջն է:

ԵԱՏՄ անդամ պետությունները երկկողմանի պայմանավորվածություններ ունեն Չինաստանի հետ: ԵԱՏՄ-ի և ՄՃՏԳ-ի շաղկապման մասին հայտարարությունը ԵԱՏՄ-ի կողմից ստորագրեց Ռուսաստանի նախագահը: Անհրաժեշտ է կոորդինացում և այս հայտարարությանը ԵԱՏՄ բոլոր երկրների միացում: ԵԱՏՄ-ի և Չինաստանի միջև ապրանքաշրջանառության էական աճի համար անհրաժեշտ է իրականացնել ոչ միայն ԵԱՏՄ երկրների համաձայնեցված մակրոտնտեսական, այլև արտաքին տնտեսական քաղաքականություններ: Այլապես առկա է անհավասար մրցակցության վտանգ այս երկրների ձեռնարկությունների միջև:

ԵԱՏՄ-ի և ՄՃՏԳ-ի շաղկապման հնարավորությունների գնահատման համար ներկայացնենք ԵԱՏՄ երկրների, Չինաստանի, ինչպես նաև ԱՄՆ ՀՆԱ-ն (*Աղյուսակ 2*):

ՀՆԱ-ում ԳՈՒՊ (գնողունակության պարիտետ) հաշվառմամբ Չինաստանն աշխարհում առաջին տեղում է: Հատկանշական է, որ Ռուսաստանն ըստ ՀՆԱ-ում ԳՈՒՊ ցուցանիշի զբաղեցնում է վեցերորդ տեղն աշխարհում: Չինաստանի և Ռուսաստանի պոտենցիալը, նրանց հարևանությունը ԵԱՏՄ-ի և ՄՃՏԳ-ի շաղկապման պարագայում, հնարավորություն է տալիս ավելացնել արտահանումը և ներդրումները ԵԱՏՄ բոլոր երկրների համար:

Զարգացած փոքր երկրներում արտահանման և ՀՆԱ-ի հարաբերակցությունը 30%-ից ցածր չէ, քանի որ ակնհայտ է, որ շու-

Աղյուսակ 1

Գնաճը, ԿԲ տոկոսադրույքը և ազգային արժույթի փոխարժեքը
ԵԱՏՄ պետություններում և Չինաստանում

Երկիրը	Թվականը	Տարեկան գնաճը	ԿԲ տոկոսադրույքը	Փոխարժեքի փոփոխությունը \$-ի համեմատ ³
Չինաստան	2015	1.6 %	5.60 %	- 5.2 %
	2016	2.1 %	4.35 %	- 6.5 %
	2017	1.8 %	4.35 %	-6.2 %
	2018թ. հոկտեմբեր	2.5 %	4.35 %	+ 3.5 %
Ռուսաստան	2015	12.9 %	11.00 %	+ 24.8 %
	2016	5.4 %	10.00 %	- 18.9 %
	2017	2.5 %	7.75 %	- 4.1 %
	2018թ. հոկտեմբեր	3.5 %	7.50 %	+ 10.3 %
Ղազախստան	2015	13.6 %	5.50 %	+ 87.6 %
	2016	8.5 %	12.00 %	- 3.0 %
	2017	7.1 %	10.50 %	- 0.9 %
	2018թ. հոկտեմբեր	5.3 %	9.25 %	+ 5.8 %
Բելառուս	2015	11.4 %	25 %	+ 57.6 %
	2016	10.6 %	18 %	+ 4.7 %
	2017	4.6 %	11 %	+ 1.7 %
	2018թ. հոկտեմբեր	4.9 %	10 %	+ 8.1 %
Հայաստան	2015	-0.1 %	8.75 %	+ 1.3 %
	2016	-1.1 %	6.25 %	+ 0.8 %
	2017	2.6 %	6.00 %	+ 0.0 %
	2018թ. հոկտեմբեր	2.8 %	6.00 %	+ 0.5 %
Ղրղզստան	2015	3.4 %	10.00 %	+ 30.3 %
	2016	-0.5 %	5.00 %	- 9.8 %
	2017	3.7 %	5.00 %	- 0.5 %
	2018թ. հոկտեմբեր	0.8 %	4.75 %	+ 0.5 %

³ «+»-ը ցույց է տալիս ազգային արժույթի փոխարժեքի բարձրացման տոկոսը, «-»-ը իջեցման տոկոսը նախորդ տարվա նույն ժամանակամիջոցի համեմատ:

Աղյուսակ 2

ԵԱՏՄ, Չինաստանի և ԱՄՆ ՀՆԱ-ն (2017թ., ըստ ԱՄՀ ցուցակի)

Երկիրը	Անվանական ՀՆԱ (\$ մլրդ)	ՀՆԱ ԳՈՂ (\$ մլրդ)	Բնակչության մեկ շնչի անվանական ՀՆԱ-ն (\$ հազ.)	Բնակչության մեկ շնչի ԳՈՂ ՀՆԱ-ն (\$ հազ.)
ԱՄՆ	19 391 (1)	19 391 (2)	59.8 (7)	59.8 (11)
Չինաստան	12 015 (2)	23 159 (1)	8.6 (72)	16.6 (79)
Ռուսաստան	1 527 (12)	4 008 (6)	10.9 (62)	27.9 (48)
Ղազախստան	161 (57)	478 (42)	8.8 (71)	26.1 (54)
Բելառուս	54.4 (80)	173 (72)	5.7 (90)	18.6 (70)
Հայաստան	11.0 (132)	27.1 (135)	3.9 (116)	9.1 (111)
Ղրղզստան	7.1 (147)	22.7 (139)	1.1 (158)	3.6 (147)

կան այնտեղ մեծ չէ և արտահանումը դառնում է զարգացման վճռորոշ գործոն: Արտահանման զգալի աճն առաջին հերթին հնարավոր է ԵԱՏՄ-ի՝ զարգացմամբ և ըստ նպատակների մոտ երկրներում, ինչպես նաև ԵԱՏՄ-ի և ՄՃՏԳ-ի կապակցման պարագայում, որտեղ ակնհայտ է դրա գերակայությունը որպես համապետական խնդիր: Սրա գիտակցումը, բնականաբար, ենթադրում է Հայաստանի տնտեսության ինտեգրում ոչ միայն ԵԱՏՄ-ին, այլև Չինաստանի հետ տնտեսական հարաբերությունների ակտիվ զարգացում:

Եթե արտահանումը (տե՛ս Աղյուսակ 3) դեպի Ռուսաստան 2016թ. աճել է 52.9%-ով, իսկ 2017-ին՝ 47.8%-ով, ապա Չինաստանում 2016թ. արտահանումը նվազել է (-41.7%), բայց 2017-ին ավելացել է 28.4%-ով: Ներկրումը Ռուսաստանից Հայաստան 2017-ին աճել է 18.9%-ով, իսկ Չինաստանից ներմուծումն այդ տարի աճել է 32.6%-ով: Ոչ միայն ԵԱՏՄ-ի, այլև Չինաստանի հետ ապրանքաշրջանառության հետագա աճի համար, բնական է՝ ԵԱՏՄ-ի մասին պայմանագրի հաշվառմամբ, հարկ է ավելի արդյունավետ օգտագործել ԵԱՏՄ հնարավորությունները:

Աղյուսակ 3

ՀՀ արտահանման և ներմուծման կառուցվածքը

Արտահանում	2015		2016		2017		2018	
	հազ. \$	%	հազ. \$	%	հազ. \$	%	հազ. \$	%
Ընդհանուր	1,485,332	100.0%	1,791,724	100.0%	2,187,472	100.0%	1,759,442	100.0%
ՈւՂ	244,893	16.5%	374,471	20.9%	530,883	24.3%	470,635	26.7%
Բուլղարիա	78,928	5.3%	152,420	8.5%	275,402	12.6%	176,343	10.0%
Շվեյցարիա	38,953	2.6%	74,643	4.2%	262,832	12.0%	236,462	13.4%
Գերմանիա	140,253	9.4%	138,950	7.8%	130,865	6.0%	114,916	6.5%
Իրաք	130,637	8.8%	137,896	7.7%	115,932	5.3%	98,030	5.6%
Վրաստան	125,320	8.4%	146,938	8.2%	151,838	6.9%	46,244	2.6%
Չինաստան	165,318	11.1%	96,384	5.4%	123,767	5.7%	78,445	4.5%
Իրան	81,728	5.5%	75,253	4.2%	83,478	3.8%	73,059	4.2%
Կանադա	108,335	7.3%	139,936	7.8%	12,876	0.6%	25,976	1.5%
Նյութեր/արդյունք	47,314	3.2%	50,836	2.8%	84,927	3.9%	86,116	4.9%

Ներմուծում	2015		2016		2017		2018	
	հազ. \$	%	հազ. \$	%	հազ. ՚ \$	%	հազ. \$	%
Ընդհանուր	3,239,239	100.0%	3,273,469	100.0%	4,137,278	100.0%	3,562,438	100.0%
ՈՂ	942,385	29.1%	983,835	30.1%	1,169,809	28.3%	902,618	25.3%
Չինաստան	316,086	9.8%	357,203	10.9%	473,759	11.5%	484,927	13.6%
Գերմանիա	202,076	6.2%	186,426	5.7%	203,553	4.9%	210,147	5.9%
Իրան	198,361	6.1%	163,998	5.0%	175,528	4.2%	181,905	5.1%
Թուրքիա	136,958	4.2%	163,648	5.0%	223,885	5.4%	173,546	4.9%
Իտալիա	148,490	4.6%	128,772	3.9%	157,549	3.8%	135,629	3.8%
ԱՄՆ	107,646	3.3%	82,949	2.5%	147,981	3.6%	126,623	3.6%
Ուկրաինա	124,620	3.8%	101,791	3.1%	115,217	2.8%	110,106	3.1%
Վրաստան	66,801	2.1%	98,305	3.0%	91,846	2.2%	51,973	1.5%
Շվեյցարիա	51,592	1.6%	47,365	1.4%	96,719	2.3%	104,284	2.9%

Արտահանման աճը բարձր հավանականություն ունի այն ոլորտներում և դեպի այն երկրներ, որտեղ գոյացել է տվյալ ապրանքների պահանջարկ, որը հնարավոր մակարդակի չի հասնում նաև առայժմ ոչ բավարար չափով համաձայնեցված հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականության, մասնավորապես՝ ԵԱՏՄ-ում ազգային արժույթի փոխարժեքների չհամաձայնեցվածության պատճառով: Հայաստանի համար արտահանական պոտենցիալ ունեն գյուղատնտեսական և գինու-կոնյակի արտադրանքը, թեթև և քիմիական արդյունաբերությունը, զուևավոր մետաղների վերամշակումը, թանկարժեք քարերի և մետաղների մշակումը: Բավական կարևոր է գտնել մեր տեղը պաշտպանական արտադրանքի, նանոտեխնոլոգիաների, հաստոցաշինության արտադրությունում:

Մետաքսի ճանապարհ տնտեսական գոտուն արդյունավետորեն շաղկապվելու համար ԵԱՏՄ երկրները պետք է, ԵԱՏՄ-ի մասին պայմանագրին համապատասխան, ճշգրտեն և համաձայնեցնեն ԵԱՏՄ երկրների տնտեսական քաղաքականության գերակայությունները, հստակ սահմանեն նրա նպատակները, ձևակերպեն տնտեսության զարգացման նոր մոդելը, կանխատեսեն ակնկալվող արդյունքները: Չափազանց կարևոր է տնտեսական քաղաքականության, մանավանդ հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականության արձագանքը տնտեսական անվտանգության խախտման արձանագրվող ազդակներին՝ ՀՆԱ անկում, առևտրային հաշվեկշռի դեֆիցիտի մեծացում, գնաճ: Արտաքին բացասական ներգործություններին դիմակայելու ունակությունը կարևոր նշանակություն ունի ներդրումների, այդ թվում, իհարկե, նաև չինական ներդրումների ներգրավման համար: Հայաստանի տնտեսության ներդրումների կառուցվածքում, չնայած չինական ներդրումների հսկայական պոտենցիալին, Չինաստանն առայժմ առաջավոր դիրքեր չի զբաղեցնում (տե՛ս *Աղյուսակ 4*): Հաշվի առնելով ԵԱՏՄ հնարավորությունները ՄՃՏԳ-ին միանալու

Ներդրումները ՀՀ տնտեսությանում 2015-2017թթ. (\$ հազ.)

	Համախառն հոսքեր			
	Ընդամենը	Այդ թվում ուղղակի ներդրումներ	Տեսակարար կշիռ, %	
			Ընդամենը	Ուղղակի ներդրումներ
Ընդամենը	3,062,688	993,420	100.0%	100.0%
1 Ռուսաստան	973,719	504,048	31.8%	50.7%
2 Գերմանիա	539,687	13,264	17.6%	1.3%
3 Կիպրոս	346,410	43,306	11.3%	4.4%
4 Միացյալ Թագավորություն	204,280	40,317	6.7%	4.1%
5 Լյուքսեմբուրգ	171,682	80,746	5.6%	8.1%
6 Կանադա	170,175	481	5.6%	0.0%
7 Ջերսի	118,007	118,007	3.9%	11.9%
8 Նիդեռլանդներ	86,306	1,593	2.8%	0.2%
9 Արգենտինա	80,734	18,951	2.6%	1.9%
10 Լիբանան	69,664	21,907	2.3%	2.2%
11 Ֆրանսիա	65,860	43,279	2.2%	4.4%
12 Եվելցարիա	64,708	41,444	2.1%	4.2%

ուլորտում՝ բավական հեռանկարային է թվում պղնձաձուլական գործարանների կառուցումը, մասնավանդ որ պղնձի խտանյութի մոտ 20%-ը արտահանվում է Չինաստան: Հատկանշական է, որ մշակվում է ՀՀ-ում մաքուր պղնձի արտադրության ձեռնարկություն կառուցելու տեխնիկատնտեսական հիմնավորումը: Նախագծի արժեքը կազմում է մոտավորապես \$500 մլն: Չինական կողմից հիմնավորման մշակմանը մասնակցում է *CITIC* պետական կորպորացիան, ՀՀ-ի կողմից՝ «Վալեքս գրուփ» ընկերությունը: Մշակվում է նաև «Հյուսիս-Հարավ» ավտոմայրուղու շինարարությունում չինական ընկերությունների մասնակցության հնարավորության տեխնիկատնտեսական հիմնավորումը, ինչը, նկատի ունենալով Մեդրիի ազատ տնտեսական գոտու հեռանկարը, կարող է հետաքրքրություն ներկայացնել չինացի ներդրողների համար: Սակայն հայկական կողմը, չինացի ներդրողների հետ համաձայնության գալիս, անպայման պետք է ներկայացնի համապատասխան բիզնես ծրագիր՝ հստակ նշելով ներդրումային նախագծերի առավելությունները, դրանց հնարավոր շահութաբերությունը՝ տարածաշրջանում քաղաքական-տնտեսական իրավիճակի տարբեր սցենարների պարագայում: Դրա համար նպատակահարմար է կազմել փորձագետների համատեղ խումբ: Հարկ է նշել, որ կան նաև պղնձաձուլական, շինանյութերի արտադրության գործարանների համատեղ կառուցման, զբոսաշրջության զարգացման, գյուղատնտեսության, նանոտեխնոլոգիաների, քիմիական արդյունաբերության, դեղամիջոցների արտադրության ոլորտներում ներդրումներ անելու հեռանկարներ:

Ցավոք, վերջին 3 տարիներին Չինաստանից Հայաստան ներդրումներ չեն արվել: Հաշվի առնելով ՄՃՏԳ-ին ԵՄՏՄ միանալու հսկայական պոտենցիալը՝ ոչ միայն ԵՄՏՄ երկրների տնտեսական քաղաքականության համաձայնեցումը, այլև Չինաստանի հետ տնտեսական քաղաքականության կոորդինացումը, մասնավորապես ներդրումների նախագծերի հետ՝ կարևոր խնդիր են դառնում:

Անհրաժեշտ է նաև հստակ պատկերացնել և գնահատել ԵԱՏՄ երկրների, այդ թվում և Հայաստանի՝ Մետաքսի ճանապարհին միանալու հնարավորությունները և արդյունավետությունը: Հայաստանը, արևմուտքից արևելք ճանապարհների խաչմերուկ հանդիսանալով, բավական բարձր կրթական մակարդակ ունի, նախաձեռնող և միևնույն ժամանակ էժան աշխատուժ, բիզնեսի գրանցման և սերտիֆիկատների ստացման հեշտացված ընթացակարգ, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացած կառուցվածք: Հայաստանում նկատվում է ենթակառուցվածքի, մասնավորապես՝ ճանապարհային և տրանսպորտային ենթակառուցվածքների արագ զարգացում: ԵԱՏՄ-ին անդամակցությունը, բարեկամական դիվանագիտական հարաբերությունները Չինաստանի հետ, ինչպես նաև ԵՄ-ի, Իրանի, Վրաստանի հետ դրական դիվանագիտական հարաբերությունները, հայկական մեծ համայնքի առկայությունը Ռուսաստանում, Եվրոպայում, Իրանում և Վրաստանում էապես մեծացնում են Հայաստանի տնտեսության արդիականացման հնարավորությունները, այդ թվում և Չինաստանի հետ տնտեսական հարաբերությունների զարգացման միջոցով:

ԳԱԳԻԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

*«Նորավանք» ԳԿՀ
գործադիր տնօրեն*

«ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԿԱՅՍՐՈՒԹՅՈՒՆ», ԴԵՆ ՍՅԱՈՊԻՆ ԵՎ «ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍԱԿԱՆ ՏՐԻԱԴԱ»

«Նորավանք» հիմնադրամում կատարվում են միջդիսցիպլինար հետազոտություններ՝ ուղղված ինչպես հայաստանյան, այնպես էլ այլ երկրների «կրիտիկական ենթակառուցվածքների և ոլորտների» վերհանմանը և դրանց կարևորության գնահատմանը: Արդյունքում՝ մենք եկանք եզրահանգման, որ ազգային անվտանգության տեսանկյունից որոշիչ է հանդիսանում գիտատեխնոլոգիական-հոգևոր ոլորտը, որը կարելի է «անվանել կրիտիկական ոլորտների կրիտիկական ոլորտ», քանի որ պայմանավորում է մնացյալ բոլոր ուղղությունների զարգացումը: Նման մոտեցման շրջանակներում մեր ուշադրությունը գրավեց «չինական հրաշք» կոչվող ֆենոմենը, երբ ազգ-պետությունը պատմական կարճ ժամանակում՝ 40 տարում, զարգացման թռիչք կատարեց, և մենք եկանք այն եզրահանգման, որ իրականում «հրաշք» տեղի չի ունեցել, այդ գործընթացն օրինաչափ էր և պայմանավորված էր չինական քաղաքակրթական ներուժով: Այդ առումով պատմական էքսկուրս կատարենք:

Մեր թվարկությունից առաջ Չինաստանի և Հունաստանի բնակչության թիվը գրեթե հավասար էր՝ մոտ 10-12 մլն: Հույների թիվն այսօր գրեթե նույնքան է, մինչդեռ արդի Չինաստանում ապրում է շուրջ 1.5 մլրդ մարդ: Այս ֆենոմենը երբեմն մեկնաբանում են այլ գործոններով, սակայն այն պայմանավորված է չինացիներին բնորոշ հոգևոր-մտավոր և ռազմավարական մտքի բարձր մակարդակով: Այս համատեքստում կարելի է խոսել Սուն Յզիի «Ռազմարվեստի տրակտատի մասին»՝ հիշելով չինական ասացվածքը, թե «ռազմավարությունը դա ապագայի զավթումն է», չինական պոեզիայի մասին: Եվ նկատենք, որ բարդ հիերոգլիֆային գրի պահպանումը իրենք՝ չինացիները, մեկնաբանում են նաև նրանով, որ կարդալով, օրինակ, Լի Բոի կամ Դու Ֆուի պոեզիան հիերոգլիֆներով այսօր, այն ընկալում են այնպես, ինչպես Լի դինաստիայի (մ.թ. 7-10-րդ դարեր) ժամանակակիցները: Նման բարձր մշակույթի արտահայտությունն են մեծ ստրատեգ Ու Տիի խոսքերն այն մասին, որ **«հոգաստարությունը պետության նկատմամբ պետք է արտահայտվի ժողովրդի լուսավորումով և մարդկանց սիրելով»** (նկատեմ, որ «մարդկանց սիրել» արտահայտությանը պետության համատեքստում այդ դարաշրջանում այլ ազգերի աղբյուրներում առնվազն ես երբևէ չեմ հանդիպել): Այս ամենը վկայում է չինական քաղաքակրթությունում «ժամանակային տրիադայի»՝ անցյալի, ներկայի և ապագայի միասնության, փիլիսոփայական ընկալման և կիրառման մասին, որն արտահայտվում է «պատմության մոռացությունը դավաճանությունն է» կամ «ռազմավարությունը դա ապագայի զավթումն է» ձևակերպումներում: Վերադառնալով մեր դարաշրջան՝ նկատենք, որ «ժամանակային տրիադայի» միասնական ընկալումը մեծ բարդություններ է ստեղծում Չինաստանի մրցակիցների համար, և պատահական չէ, որ մի հայտնի քաղաքական գործիչ գանգատվում էր, թե՛ «մեր և չինացիների մոտեցումները ժամանակի հանդեպ միանգամայն այլ են»:

Ինչպես տեսնում ենք, չինական ստրատեգները «Նորավանքի» փորձագետներից մի փոքր ավելի վաղ հանգել էին այն հետևություններ, որ ամենակրիտիկական ոլորտը գիտական – հոգևորն է, և պատահական չէ, որ ռուս ականավոր չինագետ Վլ. Մայլավինն այդ երկիրն անվանում է «Գիտնականների կայսրություն»: Այդ համատեքստում անդրադառնանք որոշ քանակական ցուցիչների:

Ինչպես հայտնի է, Գիտահետազոտական փորձակոնստրուկտորական մշակումների (ԳՓՄ) ոլորտի ծախսերը 2016թ. հավասար էին \$1.9 տրիլիոնի, ինչը կազմում էր համաշխարհային ՀՆԱ-ի (ըստ գնողունակության պարիտետի) 1.74%-ը: Այդ բնագավառում ամենամեծ ծախսերն առայժմ կատարում է ԱՄՆ-ը՝ \$514 մլրդ (համաշխարհային ԳՓՄ ծախսերի 26.4%-ը), երկրորդ տեղում է Չինաստանը՝ \$396 մլրդ (համաշխարհային ԳՓՄ ծախսերի 20.3%-ը): Մինևույն ժամանակ, ԱՄՆ ցուցանիշը 2012թ. կազմել է \$447 մլրդ և 4 տարում աճել է \$67 մլրդ-ով, մինչդեռ ՉԺՀ ծախսերը 2012թ. կազմել են \$232 մլրդ, այսինքն՝ 4 տարում ավելացել են \$164 մլրդ-ով, ինչը 2.4 անգամ ավելի շատ է 4 տարում, քան ԱՄՆ ծախսերը: Այս միտումները վկայում են այն մասին, որ մոտ ապագայում ԳՓՄ ոլորտում ՉԺՀ ներդրումները կգերազանցեն ամերիկյան ցուցանիշները: Ի հաստատումն նշենք, որ արդեն իսկ պատենտների հայտերի քանակով Չինաստանը գերազանցում է ԱՄՆ-ին, իսկ բլոկչեյն տեխնոլոգիաների ոլորտում Մտավոր սեփականության համաշարհային կազմակերպության ստացված հայտերից 56%-ը Չինաստանից է և միայն 22%-ը՝ ԱՄՆ-ից:

Սակայն այս խնդրում առկա է նաև աշխարհաքաղաքական հանգամանք: Եթե դիտարկում ենք պայմանական *Հիերոգլիֆների աշխարհը*՝ Չինաստան, Ճապոնիա, Հարավ. Կորեա, Թայվան, Սինգապուր (հաշվի չի առնված Հյուսիսային Կորեան, որի բավական մեծ ռեսուրսների մասին վկայում են միջուկային-հրթիռային բնագավառում ունեցած հաջողությունները), ապա տեսնում ենք, որ այդ *աշխարհի* ՀՆԱ-ն ըստ գնողունակության կազմում է \$28,4 տրիլիոն,

ԳՓՄ ներդրումները՝ \$678,3 մլրդ, իսկ ԳՓՄ-ի մասը ՀՆԱ-ում կազմում է 2.87%: Մինչդեռ համաշխարհային առաջատար համարվող *Անգլոսաքսոնյան աշխարհի*՝ ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Կանադայի, Ավստրալիայի և Նոր Զելանդիայի համապատասխան ցուցանիշներն են՝ ՀՆԱ - \$24.1 տրիլիոն, ԳՓՄ - \$618,7 մլրդ, ԳՓՄ-ի մասը՝ 1.98%: Այսինքն՝ անգլոսաքսերն արդեն իսկ զիջում են Հիերոգլիֆների աշխարհին: Այսպիսով, արձանագրենք, որ գլոբալ աշխարհաքաղաքական կենտրոնը տեղափոխվում է Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջան, որտեղ Չինաստանը, չնայած տարածաշրջանային երկրների միջև առկա տարածայնություններին, որոշ սցենարներում կարող է իր շուրջը համախմբել ինչպես տարածաշրջանը, այնպես էլ այլ երկրներ՝ այստեղից բխող հետևություններով: Հիշենք նաև, որ 1978թ., երբ իր ակտիվ գործունեությունն սկսեց Դեն Սյաոպինը, ՉԺՀ ՀՆԱ-ն ընդամենը \$215 մլրդ էր, մինչդեռ այսօր այն կազմում է շուրջ \$12 տրլն, այսինքն՝ աճել է շուրջ 55 անգամ: Դեն Սյաոպինի դերակատարումը տնտեսական ոլորտում, անշուշտ, հսկայական է, սակայն մենք կփորձենք նրա բարեփոխումները մեկնաբանել գաղափարախոսական տեսանկյունից:

Ինչպես գիտենք, նախորդ դարի 70-80-ականներին ղեկավարման միակուսակցական համակարգ ունեցող երկրներում նկատվում էր որոշակի ճգնաժամ: Եվ եթե ԽՍՀՄ-ում ծագած խնդիրների լուծման փորձն ընդունեց գորբաչովյան «պերեստրոյկայի» բնույթ և ավարտվեց շատ ծանր հետևանքներով ու երկրի փլուզմամբ, ապա զարգացումները միանգամայն այլ էին ՉԺՀ-ում: 1977թ. Դեն Սյաոպինի ղեկավարությամբ սկսվեց «Պեկինյան գարունը», որը բերեց պետության ամրապնդման և խոշոր ձեռքբերումների հասարակական-տնտեսական կյանքի բոլոր ոլորտներում: Ի դեպ, հենց այդ ժամանակաշրջանում Պեկինում բարձր մակարդակով ստեղծվեց մի հանձնաժողով, որն ուսումնասիրում էր խորհրդային փորձը՝ կատարված սխալներից խուսափելու նպատակով:

Հատկանշական է նաև, որ նոր ձևավորված ՌԴ սահմանադրությունում արգելվեց պետական գաղափարախոսություն հասկացությունը և զարկ տրվեց համատարած լիբերալիզմին՝ հաշվի չառնելով, որ «շուկայի տոտալ հաղթանակը ավելի վտանգավոր է, քան մենատիրական սոցիալիստական գաղափարախոսության հաստատումը»: Մինչդեռ, ըստ Դենի, «Չարժե կաշկանդվել գաղափարախոսական և վերացական վեճերով, թե ինչ անուն է տրվում այս ամենին՝ սոցիալիզմ, թե՞ կապիտալիզմ»: Այդպիսով, Դեն Սյաոպինն առաջ էր անցել գաղափարախոսության այն ժամանակաշրջանի պատկերացումներից և, փաստորեն, տվել էր այդ հասկացությունը սահմանող՝ Վյաչեսլավ Յանկոյին պատկանող արդիական բանաձևը, համաձայն որի՝ «գաղափարախոսությունը հրահանգների համալիր է, որն ապահովում է գործընթացների ամենաարդյունավետ ռեժիմը և փոխկապակցվածությունը»: Այս ալգորիթմը թույլ է տալիս լուծել գրեթե բոլոր հիմնախնդիրները և ենթադրում է բազմագաղափարախոսական համակարգ, որն ամենաարդյունավետն է:

Համարվում է, որ գոյություն ունեն երկու ունիվերսալ գաղափարախոսություններ՝ սոցիալիստական (գլխավոր դրույթը հասարակությունում սոցիալական հավասարության սկզբունքներն են) և ազատական (հենքում ընկած է անձի ազատության գերակայությունը): Դրանք ունիվերսալ են, քանի որ նշված դրույթները կարող են օգտագործվել բոլոր հանրությունների կողմից, անկախ նրանց էթնո-կրոնադավանական պատկանելությունից: Ի տարբերություն նշված երկուսի, ազգային-պահպանողական բնույթի գաղափարախոսությունները հենվում են կոնկրետ հանրությանը բնորոշ ազգային-քաղաքակրթական արժեքային համակարգի և ավանդույթների վրա:

Ժամանակի ընթացքում գաղափարախոսությունները փոփոխությունների են ենթարկվում: Սակայն փորձությունները սկիզբ

են առնում այն ժամանակ, երբ հանրությունում որևէ գաղափարախոսություն մենաշնորհի և բացարձակ գերակայություն է ձեռք բերում: Որպես կանոն, դա ծանր հետևանքներ է ունենում տվյալ երկրի համար. հիշենք, օրինակ, Խորհրդային Միությունը: Մինչդեռ, այն հանրությունները, որոնք կարողանում են մտածված չափաբաժիններով համատեղ կիրառել ազատական, սոցիալիստական և ազգային-պահպանողական գաղափարախոսությունները, զգալի զարգացում և առաջընթաց են ցուցաբերում: Այս օրինաչափությանը ենթարկվող *«բազմագաղափարախոսական»* համակարգը ստացել է *«գաղափարախոսական տրիադա»* անվանումը, այն մեծացնում է հանրության տարաբնույթ և, առաջին հերթին, հոգևոր ու մտավոր ռեսուրսները, իսկ քաղաքական համակարգը դարձնում է ավելի ճկուն ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին հարաբերություններում: Օրինակ, արդյունավետ *«բազմագաղափարախոսական»* համակարգ է բրիտանական մոդելը, որն այս կամ այն չափով ներդրվել է նաև մնացյալ անգլիախոս երկրներում: Այդ երկրների հանրություններին բնորոշ է գաղափարախոսական լայնախոհություն. կոնսերվատիվ (ազգային-պահպանողական) և լեյբորիստական (սոցիալիստական ուղղվածություն) գաղափարների կրողները մշակել են միմյանց փոխլրացնող մեխանիզմներ և համատեղ գործում են ազատական գաղափարախոսական դաշտում, որը հարազատ է անգլոսաքսոնյան հոգեկերտվածքին: Այս գործոնով է, որ պետք է պայմանավորել Անգլոսաքսոնյան աշխարհի ռազմավարական ձեռքբերումները և այն, որ վերջին մի քանի հարյուր տարում այդ հանրությունը կարողանում է պահպանել առաջատարի կարգավիճակը:

Հատկանշական է, որ ԱՄՆ-ը, փոխառելով բրիտանական քաղաքական տրամաբանությունը, իր պատմական զարգացման յուրահատկության պատճառով անտեսել է սոցիալիստական գաղափարախոսության կարևորությունը: Արդյունքում՝ այդ երկրում ա-

զատականության բացարձակացումը լուրջ խնդիրներ է առաջացրել, և ԱՄՆ-ը սկսել է զիջել համաշխարհային առաջատարի դիրքերը:

Մակայն վերադառնանք Չինաստան: Ընդամենը երեք տասնամյակ առաջ միագաղափարախոսական Չինաստանը բոլոր չափանիշներով հետ էր առաջատար երկրներից: Իրավիճակը կտրուկ փոխվեց, երբ Դեն Սյաոպինը միակուսակցական համակարգում ներդրեց ազատականության և ազգային պահպանողական (կոնֆուցիոնիստական) գաղափարախոսությունների դրույթները: Հատկանշական է, որ այդ ամենին զուգահեռ՝ պահպանվեցին «ղեկավար» սոցիալիստական գաղափարախոսությունից բխող բոլոր առավելությունները: Մակայն անգամ այդ ունիվերսալ ուսմունքում օգտագործվում են մ.թ.ա. V դարի փիլիսոփա և մտածող Մո Ցզիի դրույթները, որը համարվում է չինական սոցիալիզմի հիմնադիրը: Այլ խոսքով՝ սոցիալիզմն ադապտացվեց չինական ավանդույթներին և հոգեկերտվածքին: Արդյունքում՝ Չինաստանը դարձավ գերտերություն և առաջատար ինչպես տնտեսական, ռազմական, այնպես էլ տեխնոլոգիաների ոլորտներում: ՉԺՀ ձեռքբերումները պայմանավորված են նաև նրանով, որ վարչաքաղաքական համակարգում գործում են *մերիտոկրատիայի* (արժանապատիվների իշխանության) սկզբունքները, համաձայն որոնց՝ ղեկավար պաշտոնները պետք է զբաղեցնեն առավել ընդունակ և պատրաստված անձինք:

ՌՈՒԲԵՐՏ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

*ՀՀ նախկին
փոխարտգործնախարար*

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ. ԶԻՆԱՍՏԱՆԻ ՓՈՐՁԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հայ-չինական տարբեր մակարդակի հանդիպումներն առանձնահատուկ կարևորություն ունեն ինչպես քաղաքական և աշխարհաքաղաքական, այնպես էլ երկու երկրների տնտեսական փոխշահավետ համագործակցության զարգացման տեսանկյունից:

Այս համատեքստում արժե ընդգծել Հայաստանում տնտեսական դիվանագիտության համակարգի կայացման կարևորությունը՝ համեմատականներ անցկացնելով Զինաստանի կողմից այս ուղղությամբ իրականացված գործունեության և Հայաստանի արդի խնդիրների միջև:

Վերջին ժամանակաշրջանում մենք բոլորս ականատես ենք լինում համաշխարհային մի շարք զարգացումների, որոնք կարևորագույն ազդեցություն են թողնում ազգային տնտեսությունների վրա: Առաջին հերթին դա վերաբերում է գլոբալիզացիային և վերջինիս հետ կապված մի շարք խնդիրների: Տվյալ դեպքում նկա-

տի ունենք նոր գլոբալ տնտեսական համակարգի ձևավորումը, որը ենթադրում է ազգային տնտեսությունների ինտեգրման և փոխկապակցման նոր մակարդակ: Ակնհայտ է, որ համաշխարհային տնտեսական համակարգում կարելի է առանձնացնել առաջատար երկրները, որոնք ձևավորում են այդ համակարգը, և մնացածը, որոնք փորձում են գտնել իրենց դերը և ինչ-որ առումով պաշտպանել ազգային տնտեսությունները՝ դառնալով վերոնշյալ համակարգի արժեշոթայի կարևոր անբաժանելի օղակ:

Սակայն, իրավիճակն ավելի է բարդանում, եթե հաշվի առնենք գիտատեխնիկական զարգացման արդի տեմպերը, որոնք մեծացնում են համաշխարհային տնտեսական համակարգի ավանգարդ համարվող և մնացած երկրների տնտեսական բարեկեցության մակարդակների միջև տարբերությունը: Այս պարագայում զարգացող երկրներից շատերը փորձում են հասցնել առաջատարների հետևից, սակայն հաճախ ավելի են հետ մնում, քանի որ չեն գտնում ժամանակ և անհրաժեշտ միջոցներ՝ սեփական տնտեսության վերագինման և բարեփոխման համար:

Վերոնշյալ իրավիճակից դուրս գալու համար տնտեսագիտական համայնքը որպես լավագույն տարբերակ համարում է այսպես կոչված առաջանցիկ կամ թռիչքաձև տնտեսական զարգացման մոդելի կիրառումը: Դրա իմաստն այն է, որ ոչ թե փորձել հասնել առաջատարներին, այլ կանխատեսել համաշխարհային տնտեսության զարգացման հետագիծը և գտնել ճանապարհ՝ թռիչք կատարելու ցանկալի կետին: Դրա համար անհրաժեշտ են մի շարք պայմաններ: Մասնավորապես, պետք է հստակ պատկերացումներ ունենալ համաշխարհային տնտեսության արդի զարգացումների և միտումների, առկա խնդիրների, վերջինիս համեմատ ազգային տնտեսության ուժեղ և թույլ կողմերի մասին: Այս ամենը հնարավորություն կտա ազգային կառավարությանը նախագծել այն ռազմավարությունը, որը կապահովի առաջանցիկ զարգացման մոդելի կիրառումը:

Վերոնշյալ գործընթացի կազմակերպման տեսանկյունից կարևոր նշանակություն է ստանում արտաքին տնտեսական քաղաքականության համակարգի բարեփոխումը: Եթե դիտարկենք ազգային տնտեսությունը որպես գլոբալ տնտեսական համակարգի մաս, ապա արտաքին տնտեսական քաղաքականությունը և գործունեությունն աջակցում են գլոբալ համակարգում երկրի դիրքավորմանը:

Արտաքին տնտեսական քաղաքականությունը մշտապես պետք է հաշվի առնի օրեցօր փոփոխվող զարգացումները՝ ադապտացվելու և ձևափոխվելու նպատակով, ինչը հնարավորություն կտա ապահովել երկրի ռազմավարական նպատակները: Այս տեսանկյունից տնտեսական բաղադրիչը պետք է դառնա երկրի արտաքին քաղաքականության կարևորագույն բաղադրիչներից: Այլ կերպ ասած, արդի զարգացման փուլում արտաքին քաղաքականությունը պետք է հիմնականում ուշադրությունը սևեռի տնտեսական խնդիրների կարգավորմանը, որը կապահովի պետության կայուն զարգացումը և անվտանգությունը: Տվյալ քաղաքականության իրականացման արդյունավետ մեխանիզմ է համարվում տնտեսական դիվանագիտության ինստիտուտը:

Տնտեսական դիվանագիտության ինստիտուտն ընդհանուր առմամբ կոչված է լուծելու հետևյալ խնդիրները.

- ապահովել երկրի իշխանություններին համաշխարհային տնտեսությունում, տարբեր երկրներում առկա իրավիճակի, այլ պետությունների արտաքին տնտեսական քաղաքականության, միջազգային տնտեսական կառույցների և կազմակերպությունների կողմից իրականացվող գործունեության, պետությունների շահերի և այլնի մասին արդիական, արդյունավետ տեղեկատվությամբ,
- ձևավորել գլոբալ տնտեսության համակարգում ազգային տնտեսության զարգացման համար նպաստավոր պայմաններ և հնարավորություններ,

- դիվանագիտական և այլ խողովակների աջակցությամբ օժանդակել միջազգային իրավական այնպիսի հենքերի ձևավորմանը, որոնք հնարավորություն կտան ապահովել կառավարության արտաքին տնտեսական քաղաքականության արդյունավետ իրականացումը,
- աջակցել և պաշտպանել ազգային բիզնեսի շահերն արտերկրում, իրականացնել համապատասխան աշխատանքներ օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման նպատակով, աջակցել արտահանմանը և նոր շուկաների ձևավորմանը,
- անհրաժեշտության դեպքում համագործակցել արտաքին ֆինանսական կառույցների հետ՝ երկրի զարգացման համար ֆինանսական միջոցներ ներգրավելու նպատակով:

Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետությունում տնտեսական դիվանագիտության կարևորության մասին առաջին անգամ խոսվել է դեռևս քառասուն տարի առաջ, երբ սկսվեց տնտեսական բարեփոխումների իրականացումը, որի արդյունքում այսօր մենք տեսնում ենք կայուն զարգացող, համաշխարհային տնտեսական համակարգում առաջատար դիրք գրաված երկիր:

Ժոու Յունշենը, որն, ի թիվս այլ հանրահայտ չինացի տնտեսագետների, նույնպես մեծ նշանակություն էր տալիս տնտեսական դիվանագիտությանը, սահմանում է, որ վերջինս, գտնվելով դիվանագիտության և տնտեսագիտության խաչմերուկում, ներկայացնում է այնպիսի գործունեություն, որի շրջանակներում դիվանագիտական մեթոդներով և միջոցներով ապահովվում է տնտեսական նպատակների իրականացումը, իսկ տնտեսական մեթոդներով և միջոցներով՝ քաղաքական նպատակների իրականացումը:

Անշուշտ, Չինաստանի տնտեսական դիվանագիտության գաղափարախոսության հիմքում ընկած են Դեն Սյաոպինի գաղափարները, որը գտնում էր, որ այն ժամանակվա Չինաստանի զարգացումը գործընթաց է, որը պետք է ընթանա ամբողջ աշխարհի

զարգացմանը զուգընթաց: Դրա համար անհրաժեշտ է ապահովել ներքին կայունություն և միջազգային համերաշխություն: Այս տեսանկյունից կարելի է ընդգծել Դեն Սյաոպինի հետևյալ գաղափարները. Անհրաժեշտ է.

- ուսումնասիրել այլ երկրների առաջատար և դրական փորձը՝ տնտեսական, գիտատեխնիկական, բարձրտեխնոլոգիական ոլորտի զարգացումների, արտադրության կազմակերպման տեսանկյունից, ձեռք բերել նորագույն տեխնոլոգիաներ, հրավիրել օտարերկրյա մասնագետների Չինաստանում աշխատելու նպատակով,
- փոխադարձ հարգանքի և վստահության հիման վրա զարգացնել տնտեսական փոխգործակցությունն այլ երկրների հետ,
- ներգրավել օտարերկրյա կապիտալ,
- զարգացնել արտաքին առևտուրը, գրավել նոր շուկաներ, բարձրացնել չինական արտադրանքի որակը,
- զարգացնել սեփական բարձր տեխնոլոգիաները:

Հարկ է նշել, որ իր զարգացման պատմության մեջ Չինաստանն անցել է տնտեսական դիվանագիտության կայացման գրեթե բոլոր փուլերով՝ աստիճանաբար ձևավորելով և ժամանակին ձևափոխելով տնտեսական դիվանագիտության ոլորտում ներգրավված կառույցների ռազմավարությունները և գործունեությունը: Այս ոլորտում առաջատար դեր ունեն Չինաստանի Արտաքին գործերի և Առևտրի նախարարությունները: Արտաքին գործերի նախարարությունը համակարգում է ընդհանուր արտաքին քաղաքականության իրականացումը և որպես դրա բաղադրիչ՝ արտաքին տնտեսական քաղաքականությունը, իսկ Առևտրի նախարարությունն ապահովում է այն անհրաժեշտ գործիքակազմը, որը հնարավորություն է տալիս արդյունավետ իրականացնել տնտեսական դիվանագիտության առջև դրված խնդիրները: Ակնհայտ է, որ տվյալ բնագավառում կարևոր դերակատարում է հատկացվում նաև տնտեսվարող սու-

բյեկտներին, որոնք հանդիսանում են տնտեսական դիվանագիտության հիմնական շահառուները: Դրանով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ Չինաստանում ձևավորված են պետական և մասնավոր հատվածների համագործակցության մի շարք հարթակներ, որտեղ կողմերը հնարավորություն են ստանում փոխանակել տեղեկատվություն և միմյանց իրազեկել առկա խնդիրների մասին:

Հայաստանի Հանրապետությունում տնտեսական դիվանագիտության՝ որպես առանձին ինստիտուտի, ձևավորման կարևորության մասին առաջին անգամ խոսվեց երկու տարի առաջ: Դա ամեննկին չի նշանակում, թե մինչ այդ Հայաստանը չէր իրականացնում արտաքին տնտեսական քաղաքականություն, սակայն ամբողջական չէին դրա ինստիտուցիոնալ և իրավական կարգավորման հիմքերը: Մասնավորապես, հստակ ձևակերպման կարիք ունեին դիվանագիտական ներկայացուցչությունների առջև տնտեսական բաղադրիչի մասով դրված խնդիրները, ակնկալվող գործառույթները և արդյունքները: Առաջին անգամ փորձ արվեց կանոնակարգել արտաքին տնտեսական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները, սահմանվեցին դիվանագիտական ներկայացուցչությունների կատարողականի գնահատման համակարգը, թիրախային երկրները և այլն: Մշակվեցին 2018 թվականի համար նախատեսվող արդյունքներն ըստ երկրների և ըստ գործառույթների, այն է՝ ներդրումների ներգրավումը, արտահանման զարգացումը և զբոսաշրջության խթանումը:

Փորձեմ ընդհանուր առմամբ ներկայացնել իմ մոտեցումներն այս հարցերի շուրջ:

Տնտեսական դիվանագիտությունը սահմանվում է որպես գործընթաց, որի միջոցով երկրներն ազդում են արտաքին աշխարհի վրա՝ գրեթե բոլոր, այդ թվում՝ առևտրի, ներդրումների և երկրի մրցակցային առավելություն հանդիսացող այլ տնտեսական փոխգործակցության ոլորտներում՝ ազգային շահն առավելագույնի հասցնելու համար: Ընդ որում, այդ գործընթացը տեղի է ունենում

ինչպես երկկողմ, այնպես էլ բազմակողմ հավասարապես կարևոր ձևաչափերի ներքո:

Տնտեսական դիվանագիտությունը ենթադրում է դիվանագիտական մեխանիզմների կիրառմամբ բիզնես գործունեությանն այնպիսի աջակցություն, որի արդյունքում ապահովվում են երկրի տնտեսական կայունությունը, բարեկեցությունը և ազգի համեմատական մրցունակությունը:

Բիզնես գործունեության աջակցության կարևոր ուղղություններից է տարբեր միջազգային կառույցներում, բազմակողմ ձևաչափով գործող միավորումներում ազգային տնտեսական օրակարգի առաջնդման գործընթացը:

Ինչպես արդեն նշեցինք, տնտեսական զարգացման ներկայիս մակարդակը ենթադրում է երկրների բավական խոր ինտեգրման գործընթաց, որը տեղի է ունենում ինչպես համաշխարհային, այնպես էլ տարածաշրջանային ինտեգրացիոն ձևաչափերով: Հայաստանը 2003 թվականից անդամակցում է Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությանը, որի նպատակն է սահմանել միջազգային ազատ առևտրի պայմաններ անդամ երկրների համար: Չինաստանը անդամակցել է ԱՀԿ-ին 2001 թվականին՝ տասնհինգ տարվա երկարատև բանակցություններից հետո: Հարկ է նշել, որ ազատ առևտրի առկայությունն ըստ արդի տնտեսագիտական կարծիքի՝ դրական ազդեցություն ունի զարգացած երկրների համար, որոնք հասել են տնտեսական արդյունավետության բարձր մակարդակի, տեխնոլոգիապես առաջ են այլ երկրներից, և կարող է բացասական լինել զարգացող երկրների համար, որոնք չունեն բավարար հնարավորություններ սեփական տնտեսության արդիականացման համար ու հավակնում են դառնալ զուտ նյութական ռեսուրսների մատակարար: Այդ տեսանկյունից առավել դժվար վիճակում կարող են հայտնվել այն երկրները, որոնք չունեն նույնիսկ օգտակար հանածոների նյութական բազա:

Ելնելով վերոգրյալից, ինչպես նաև հաշվի առնելով այլ միջազգային կառույցների գործունեությունը, որոնք այս կամ այն կերպ կարգավորում են միջազգային տնտեսական հարաբերությունները, սահմանում են միջազգային առևտրի, ներդրումների, էներգետիկ ոլորտի և այլ տնտեսական փոխհարաբերությունների կանոնները, տնտեսական դիվանագիտության գործառույթներից կարևոր նշանակություն է ստանում այդ կառույցների հետ համագործակցության շրջանակներում երկրի համար նպաստավոր պայմանների ձևավորումը:

Գաղտնիք չէ, որ ազատ առևտրի պայմաններում նույնիսկ առաջատար երկրներն են փորձում պաշտպանել իրենց տնտեսությունները ոչ տարիֆային կարգավորումներով և սահմանափակումներով: Դրա լայն շրջանառվող գործիքներից են արտադրանքի որակի նկատմամբ պահանջների խստացումը, տեխնիկական պահանջների մակարդակի բարձրացումը: Տնտեսական դիվանագիտության պատասխանատուների առջև կանգնած են նաև նման խնդիրների կարգավորման հարցերը, որպեսզի ազգային արտադրողները հնարավորինս հեշտ հաղթահարեն շուկա մուտք գործելու գործընթացը:

Բազմակողմ ձևաչափով համագործակցության օրինակ է նաև Հայաստանի անդամակցությունը ԵԱՏՄ-ին, ինչը ենթադրում է ապրանքների, կապիտալի, ծառայությունների և աշխատուժի ազատ տեղաշարժման ընդհանուր կանոնների սահմանում:

Սակայն ներկայում առավել կարևորվում է տնտեսական դիվանագիտության այսպես կոչված միկրոմակարդակը, որը ենթադրում է երկկողմ ձևաչափում ազգային ընկերություններին անհրաժեշտ աջակցության տրամադրում:

Այդ տեսանկյունից, տնտեսական դիվանագիտության անհրաժեշտությունը բացատրվում է այսպես կոչված «չերևացող շուկաների» փաստարկով: Վերջինս ենթադրում է, որ շուկաների իմացության գործառույթը պատվիրակվում է համապատասխան

պաշտոնյաներին, քանի որ որոշ տեղեկատվություն կամ գիտելիքներ հնարավոր չէ ստանալ տեսանելի շուկայից: Դրանք ներառում են յուրահատուկ, վստահելի և անաչառ տեղեկություններ, որոնք ձեռք են բերվում միայն պետական և դիվանագիտական խողովակներով՝ շուկաներում կառավարության երկարաժամկետ ներկայության և ոչ առևտրային գործողությունների արդյունքում:

Հարկ է նշել, սակայն, որ ընկերությունները, որոնք գործում են կամ ցանկանում են մտնել միջազգային շուկաներ, հայտնվում են մի շարք սահմանափակումների և խոչընդոտների առջև ոչ միայն դրանց կարգավորման դաշտի բարդ լինելու պատճառով, այլև հանդիպելով աստիճանաբար մեծացող տնտեսական մրցակցությանը: Օտար շուկաների պայմանները հաճախ տարբեր են լինում ինչպես միմյանցից, այնպես էլ տեղական շուկայի պայմաններից: Կարելի է առնվազն նշել մշակութային, տեխնոլոգիական, քաղաքական, իրավական, բնապահպանական և այլ տարբերություններ, որոնք կարող են լուրջ ազդեցություն ունենալ ընկերությունների գործունեության վրա: Տվյալ խնդիրների հաղթահարմանն է ուղղված նաև տնտեսական դիվանագիտությունը:

Տնտեսական դիվանագիտությունը նպատակ ունի լավագույնս ներկայացնել ազգային արտադրությունն արտերկրում, պատրաստել համապատասխան հիմք բիզնես գործարքների համար, ինչպես նաև իրազեկել երկրի մրցակցային առավելությունների և գործարար հնարավորությունների մասին՝ օգտագործելով դիվանագիտական խողովակները:

Ինչպես նաև մենք պատկերացնում ՀՀ տնտեսական դիվանագիտության համակարգի գործունեությունը:

Տնտեսական շահերից ելնելով և մրցակցային առավելությունները գնահատելով՝ կառավարությունը սահմանում է ոլորտային առաջնահերթությունները, որոնք արտացոլվում են ոլորտային զարգացման ռազմավարություններում, նշում է թիրախները և ժամկետները: Վերջիններս պետք է հիմք հանդիսանան այսպես կոչված

շուկայի հնարավորությունների ուսումնասիրման և գնահատման համար: Ներքին շուկայի գնահատականը՝ արտադրական, արտահանման, աշխատուժի, ուժեղ և թույլ կողմերի տեսանկյունից, պետք է իրականացվի համապատասխան նախարարությունների և կառույցների կողմից, ներառյալ ՀՀ ԱԳՆ-ն՝ իր իրավասությունների սահմաններում: Դեսպանությունների առջև պետք է դրվեն արտաքին շուկայի հնարավորությունների ուսումնասիրման և գնահատման խնդիրները: Մասնավորապես, դիվանագիտական ներկայացուցչությունները դեսպանընկալ երկրի վերաբերյալ գիտելիքների ձևավորման միջոցով պետք է գնահատեն և ներկայացնեն հայկական ընկերությունների համար առկա հնարավորությունները: Իրականացված ուսումնասիրությունների հիման վրա պետք է մշակվեն արտահանման և/կամ ներդրումային ծրագրեր/գաղափարներ, որոնց առաջնդման համար պետք է որոշվեն առանձնահատուկ գործիքներ: Ներդրումային ծրագրի գործիքները կարող են ներառել գովազդային արշավ, հնարավորությունների ներկայացում, երկկողմ և բազմակողմ ձևաչափով աշխատանքներ, միջկառավարական հանձնաժողովների հարթակի օգտագործում, կապերի հաստատում և այլն: Արտահանման տեսանկյունից աշխատանքները կարող են ներառել նաև առևտրային առաքելությունների կազմակերպում: Նախանշված աշխատանքների իրականացման համար պետք է մշակվի մարտավարություն՝ դեսպանությունների ներգրավվածությամբ:

Իրականացված աշխատանքների արդյունքների գնահատումն արժեզրթայի կարևոր մասն է: Այն պետք է հիմնված լինի դեսպանություններից ստացվող հետադարձ կապի, հետազոտությունների և հատուկ չափորոշիչների գնահատման վրա: Արդյունքների գնահատումը կարևորվում է սահմանված ռազմավարություններում համապատասխան փոփոխությունների իրականացման տեսանկյունից, որոնք կարող են հանգեցնել նույնիսկ ոլորտային առաջնահերթությունների և թիրախների փոփոխությանը, ինչն իր

հերթին կհանգեցնի համապատասխան փոփոխությունների տնտեսական դիվանագիտության արժեզրթայի ամբողջ երկայնքով:

Վերոնշյալ համակարգի տեսանկյունից ՀՀ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների կողմից պետք է իրականացվեն հետևյալ գործառնությունները, որոնք, ի դեպ, չեն սահմանափակում այլ անհրաժեշտ աշխատանքների իրականացումը.

- դեսպանընկալ երկրի տնտեսական քաղաքականության դիտարկում և համապատասխան առաջարկությունների ներկայացում մայրաքաղաքին,
- շուկա մուտք գործելու իրական հնարավորությունների, գործընթացների և հնարավոր խոչընդոտների ներկայացում,
- արտահանման վրա հնարավոր ազդեցություն ունեցող կարգավորման դաշտի փոփոխությունների ուսումնասիրում և ներկայացում, դրանց իրական նպատակի ներկայացում,
- հայկական արտադրության արտահանման հնարավորության գնահատման իրականացում,
- խորացված գիտելիքներ ներմուծողների/դիստրիբյուտորների և հնարավոր գնորդների վերաբերյալ,
- տվյալ երկրի արդյունաբերական ընկերությունների կողմից պահանջարկի, առկա արժեզրթայի մեջ ներգրավվելու հնարավորությունների ուսումնասիրում և գնահատում,
- ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից հնարավոր գործընկեր ընկերությունների գործունեության մշտադիտարկում,
- տվյալ երկրում գործող հնարավոր ներդրողների ցանկի պատրաստում, կապերի ձևավորում,
- հայ գործարարների համար գործընկերոջ որոնում և համագործակցության ուղղորդում,
- բանակցությունների նախապատրաստում, կազմակերպում, անհրաժեշտության դեպքում՝ մասնակցություն բանակցային գործընթացին,

- տեխնիկական աջակցություն, օրինակ՝ իրավական խորհրդատվություն, հարկային հարցեր, կապեր բանկերի հետ և այլն,
- աջակցություն հայկական ընկերությունների այցերի կազմակերպմանը՝ մասնագիտացված ցուցահանդեսներին, համաժողովներին մասնակցելու նպատակով,
- առաջացող խնդիրների շտկմանը և հայկական ընկերություն-օտարերկրյա պետություն հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված աջակցություն՝ հաճախ ուղղակի ներգրավվելով տվյալ գործընթացում: Խնդիրները հիմնականում առաջանում են մտավոր սեփականության պաշտպանության, հարկային հարցերի, ինչպես նաև տվյալ երկրի կողմից իր ընկերությունների համար ոչ մրցակցային առավելությունների ապահովման շուրջ (տվյալ հարցերից շատերը դեսպան-ընկալ երկրի կառավարության հետ քննարկվում են պարբերաբար տեղի ունեցող երկկողմ խորհրդակցությունների շրջանակներում: Կարևոր է դիվանագետի դերակատարումը ծագած վեճի բարիդրացիական կարգավորման համար՝ խուսափելով իրավական դաշտում երկարատև քաջջուկներից),
- երկրի գովազդում, դրական իմիջի ձևավորում պետական մակարդակում, ինչպես նաև խոշոր ընկերությունների շրջանում՝ երկրի նկատմամբ վստահության բարձրացման և ներդրումների ներգրավման նպատակով,
- ներդրումային հնարավորությունների ներկայացում հնարավոր գործընկերներին:

Ակնհայտ է, որ դիվանագետի անձնական ունակությունները և գործելաոճը կարևոր են իր կողմից տնտեսական դիվանագիտության ոլորտում իրականացվող աշխատանքների որակի համար: Ակնհայտ է նաև, որ մասնավոր ընկերություններն ավելի հետաքրքրված են տեսնելու դիվանագետի, որը զբաղվում է ոչ միայն

քաղաքական հարցերով, այլև գործարարներին վերաբերող խնդիրներով: Սա նշանակում է գործարար մտածելակերպ և գործնական աշխատանք, ավելի փորձառու աշխատակազմ և ձեռնարկատիրական տեսանկյունից ավելի պրոակտիվ, նախաձեռնող տնտեսական դիվանագիտության իրականացում: Գործարար աշխարհին ակնկալում է դիվանագետներից առավել ակտիվ ներգրավվածություն համայնքի շահերի պաշտպանության և գործարքների կնքմանն աջակցության գործում:

Ցավոք, ներկայում Հայաստանի Հանրապետությունը չի տիրապետում անհրաժեշտ հնարավորությունների՝ տնտեսական դիվանագիտության ամբողջական համակարգ ներդնելու համար: Սակայն ես հեռու եմ այն մտքից, որ պրոակտիվ գործելակերպի որդեգրման պարագայում մեր դիվանագիտական ներկայացուցչությունները չեն կարողանա իրականացնել առնվազն անհրաժեշտ քանակի գործառույթներ, որոնք կաջակցեն տնտեսական առաջանցիկ աճի ապահովմանը:

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՄԱԻԼՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱՄ Արևելագիտության
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող*

**ՉԺՀ ԵՎ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԱՄՐԱՊՆԴՄԱՆ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ
ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻ
ԼՈՒԾՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՋՍՈՒՄ**

Անհավանական տնտեսական վերելքի շնորհիվ Չինաստանը XXI դարում ոչ միայն դարձավ նշանակալի դերակատար համաշխարհային ասպարեզում, այլև երկիր, որը կարող է նյութապես ապահովել մասշտաբային արտաքին քաղաքական նախաձեռնություններ: Ընդհանուր առմամբ, շարունակելով հետևել այն դրույթին, որ հարկավոր է «թաքնվել ստվերում» (*թաղգուան յանհուեյ*), չինացի քաղաքական գործիչների ներկայիս սերունդը որդեգրեց միջազգային գործերում ավելի ակտիվ դեր ունենալու գիծ: Մասնավորապես, «փափուկ ուժը» սկսեց դիտարկվել որպես համալիր ազգային հզորության (*ձունհե գուի*) պարտադիր բաղադրիչներից մեկը, իսկ արդյունավետ դիվանագիտության զարգացումը՝ որպես քաղաքականության գերակա ուղղություն:

Չինաստանի ղեկավարությունն առաջ քաշեց Չինաստանի «խաղաղ զարգացման» (*հեյիին ֆաչժան*) հայեցակարգը: Ձևա-

կերպվեց նաև «ներդաշնակ աշխարհի» (*հետև շիճէ*) տեսությունը, որի հիմնական գաղափարներն են՝ հարցերի լուծում խաղաղ գոյակցության, մեկ երկրի հեգեմոնիային դիմակայության սկզբունքների հիման վրա, ՄԱԿ դերի բարձրացումը և դրանով իսկ՝ նոր աշխարհակարգի ստեղծումը: Հանրագումարելով այս հայեցակարգերը՝ կարելի է առանձնացնել Չինաստանի քաղաքականության հիմնական ուղղությունները դրանց շրջանակներում. բազմաբևեռություն, փոխշահավետ տնտեսական և քաղաքական համագործակցություն, հավաքական անվտանգության արդյունավետ համակարգի զարգացում և տարբեր մշակույթների երկխոսության հաստատում¹:

Որպես ՉԺՀ արդի դիվանագիտության տարբերակիչ գիծ կարելի է անվանել դրա ռեակտիվ բնույթը. այն ուղղված է, առաջին հերթին, «չինական սպառնալիքի» մասին առասպելը ցրելուն և պատասխանատու համաաշխարհային տերության իմիջի ստեղծմանը: Չինաստանը չի ձգտել անվերապահորեն պարտադրել իր տեսակետն այլ երկրների, առավել ևս՝ միջամտել նրանց ներքին գործերին հանուն իր արտաքին քաղաքական նպատակներին հասնելու: Այս առնչությամբ հարկ է հիշատակել, որ հետխորհրդային երկրների վերին շրջանակներում հատուկ համակրանք է առաջացնում այն, որ Չինաստանը, ի տարբերություն արևմտյան վարկատուների մեծ մասի, իր օգնության դիմաց «դասախոսություններ չի կարդում ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների մասին...»²: Նրա միակ պայմանը «մեկ Չինաստանի» սկզբունքի ընդունումն է³: Այսպիսով, Չինաստանի դիվանագիտությունը

¹ *Кривохиж С.В.*, Публичная дипломатия Китайской Народной Республики: становление и развитие (պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցորդի ատենախոսություն, մասնագիտությունը՝ 07.00.15), История международных отношений и внешней политики. Санкт-Петербург, 2014, с. 85-86.

² *Kurlantzick, J.* Charm Offensive. How China's Soft Power is Transforming the World / J. Kurlantzick, Yale University Press, 2008, p. 136.

³ Принцип одного Китая и тайваньский вопрос // Китайский информационный интернет-центр. URL: <http://russian.china.org.cn/russian/32178.htm> (դիտվել է՝ 4.10.2018).

կոչված է ցույց տալու, որ եկել է գլոբալ մտածելու և մշակույթների երկխոսությունը որպես համատեղ ներդաշնակ զարգացման միակ հնարավոր ուղի գնահատելու ժամանակը: Միևնույն ժամանակ, կարևոր խնդիր է Չինաստանի ցանկությունը՝ փոխել այսպես կոչված «սառը պատերազմի մենթալիտետը», որը ենթադրում է աշխարհի բաժանում հակամարտող ճամբարների, և երկրների միջև հարաբերություններ կառուցել փոխշահավետ համագործակցության ոգով:

«Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության» շրջանի կուտակված փորձը թույլ տվեց պաշտոնական Պեկինին անել կարևոր եզրահանգում, որ տնտեսական ներթափանցումն ավելի կարևոր է անմիջական քաղաքական վերահսկողությունը: Չինական ռազմավարության հնագույն սկզբունքն է՝ «հաղթել չպատերազմելով», գործել ճկուն, ճիշտ չափորոշել և ուղղորդել ազդեցությունը դեպի տարբեր տարածաշրջանների և երկրների կարևոր կետեր: Այս ռազմավարության իրականացման մեթոդը «ու վեյ» հնագույն ուսմունքն է: Դրա բովանդակությունը ոչ թե թելադրանքն է, այլ համագործակցությունը: Իր վիթխարի տնտեսական բարեփոխումների հաջող իրականացման համար այս մեծ արևելյան երկիրը կարիք ունի երկարատև ու ամուր աշխարհակարգի՝ հիմնված հարաբերությունների կայունության վրա: Չինաստանի նման խաղաղ և կառուցողական դիրքորոշումը, հասկանալի է, թույլ կտա նրան ձեռք բերել բարեկամներ ինչպես այժմ, այնպես էլ պահպանել նրանց ապագայում:

Եվրասիական տարածքն, ամենայն հավանականությամբ, այսօր գտնվում է բոլորովին նոր աշխարհաքաղաքակրթական և աշխարհատնտեսական մոդելների ձևավորման գործընթացում, ինչն, անշուշտ, պահանջում է միանգամայն այլ աշխարհաքաղաքական պարագծեր և փոխգործակցության սկզբունքներ: Չինաստանի հարաբերությունները Հարավկովկասյան երկրների, այդ թվում և Վրաստանի հետ, հարյուրամյակներ շարունակ կրել են բացառապես միջնորդավորված բնույթ և արտահայտվել են

խիստ դրվագային առևտրատնտեսական ու մշակութային կապերով: Իսկ Չինաստանի աշխարհաքաղաքական շահերի ոլորտ տարածաշրջանը նախկինում երբեք չի մտել: Բայց ասել, թե հիմա այն արդեն դարձել է ՉԺՀ արտաքին քաղաքականության գերակա ուղղություններից մեկը՝ նույնպես այնքան էլ ճիշտ չէր լինի: Այնուամենայնիվ, վրաց-չինական շփումների սրընթաց աճը ստիպում է դրանք դիտարկել ամենաուշադիր ձևով:

Չինաստանն այն պետությունների թվում էր, որոնք առաջինն ընդունեցին Վրաստանի անկախությունը և նրա հետ դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատեցին: ՉԺՀ-ի և Վրաստանի միջև դրանք պաշտոնապես հաստատվել են 1992թ. հունիսին՝ համապատասխան արձանագրության ստորագրմամբ: Հաջորդ բոլոր տարիներին այս երկու երկրների քաղաքական կապերը կայուն զարգացել են: Երկու պետություններն էլ ՄԱԿ և միջազգային այլ կազմակերպությունների շրջանակներում փորձում են հնարավորինս սերտ կապեր հաստատել և փոխադարձ խորհրդատվություններ անցկացնել: Վրաստանն, անշուշտ, պաշտպանում է «մեկ Չինաստանի» քաղաքականությունը և Չինաստանի դիրքորոշումը Թայվանի, Տիբեթի, Սինցյանի հարցերում⁴: Իսկ Չինաստանում, իրենց հերթին, հանդես են գալիս Վրաստանի ամբողջականության օգտին, Աբխազիայի և Հարավային Օսիայի հետ հարաբերությունները համարում են նրա ներքին գործը⁵: Չինաստանի և Վրաստանի միջև հարաբերություններին նվիրված իր հրապարակման մեջ ՉԺՀ ԱԳՆ ղեկավար Յան Չեչին հատուկ ընդգծել է, որ չինական կողմը մտադիր է հետագայում ևս մշտական ջանքեր գործադրել Պեկինի և Թբիլիսիի միջև կայուն համագործակցության զարգաց-

⁴ Грузия подтвердила позицию противодействия “независимости Тайваня” // Информационное агентство «Синьхуа».

URL: <http://kz.chineseembassy.org/rus/ztbd/zgtw/t246114.htm> (նիսվել է՝ 4.09.2018).

⁵ Ван Цзиньго, Ван Чжицзунь, ГУАМ и КНР // Центральная Азия и Кавказ (հատուկ թողարկում), 2008. № 3-4, с. 208.

ման համար⁶: Վրաց-չինական հիրավի անամպ քաղաքական հարաբերությունների ֆոնին 1999թ. Թբիլիսիում ստեղծվեց Չին-վրացական առևտրատնտեսական հանձնաժողով: 2005թ. կողմերն արդեն արձանագրեցին փոխադարձ շփումների բավական բարձր մակարդակ, ինչն արտահայտվեց երկակի հարկման չեղարկման մասին համաձայնագրի ստորագրմամբ: Աստիճանաբար, բայց և վստահորեն սկսեց մեծանալ երկկողմանի ապրանքաշրջանառությունը: 2010թ. երկու կողմերը ստորագրեցին միջկառավարական համաձայնագիր տեխնիկատնտեսական համագործակցության մասին⁷:

Չինացի և վրացի գործարարները և ձեռներեցները կանոնավորապես համատեղ առևտրային համաժողովներ են անցկացնում, որոնցում քննարկվում են երկու երկրների միջև գործնական համագործակցության հեռանկարները: 2013թ. ապրիլին Թբիլիսիում տեղի ունեցավ վրաց-չինական բիզնես-համաժողով, որին մասնակցեց չինական ընկերությունների մոտ 40 ներկայացուցիչ: Նրանք ծանոթացան Վրաստանում առկա ներդրումային միջավայրին և բիզնեսի վարման հնարավորություններին: Միջոցառմանը մասնակցեցին Վրաստանի առևտրային պալատը, Բիզնեսի աջակցության միջազգային միությունը և Չինաստանի միջազգային առևտրի աջակցության խորհուրդը: Համաժողովում նշվեց, որ չինական ընկերությունների համար Վրաստանում ստեղծվել է նպաստավոր միջավայր գործարարության զարգացման համար, ինչը կարևոր պայման է երկրում ներդրումներ կատարելու համար⁸: Չինական

⁶Традиционная дружба между Китаем и Грузией укрепляется - 15-я годовщина установления дипломатических отношений между странами.

URL: <http://russian.people.com.cn/31521/5840911.html> (ղիտվել է՝ 4.06.2015).

⁷ *Маилян Б.В.*, Основные тенденции внешнеполитического курса Грузии и некоторые аспекты ее сотрудничества с Китайской Народной Республикой // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Международные отношения», 2016, № 2, с. 129-140.

⁸ В Тбилиси состоится грузино-китайский бизнес форум // Информационный портал «Грузия Online». URL: <http://www.apsny.ge/2013/eco/1366737911.php> (ղիտվել է՝ 24.06.2018).

կողմը կիսեց իր փորձը և պատրաստակամություն հայտնեց մասնակցել Վրաստանում Ջարգացման բանկի ստեղծմանը, ինչպես նաև ֆինանսապես աջակցել նրա տնտեսական զարգացման հիմնական ուղղություններին, խոշոր նախագծերին, որոնք կիրականացնի այդ բանկը: Չինաստանի Ջարգացման բանկի ղեկավարությունը մեծ հետաքրքրություն ցուցաբերեց Վրաստանում ենթակառուցվածքային նախագծերի⁹, մասնավորապես՝ «թբիլիսյան ծովի» մոտակա տարածքում 420 հա մակերեսով օլիմպիական քաղաքի շինարարության հանդեպ՝ 2015թ. Երիտասարդական օլիմպիական փառատոնի համար. շինարարությունը պետք է իրականացնե՞ր չինական ներդրումային «Հաուլինգ գրուփ» ընկերությունը: Նախագիծը նպատակ ուներ նպաստելու քաղաքի այդ հատվածի քաղաքաշինական աճին և տնտեսական զարգացմանը: Փախստականների հարցերով նախարարությունը չինական արդյունաբերա-առևտրային «Հաուլինգ գրուփ» ընկերության հետ կնքեց պայմանագիր երեք բնակելի շենք գնելու մասին՝ Վրաստանի կոնֆլիկտային գոտիներից փախստականների 200 ընտանիքի բնակեցնելու համար: Առաջին փուլի արժեքը կազմում էր մոտ 130 մլն լարի¹⁰: «Հաուլինգ գրուփը» 2006 թվականից ակտիվ գործունեություն է իրականացնում Վրաստանում. փայտամշակման բիզնեսում ներդրել է ավելի քան \$100 մլն: 2006թ. Արևմտյան Վրաստանի Ծալենջիսայի և Ճխորոցկուի շրջաններում ընկերությունը 20 տարի ժամկետով անտառներ է գնել: Ընկերությունը ձեռք է բերել նաև վրացական «Բազիսբանկի» բաժնետոմսերի 90%-ը \$100 մլն-ով և ներկայումս տնօրինում է այդ վարկային հաստատության 92,98%-ին, որը

⁹ Վրացական «Նյուսդեյ» տեղեկատվական գործակալությանը Չինաստանում Վրաստանի Արտակարգ և լիազոր դեսպան Դավիթ Ափցիաուրու «Ի՛նչ ապագա ունեն վրաց-չինական հարաբերությունները» հարցազրույցից // Информационное агентство «Ньюсдэй». URL: <http://newsday.ge/index.php?newsid=6374> (ղիտվել է՝ 24.06.2018).

¹⁰ Правительство Грузии выкупит у китайской Hualing 200 квартир для расселения беженцев // Информационный портал «Грузия Online». URL: <http://www.apsny.ge/2014/soc/1416092115.php> (ղիտվել է՝ 24.06.2018).

մտնում է Վրաստանի խոշոր բանկերի տասնյակի մեջ¹¹: 2014թ. հոկտեմբերին Չենգու քաղաքում, առևտրատնտեսական կապերի գծով միջկառավարական հանձնաժողովի նիստում, քննարկվեց վրացյինական համագործակցության լայն շրջանակ, ընդ որում՝ գլխավոր ուղղություններից մեկը համարվեց գործընկերությունը գյուղատնտեսության և էներգետիկայի զարգացման ոլորտում: Դիտարկվեցին չինական ներդրումների ավելի ինտենսիվ ներգրավման հնարավորությունները, ինչպես նաև նոր տեխնոլոգիաների ներդրումը Վրաստանում գյուղտնտապրանքների արտադրությունում: Հանձնաժողովի նիստի ընթացքում ստորագրվեց համաձայնագիր ՉՏՀ-ի և Վրաստանի միջև, որի համաձայն՝ մելիորատիվ-ռոռզման աշխատանքների համար ՉՏՀ-ն Վրաստանին նվիրել է 26 անուն 225 միավոր հատուկ շինարարական տեխնիկա՝ \$10 մլն ընդհանուր արժեքով: Չինաստանն արտադրում է բավական բարձրորակ տուրբիններ էներգասեկտորի և սարքավորումներ էլեկտրակայանների համար, որոնք ոչնչով չեն զիջում եվրոպականներին: Արժեք/որակ հարաբերակցությունը չինական արտադրանքը դարձնում է բարձր մրցունակ, ինչը շատ կարևոր է Վրաստանի համար: Այսպիսով, արդեն 2014թ. վերջին Չինաստանը Վրաստանի առևտրային երրորդ խոշոր գործընկերն էր¹²:

Վրաստանում նկատվում է հետաքրքրության աճ չինարեն սովորելու հարցում: Կոնֆուցիուսի ինստիտուտը ստեղծվել է չինական Լանչժոուի համալսարանի և Թբիլիսիի Ազատ համալսարանի միջև գործընկերային կապերի հիմքի վրա: Այն բացվել է Չինաստանի կրթության նախարարության և Վրաստանում չինական

¹¹ Китайская международная компания «Промышленно-торговая группа Синьцзян Хуалин» приобрела 90 проц. акций грузинского коммерческого банка «Базис Банк» // Китайский информационный интернет-центр — russian.china.org.cn. URL: http://polpred.com/?ns=1&ns_id=589716 (դիտվել է՝ 24.06.2018).

¹² В январе-феврале 2015 года объем экспорта из Грузии в Китай повысился на 271%. URL: <http://sputnik-georgia.ru/economy/20150331/217493960.html> (դիտվել է՝ 24.06.2018).

դեսպանության աջակցության շնորհիվ: Չինական կողմն ինստիտուտին նվիրել է ավելի քան 2 հազար հատոր դասագիրք և գեղարվեստական գրականություն: Վրաստանում Չինաստանի դեսպան Յուե Բինի խոսքերով՝ ավելի քան 600 ուսանող սովորում է չինարեն, նրանցից ամենահաջողակները պարգևատրվում են թոշակներով: Բացի այդ, վրացի ուսանողների ուսումը չինական բուհերում լիովին ֆինանսավորվում է Չինաստանի կառավարության կողմից¹³: Չինարենի հանդեպ աճող հետաքրքրությունը պայմանավորված է ՉԺՆ տնտեսության բարձր մակարդակով: Վրաստանում բացվում են չինական մի շարք խոշոր ընկերությունների ներկայացուցչություններ և, հետևաբար, չինարենը դառնում է ամենապահանջվածներից մեկը¹⁴:

Վրաստանը ներառված է արտասահմանյան զբոսաշրջության թիրախային երկրների ցուցակում չինացի քաղաքացիների համար, ինչը նշանակում է փոխանակումների և համագործակցության նոր փուլ երկու երկրների միջև: Երկու երկրների միջև գործնական կապերի և հումանիտար շփումների ակտիվացման նպատակներով 2011թ. հունիսի 11-ից իրականացվում են ուղիղ չվերթեր Չինաստանի և Վրաստանի միջև¹⁵: 2014թ. հոկտեմբերին Չինաստանի խոշոր քաղաքներից մեկում՝ Գուանչժոուում, բացվեց քաղաքաշինական նորարարությունների Երկրորդ միջազգային համաժողովը, որտեղ զեկուցմամբ հանդես եկավ Թբիլիսիի քաղաքապետ Դ.Նարմանիան: Նա պատմեց վրաց-չինական կոնսոր-

¹³ Վրաստանում Չինաստանի դեսպան Յուե Բինի հարցազրույցը վրացական «Նյուսդեյ» տեղեկատվական գործակալությանը // Информационное агентство «Ньюсдэй». URL: <http://newsday.ge/index.php?newsid=16483> (դիտվել է՝ 2.06.2018).

¹⁴ В Грузии растёт интерес к изучению китайского языка // Информационное агентство «Синьхуа». URL: http://russian.china.org.cn/international/txt/2013-03/28/content_28380580.htm (դիտվել է՝ 24.06.2018).

¹⁵ Прямым авиасообщением между Китаем и Грузией воспользовались 46 тыс. пассажиров // Информационное агентство «Синьхуа». URL: <http://www.aviaport.ru/digest/2014/06/23/292795.html> (դիտվել է՝ 24.09.2018).

ցիումի կողմից կառուցվող՝ քաղաքը շրջանցող երկաթուղու մասին, կոնսորցիումի մեջ ընդգրկված են վրացական «Կամուրջշին» ԲԸ-ն և չինական երկաթուղային շինընկերությունը: Թբիլիսիի քաղաքապետը պատմեց նաև կենտրոնական Վրաստանում չինական «*China Nuclear Industry*» ընկերության կողմից արագընթաց ավտոմայրուղու կառուցման մասին¹⁶: Թբիլիսիի և Գուանչժոուի միջև ստորագրվեց հուշագիր բարեկամության մասին: Գուանչժոուն իր մասշտաբով, արտադրությամբ և տնտեսական զարգացմամբ հասել և անցել է Սինգապուրից: Ուստի, ինչպես հույս ունի Վրաստանի մայրաքաղաքի աշխատակազմը, երկկողմանի շահավետությունը կնպաստի նրա տնտեսական վերելքին¹⁷:

Այսպիսով, հարկ է հատուկ նշել ՉԺՀ-ի և Վրաստանի հաջողությունները միմյանց միջև տնտեսական շփումների ինստիտուցիոնալացման հարցում, որոնց առանցքում է պաշտոնական Պեկինի «Մետաքսի ճանապարհ տնտեսական գոտի» նախաձեռնությունը:

ՉԺՀ նախագահ Սի Չինփինը, ինչպես հայտնի է, 2013թ. առաջ քաշեց «Մետաքսի ճանապարհի» վերածնման և դրա երկայնքով տեղակայված երկրների՝ միասնական տնտեսական գոտում միավորվելու նոր ռազմավարական գաղափարը: Այս նախաձեռնության հիմքում դրված է այն գաղափարը, որ հանրահայտ հնագույն առևտրային միջանցքը ցայժմ չօգտագործված հնարավորություններ ունի: «Մետաքսի ճանապարհ տնտեսական գոտի» հայեցակարգը հենվում է մի շարք կարևոր կետերի վրա՝ քաղաքական համագործակցություն, ճանապարհային ցանցի համատեղ օգտա-

¹⁶ Давид Нармания выступил на втором международном форуме урбанистических инноваций // Информационное агентство «Ньюсдэй».

URL: <http://newsday.ge/index.php?newsid=14125> (ղիսվել է՝ 4.08.2018).

¹⁷ Между Грузией и Китаем оформлено соглашение о сотрудничестве // Информационно-аналитический портал «Взгляд в бизнес и политику».

URL: http://bpi.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=30749%3A2014-11-30-18-23-45&catid=1%3Alatest&lang=ka (ղիսվել է՝ 4.07.2018).

գործում, առևտրի ազատ զարգացում, անսահմանափակ դրամաշրջանառություն և տարբեր ժողովուրդների շահերի միավորում: Ընդգծվում է, որ նրանց գործողությունների կոորդինացումը տեղի է ունենալու նրանց միջև առկա բնական տարբերությունների անվերապահ պահպանմամբ: Եթե այդ ամենը ստացվի այնպես, ինչպես մտածել են «Նոր Մետաքսի ճանապարհ» նախագծի նախաձեռնողները, ապա աշխարհի խոշորագույն տնտեսություններից մեկը, հնարավոր է, երկրների գոտին իր երկայնքով վերածի գլոբալ համաշխարհային ներդրումների ձգողական կենտրոնի:

Չինաստանը վարում է լայնամասշտաբ տնտեսական եքսպանսիա դեպի համաշխարհային ապրանքաշուկաներ: Սպառման շուկաների փնտրտուքում Չինաստանը մտադիր է Վրաստանն օգտագործել որպես տարանցման միջանցք իր արտադրանքի համար: Ներկայումս Վրաստանում գործող կառավարությունը ևս համաձայն է իր երկրի՝ որպես տարանցիկ պետության դերի էլ ավելի մեծացման անհրաժեշտության մասին կարծիքին, ինչը նշված է որպես հիմնական գերակայություն «Վրաստան-2020» տնտեսական զարգացման ազգային ռազմավարությունում¹⁸: Այսպիսով, նախկին պատկերացումը վրացական միջանցքի մասին՝ որպես միջանցք, որը նախատեսված է բացառապես դեպի Արևմուտք էներգակիրներ տարանցելու համար, այսօր արդեն միանգամայն այլ նշանակություն է ստանում:

Միևնույն ժամանակ, ընդգծվում է, որ վրացական և չինական կողմերի միջև փոխգործակցության պոտենցիալը դեռ նոր է սկսել դրական թափ հավաքել: Տնտեսական ինքնիշխանության ապահովման այլ ռեսուրսների բացակայությունը, ինչպես հայտնի է, հանգեցրել են այն բանին, որ Վրաստանը վերածվել է տարանցիկ պետության: Բայթում նավահանգիստը, ամենայն հավանականությամբ, Եվրասիական տարանցման միջանցքի շրջանակներում որոշ ժամա-

¹⁸ Новый великий шелковый путь — какую он пользу принесет Грузии?
URL: <http://commerciant.ge/old1/?menuid=91&id=14365&lang=3> (դիտվել է՝ 12.01.2015).

նակներից ի վեր Չինաստանում դիտարկվում է որպես դեպի Եվրոպա նրա «պատուհաններից» մեկը: Ի դեպ, վրաց-չինական համագործակցությունն այսօր ավելի շուտ հայտնի է որպես «Մետաքսի ճանապարհ տնտեսական գոտի» բիզնես նախագծի մի մաս: Չինական ղեկավարությունն, ընդ որում, մշտապես ընդգծում է, որ Պեկինի այդ նախաձեռնությունն իր հիմքում ենթադրում է բացառապես տնտեսական կոոպերացիա և մասնակից երկրների քաղաքական ինտեգրման որևէ նպատակ չունի:

Վրաստանի ներկայիս իշխանությունը, որն արտահայտում է «Վրացական երազանք» կոալիցիայի շահերը, իր արտաքին քաղաքականությունում համակողմանիորեն աջակցում է չինական նոր ուղղությանը, ինչն ուժեղացնում է ՉԺՀ-ի հետ բազմակողմանի կապերի հաստատման ուղեգիծը: Չինաստանի ղեկավարության առաջ քաշած նախագծին մասնակցելու Վրաստանի պատրաստակամությունը հաստատեց փոխվարչապետ և էկոնոմիկայի նախարար Գեորգի Կվիրիկաշվիլու պաշտոնական այցելությունը ՉԺՀ 2015թ. մարտին: Երկու երկրների պաշտոնական ներկայացուցիչները համատեղ աշխատանքի համաձայնագիր կնքեցին «Տնտեսական գոտի – նոր Մետաքսի ճանապարհ» նախագծի կենսագործման մասին: Վրաց նախարարն այցելեց նաև 2015թ. հիմնադրված «Մետաքսի ճանապարհի հիմնադրամ»: Այդ կառույցի անմիջական տնօրինման տակ է գտնվում \$40 մլրդ: Այդ միջոցներից Չինաստանը մտադիր է ֆինանսավորել այն պետություններին, որոնք արդեն ցանկություն են հայտնել մասնակցել չինական նախագծին: Այսպիսով, Թբիլիսիից եկած պատվիրակությունը դարձավ առաջինը Հարավային Կովկասի երկրներից, որը գործնական հանդիպում ունեցավ այդ հիմնադրամի ղեկավարության հետ¹⁹: Կառավարու-

¹⁹ Министр экономики и устойчивого развития Грузии Георгий Квирикашвили в рамках рабочего визита в Китай встретился с руководителем Фонда шелкового пути Вангом Янцзы. URL: <http://sputnik-georgia.ru/economy/20150309/217434851.html> (դիտվել է՝ 24.06.2015).

թյան ղեկավար Իրակլի Ղարիբաշվիլին 2015թ. մայիսին վերստին նշեց, որ Չինաստանի և Վրաստանի միջև սկսվում է հարաբերությունների միանգամայն նոր փուլ, որն իր երկրին կվերադարձնի, վարչապետի կարծիքով, պատմական ֆունկցիան՝ լինել կապող օղակ Եվրոպայի և Ասիայի միջև²⁰: Ըստ երևույթին, վրաց պաշտոնական անձինք բավական մեծ ջանքեր են գործադրել՝ համոզելու համար չինական կողմին իրենց մտադրությունների լրջության հարցում: Այս մասին է վկայում Թբիլիսիում ՉՏՀ դեսպան Յուե Բինի հայտարարությունը, որի կարծիքով՝ կովկասյան այդ երկիրն ակներև աշխարհագրական առավելություններ ունի: «Ես քանիցս վրաց քաղաքական գործիչների հետ զրուցել եմ «Մետաքսի ճանապարհի տնտեսական գոտի» հայեցակարգի մասին, և նրանց տրամադրվածությունը միշտ դրական է եղել»²¹, - ասում է չինացի դիվանագետը: Սակայն չինական նախաձեռնությանն ընդգրկվել ցանկացող երկրների ուրվագծերը դեռևս չափազանց ամորֆ են և հայեցակարգային հստակեցում չունեն, և դրանց մասին առայժմ կարելի է լոկ կռահել ըստ պաշտոնական այցելությունների, արդեն ստորագրված մի շարք առևտրատնտեսական համաձայնագրերի և համատեղ հռչակագրերի:

2015թ. փետրվարին Թբիլիսիում ընդունեցին առաջին ապրանքախմբաքանակը Չինաստանից: Վրացական մամուլն շտապեց սա անվանել պատմական իրադարձություն: Գրեթե 6 հազ. կմ ճանապարհը բեռնատար գնացքը հաղթահարել էր ընդամենը 9 օրում: Ենթադրվում է, որ Վրաստանը կդառնա ինքնատիպ տարանցման հանգույց: Հենց վրացական նավահանգիստներից են բեռները շարունակելու իրենց ճանապարհը դեպի Եվրոպայի երկրներ: Առաջին փուլում ակնկալվում է, որ այս երթուղով ամեն

²⁰ Шелковый путь Грузии.

URL: <http://newcaucasus.com/?newsid=7267> (ղիտվել է՝ 24.06.2015).

²¹ Юэ Бин: Концепция экономического пояса Шелкового пути Китая совпадает с национальной стратегией развития Грузии.

URL: <http://newcaucasus.com/index.php?newsid=6895> (ղիտվել է՝ 24.06.2015).

տարի Վրաստանից դուրս կկրվի 50-60 հազար կոնտեյներ՝ տարբեր ապրանքներով²²: Սակայն դեռևս վաղ է խոսել Տրանսկասպյան երթուղու լիաժամվալ աշխատանքի մասին, քանի որ Վրաստանի ներկայիս աշխարհագրական դիրքի օգտագործումը սահմանափակված է հուսալի ճանապարհային ենթակառուցվածքի բացակայության պատճառով²³:

2015թ. մայիսին «Anaklia Eco Park and Port» կոնսորցիումի ղեկավար Թեյմուրազ Կարչավան աշխատանքային այցով մեկնեց Պեկին, որտեղ ռազմավարական գործընկերության համաձայնագիր կնքեց «POWERCHINA» կորպորացիայի հետ:

Համատեղ խորհրդակցություններ տեղի ունեցան նաև «Մետաքսի ճանապարհի հիմնադրամի» ղեկավարության հետ, պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց չինական կողմից խոշոր տարածաշրջանային հարի՝ Անակլիա խորջրյա նավահանգստի, արդյունաբերական էկոպարկի, օդանավակայանի և ազատ տնտեսական գոտու, ինչպես նաև այլ տրանսպորտային ենթակառուցվածքի ֆինանսավորման հարցերի շուրջ²⁴:

Հաշվի առնելով այն, որ թե՛ քաղաքականապես, թե՛ տնտեսապես Վրաստանը գտնվում է դեռևս ոչ բավարար նպաստավոր իրավիճակում, «Վրացական երազանքի» ներկայացուցիչները որոշեցին հարցը լուծել նոր դոնորից առավելություններ ստանալու ճանապարհով, որի դերում այսօր ընտրված է Չինաստանը: Մանավանդ որ Վրաստանի մասնակի վերակողմնորոշումը դեպի Արևելք օրեցօր դառնում է էլ ավելի տեսանելի: Մինևույն ժամանակ, կարելի է ընդգծել, որ փոխգործակցության պոտենցիալը վրացական և չինա-

²² Грузия встретила первый грузовой поезд из Китая.

URL: <http://mir24.tv/news/economy/12137548> (նիսովել է՝ 12.05.2015).

²³ *Майлян Б.В.*, КНР и страны Южного Кавказа в 2015 году: обзор динамики политико-экономических отношений // Конфуцианские чтения в РАУ: материалы 2-й международной конференции, т. 2, Ер., 2017, с. 35-53.

²⁴ Глава Anaklia Eco Park ведет переговоры в Китае по вопросу порта Анаклиа.

URL: <http://sputnik-georgia.ru/economy/20150530/227732058.html#ixzz3fzG6SVq2> (նիսովել է՝ 24.06.2015).

կան կողմերի միջև նոր է սկսում դրական ինտերգիա հավաքել: Դրա սրընթաց զարգացումը խոստանում է շուտով փոքր-ինչ փոխել նաև Վրաստանի արտաքին քաղաքական դոկտրինը, որում հիմա ամրագրված է բացառապես արևմտյան կողմնորոշումը²⁵:

Վրաստանի մայրաքաղաքը երկու անգամ՝ 2015թ. հոկտեմբերին և 2017թ. նոյեմբերին ընդունել է «Մեծ Մետաքսի ճանապարհ» միջազգային ներդրումային համաժողովին: Վրաստանի իշխանությունները շտապեցին հայտարարել, որ արդեն ձեռք է բերվել սկզբունքային պայմանավորվածություն շահագրգիռ կողմերի միջև՝ Չինաստանից Եվրոպա Հարավային Կովկասով ամենակարճ տրանսպորտային միջանցքի նախագծի մասին²⁶:

Որպես հետևանք՝ Վրաստանը դարձավ տարածաշրջանում առաջին երկիրը, որը Չինաստանի հետ ազատ առևտրի համաձայնագիր կնքեց: 2018թ. հունվարի 1-ից այն մտավ ուժի մեջ: Պայմանագրի համաձայն՝ վրացական արտադրանքի և ծառայությունների 94%-ը կարտահանվի չինական շուկա առանց մաքսատուրքի, գրոյական սակագնով²⁷:

«Ոսկե գեղմի» երկիրն ամենայն հավանականությամբ իր համար փնտրում է Չինաստանի գլխավոր գործընկերոջ կարգավիճակը հարավկովկասյան տարածաշրջանում: Մանավանդ որ հիմա բոլորին արդեն բավականաչափ պարզ է, որ ՆԱՏՕ-ին Վրաստանի անդամակցության հնարավորությունը բավական անորոշ է և աղոտ: Վրաստանի քաղաքական գործիչների մեծ մասն ընդունում է, որ ՆԱՏՕ մտնելու խնդիրն իրենց երկրի համար այսօր մղվել է բավական հետին պլան, բայց այդ նպատակը դեռևս վերջնականապես հանված չէ օրակարգից: Ի դեպ, Վրաստանը,

²⁵ Ministry of Foreign Affairs. Foreign Policy Strategy 2006—2009. P. 3. Available at: http://www.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=562 (ղիտվել է 12.01.2015).

²⁶ В Тбилиси завершился международный Форум «Великий шелковый путь» URL: http://russian.news.cn/2015-10/17/c_134721820.htm (ղիտվել է 5.11.2018).

²⁷ Грузинский рывок в Китай. URL: <http://newcaucasus.com/economy/16761-gruzinskiy-ryivok-v-kitay.html> (ղիտվել է 7.11.2018).

որն առայժմ ոչ մի կերպ չի հրաժարվում իր սկզբունքային եվրոպական ընտրությունից, ՉԺՀ-ի հետ սերտ համագործակցության գուգահեռ գիծ ընտրելով՝ դրանով իսկ հույս ունի Արևմուտքի աչքին իր համար էլ ավելի մեծ արժեք ձեռք բերել՝ որպես կարևոր կապող օղակ Արևելքի հետ:

Ինչևէ, Չինաստանի հետ Վրաստանի տնտեսական համագործակցության խորացման հեռանկարը Արևմուտքին խելամիտ այլընտրանքի ստեղծման փորձ է թվում: Հույս կա, որ դա դրականապես կանդրադառնա նաև ռուս-վրացական հարաբերությունների վրա և կկարողանա դրանք հանգեցնել կառուցողական բանակցային գործընթաց սկսելուն: Արդյունքում՝ վրաց-չինական համակողմանի համագործակցության հաստատումն, ամենայն հավանականությամբ, պոտենցիալ առումով նոր հնարավորություններ է ստեղծում նաև ռուսական դիվանագիտության համար²⁸:

Մոսկվան քանիցս հասկանալ է տվել, որ կցանկանար Վրաստանը տեսնել որպես չեզոք պետություն²⁹: Իսկ Վրաստանի չեզոքությունը՝ նրա կայունության նպատակով, ըստ էության պետք է հենվի շահագրգիռ բոլոր կողմերի (այդ թվում հարավկովկասյան տարածաշրջանում ազդեցության համար մրցակցող կողմերի) հավասարակշռության և գուպման փոխադարձ մեխանիզմների վրա: Նշենք, որ ոչ հավաքական Արևմուտքը, ոչ Մոսկվան առանձին վերցրած ի վիճակի չգտնվեցին ստեղծելու վստահություններ շնչող անվտանգության համալիր համակարգ հետխորհրդային տարածքի այս բավական պայթյունավտանգ հատվածում: Այստեղ պարբերաբար կրկնվող ճգնաժամերը պայմանավորվում են ոչ միայն Ռուսաստանի և Վրաստանի, Հայաստանի և Ադրբեջանի

²⁸ *Маилян Б.В.*, Перспективы урегулирования российско-грузинских отношений в контексте сотрудничества с КНР // Новая идентичность и конфликтный потенциал постсоветского пространства. Сборник научных статей, Москва: изд. «РУДН», 2017, с. 68-73.

²⁹ *Россия и Грузия: в поисках выхода. Документы общественной политики*, разработанные российскими и грузинскими экспертами. Тбилиси: Грузинский фонд стратегических и международных исследований, 2011, с. 22.

հարաբերություններով, այլ նաև տարածաշրջանային անվտանգության համակարգի էական բացթողումներով, համակարգ, որը բավական արդյունավետ չգտնվեց հակամարտությունները կանխելու համար:

Այսօր իրավիճակը թելադրում է ճշտել տարիներով կուտակված խնդիրների լուծման այն մեթոդները, որոնք սպառել են իրենց հնարավորությունները: Ի դեպ, խոսքը լոկ այն մեթոդների մասին է, որոնք ազատված կլինեն հնարավոր քաղաքական-դիվանագիտական նորարարությունների հանդեպ Մոսկվայում և Թբիլիսիում, Թեհրանում և Անկարայում, Երևանում և Բաքվում կանխատեսելի ակերգիկ ռեակցիայից: Նման նոր մոտեցումներից մեկը կարող է դառնալ տարածաշրջանի գործերում ազդեցիկ, սակայն «հավասար չափով հեռու» կողմի ներգրավումը: Նկատի ունենք այն, որ որպես Վրաստանի չեզոք կարգավիճակի երաշխավոր, ՌԴ-ի, ԱՄՆ-ի և ԵՄ-ի կողքին, կարող է հանդես գալ նաև ՉԺՀ-ն: Այս երկրի բիզնես կառույցների սրընթաց տնտեսական ներթափանցումը Վրաստան կարող է պաշտոնական Պեկինին հանգեցնել այն կարևոր մտքին, որ նա, հենվելով իր ոչ փոքր միջազգային հեղինակության վրա, կարող է անհրաժեշտ և անգամ էական երաշխիքներ տալ իր վրացի գործընկերներին իրենց երկրի անվտանգության ոլորտում: Չինաստանն իր հեղինակությամբ կարող է ազդել նոր տարածաշրջանային աշխարհաքաղաքական դասավորության ձևավորման վրա: Այսպիսով, կվերանա արևմտյան հանրույթի կառույցներում Թբիլիսիի ինտեգրվելու անհրաժեշտությունը, մանավանդ Հյուսիսատլանտյան դաշինքին Վրաստանի անդամակցության ձևաչափով: Նշենք, որ Վրաստանի անվտանգության բավական հուսալի երաշխիքները կարող են կայանալ միայն նրա արտաքին քաղաքականության բազմավեկտորությամբ և տարբեր գործընկերների հետ հաղորդակցություն կառուցելու նրա պատմականորեն պայմանավորված կարողությամբ:

Չինաստանի լայն տնտեսական ներկայությունը «Ոսկե գեղմի երկրում» կարող է որոշ չափով չեղարկել վրացական իսթերիշմենթի վախերն իր անվտանգության հետ կապված՝ միաժամանակ չվնասելով Ռուսաստանի սկզբունքային շահերն այդ նուրբ հարցում: Նման փոխզիջումային լուծումը, ըստ մեզ, կարող է բավարարել ռուսական կողմին՝ հաշվի առնելով Չինաստանի հետ նրա ներկայիս հարաբերությունների դրական դինամիկան: Վրացչինական համագործակցության ընդլայնումը կարող է ժամանակի ընթացքում նպաստել Թբիլիսիի մասնակցությանը նաև միջազգային այնպիսի կազմակերպություններում, որոնցում ներկայացված են Մոսկվայի և Պեկինի շահերը: Օրինակ, կարող է խոսք լինել, մասնավորապես, կովկասյան այդ երկրի՝ ՇՀԿ կառույցում ինտեգրվելու մասին³⁰: Այս հանգամանքը, իր հերթին, կօգնի արմատական հանգուցալուծումներ գտնել այն խնդիրների համար, որոնք ծանր բեռի պես ընկած են ռուս-վրացական հարաբերությունների վրա: Մանավանդ որ Վրաստանի և Ռուսաստանի միջև հարաբերությունների կարգավորումը միայն երկկողմանի ձևաչափով պակաս հեռանկարային է դառնում: Չինաստանի հետ մերձեցումը Թբիլիսիին թույլ կտա իրեն ավելի վստահ զգալ՝ մինևույն ժամանակ այնքան էլ չվրդովեցնելով Կրեմլին: Իրադարձությունների նման զարգացումը երկխոսության նոր հնարավորություններ է բացում, որն այս փուլում կողմերից չի պահանջի վերանայել իրենց հիմնարար սկզբունքները կամ կատարել զիջումներ, որոնք անընդունելի են ներքաղաքական պատճառներով: Չնայած հասկանալի օբյեկտիվ դժվարություններին, որոնք դեռ պիտի ծագեն, ռուս-վրացական հարաբերություններում, մեր պատկերացմամբ, հնարավորությունների պատուհան կբացվի, իսկ դրանց հեռանկարների քննարկումը կարող է վարվել ավելի ազատ և անկանխակալ: Ավելին, որոշակի պահի չինական կողմը, դիցուք, չի

³⁰ Пекин согласен, чтобы Грузия стала членом Шанхайской Организации Сотрудничества? URL: <https://inosmi.ru/world/20060628/228450.html> (դիտվել է՝ 7.11.2018).

կարողանա այլևս խուսափել ռուս-վրացական հարաբերությունների քննարկումից, քանի որ սկզբունքային երաշխիքների անհրաժեշտության կարիք կունենա Վրաստանում իր իսկ ոչ փոքր ներդրումների համար:

Այսպիսով, կարելի է նպատակյին հասնելու նոր միջոց սահմանել. Չինաստանի հետ Մոսկվայի և Թբիլիսիի մերձեցումը դրական ճանապարհ կդառնա նաև Վրաստանի և Ռուսաստանի հարաբերությունների կարգավորման համար: Այս հիմքի վրա կարելի է ձևավորել ընդունելի մոդուս-վիվենդի, որի մոդերատոր, թերևս, կարող է հանդես գալ Պեկինը, որն այսօր գործընկերային հարաբերություններ է կառուցում բոլոր ուղղություններով: Չինաստանն այսօր հանդես է գալիս ոչ թե որպես իր կարճաժամկետ շահերի վրա սևեռված խաղացող, այլ որպես ուժ, որը երկարաժամկետ և իր բոլոր գործընկերների համար շահավետ հարաբերություններ է հաստատում:

Եվրասիայում իր շահերի ռացիոնալ պաշտպանությունը Չինաստանին թույլ է տալիս իրականացնել դրական և ներառական քաղաքականություն: Այս ամենից կարելի է եզրակացնել, որ Հարավային Կովկասում նույնպես Չինաստանին առայժմ հաջողվում է հետևել բոլորի համար ընդունելի ուղեգծի: Եվ դա իսկապես այդպես է: Պեկինն ամրապնդում է կապերը հարավկովկասյան երեք երկրների հետ՝ խուսափելով դասական աշխարհաքաղաքականության ծուղակներից: Այնուամենայնիվ, չինական մասնակցության չափի մեծացումը Հարավային Կովկասի տնտեսությունում անխուսափելիորեն հանգեցնելու է նաև այստեղ նրա աշխարհաքաղաքական ազդեցության ուժեղացմանը: Ընդ որում՝ ոչ թե առանձին վերցրած երկրում, այլ ամբողջ տարածաշրջանում: Այսպիսով, ամենայն որոշակիությամբ կարելի է ասել, որ հետագայում ևս արժե ուշադիր հետևել Չինաստանի «Մետաքսի ճանապարհի» դիվանագիտությանը, որն, անշուշտ, ավելի շատ հետաքրքիր նորարարություններ է խոստանում:

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

*«Նորավանք» ԳԿՀ
փորձագետ*

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ՍՓՅՈՒՌՔՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Ներկայում իրենց արտերկրյա համայնքների հանդեպ Հայաստանի և Չինաստանի սփյուռքյան քաղաքականության հայեցակարգային հիմքերն արդեն ձևավորվել և կայուն բնույթ են ստացել՝ երկու պետությունների քաղաքականության կարևոր բաղկացուցիչ դառնալով: Հայաստանում հայկական սփյուռքի դերի մասին սկսեցին ակտիվորեն խոսել դեռևս խորհրդային տարիներին (1940-1950-ական թթ.), երբ հայ ժողովուրդը, որը Համաշխարհային երկրորդ պատերազմի ռազմաճակատներ էր ուղարկել Հայկական ԽՍՀ բնակչության ավելի քան 1/3-ին (մոտ 500 հազար մարդ), պատերազմի ավարտից հետո մարդկային ռեսուրսների կարիք ուներ, որոնք ակտիվ մասնակցություն կունենային իրենց հայրենիքի կայացման և զարգացման գործին: 1970-ական թթ. պատմական հայրենիքի կայացման և զարգացման գործընթացում սփյուռքի դերի նշանակալիության մասին սկսեցին խոսել ՉԺՀ-ում: Սույն գաղափարը ներկայացվեց Դեն Սյաոպինի տնտեսական բարեփոխումների ծրա-

գրում («Բարեփոխումների և բաց քաղաքականություն»), որոնք սկսվեցին 1978թ. և շարունակվում են ցայսօր: 2007թ. ՉԿԿ ԿԿ նախկին գլխավոր քարտուղար Հու Ջինթաոն Արտերկրի չինացիների ասոցիացիայի 4-րդ համաշխարհային բարեկամական կոնֆերանսում ասաց. «Դաժան պայմաններում բազմաթիվ սերունդների անդադրում աշխատանքով արտերկրի չինացիները հասել են ակնառու հաջողությունների մի շարք բնագավառներում և անզնահատելի ավանդ են ունեցել չինական ազգի անկախության և վերածննդի գործում, Չինաստանի բարեփոխումների, բաց քաղաքականության և արդիականացման, չինացի ժողովրդի և ողջ աշխարհի ժողովուրդների միջև փոխըմբռնման ու բարեկամության ամրապնդման գործում»¹: Միյուրքի նշանակալի դերն իրենց ելույթներում բազմիցս ընդգծել են նաև Հայաստանի Հանրապետության ղեկավարները: Իր ելույթներից մեկում ՀՀ նախկին վարչապետ Մերժ Սարգսյանը նշել է. «Մեր ընդհանուր նպատակը զարգացած, ուժեղ տնտեսություն և ժողովուրդ ունենալն է՝ միավորված լավ Հայաստանի կերտման գաղափարով: Միյուրքն ուժեղ է Հայաստանով, իսկ Հայաստանը՝ սփյուռքով»²:

Արդի փուլում չինական և հայկական սփյուռքը, իրենց հնարավորությունների սահմաններում, անում են ամեն ինչ, որպեսզի նպաստեն ոչ միայն կեցության երկրի զարգացմանն ու առաջընթացին, այլև ակտիվ մասնակցություն ունենան իրենց էթնիկ հայրենիքների արդիականացմանը: Ավելին, նրանք յուրատեսակ «կամուրջ» են հանդիսանում, որոնք միավորում և օժանդակում են էթնիկ հայրենիքների և կեցության երկրների միջև վստահելի և բարեկամական հարաբերությունների հաստատմանը: Դրանով իսկ սփյուռքերն անզնահատելի ներդրում են ունենում ողջ աշ-

¹ ՉԿԿ ԿԿ նախկին գլխավոր քարտուղար Հու Ջինթաոյի զեկուցումը Արտերկրի չինացիների ասոցիացիայի IV համաշխարհային բարեկամական կոնֆերանսում, <http://md.china-embassy.org/eng/gdxw/t1507416.htm>, 10.10.2018թ.:

² ՀՀ նախկին վարչապետի զեկուցումը «Հայաստան-Միյուրք» համահայկական IV համաժողովում, <https://www.mfa.am/ru/paforum/>, 10.10.2018թ.:

խարհում խաղաղության պահպանման և զարգացման գործում: Կարծում ենք, որ Չինաստանի արդի սփյուռքյան քաղաքականության հիմք են հանդիսացել Դեն Սյաոպինի՝ 1970-ականների վերջին «Բարեփոխումների և բաց քաղաքականության» մեջ տեղ գտած գաղափարները: Այս համատեքստում հատուկ ուշադրության է արժանի Դեն Սյաոպինի հետևյալ թեզը. «Եթե խոսում ենք Չինաստանի մասին, զգալի զարգացման նրա հնարավորություններն այնքան էլ շատ չեն: Բայց, ի տարբերություն աշխարհի մյուս երկրների, այն ունի իր հատուկ հնարավորությունները: Օրինակ, մենք մի քանի տասնյակ միլիոն հայրենասեր հայրենակիցներ ունենք ծովից այն կողմ, նրանք արդեն մեծ ավանդ են ներդրել երկրի զարգացման մեջ» [1, p. 168]: Երբ մենք խոսում ենք իր սփյուռքի հետ Չինաստանի համագործակցության կոնկրետ ուղղությունների մասին, ինչպիսին են, օրինակ՝ ներդրումների ներգրավման քաղաքականությունը, չինացի ուսանողների ուսումնառությունն արտասահմանում, հայրենադարձության քաղաքականությունը և այլն, պետք է նշենք, որ Դեն Սյաոպինը, ըստ էության, սկզբունքորեն նոր բան չէր բացահայտում, քանի որ այդ ամենն արդեն գոյություն ունեցել էր Չինաստանի պատմության մեջ: Բայց Դեն Սյաոպինի մոտեցման սկզբունքային նորարարությունն այն էր, որ նա հուսցյառն՝ ՉԺՀ-ի համար այդքան անհրաժեշտ ֆինանսատնտեսական և մտավոր իր ներուժով հանդերձ, ներառեց երկրի վերածննդի ռազմավարական ծրագրում: Նա սփյուռքի հետ համագործակցությունը բարձրացրեց պետական առաջնահերթ խնդիրների մակարդակի՝ պետության կարևորագույն գործառույթ հռչակելով չինացի ողջ ժողովրդին ծառայելը:

Հանուն արդարության նշենք, որ իր սփյուռքի հետ հարաբերությունների նման քաղաքականություն մի փոքր ավելի վաղ (1940-1950-ական թթ.) փորձեց իրականացնել Խորհրդային Հայաստանի բարձրագույն իշխանությունը, սակայն սփյուռքում կարծիքները զատվեցին: Օրինակ, Հնչակյան սոցիալ-դեմոկրատական կու-

սակցության ներկայացուցիչները բարեկամական փոխհարաբերություններ էին հաստատում ԽՍՀՄ-ի, հետևաբար և Հայաստանի հետ, իսկ Հայ հեղափոխական դաշնակցություն կուսակցության ներկայացուցիչները սփյուռքում հակախորհրդային քաղաքականություն էին իրականացնում: Դրա հետևանքով հայկական սփյուռքը մասնատվեց և ամուր ու միասնական վստահելի հարաբերություններ չկարողացավ հաստատել Խորհրդային Հայաստանի հետ: 1991թ. հետո, երբ փլուզվեց ԽՍՀՄ-ը և նախկին խորհրդային 15 հանրապետությունները (այդ թվում և Հայաստանը) դարձան միջազգային հարաբերությունների լիիրավ սուբյեկտներ, սփյուռքն սկսեց ակտիվորեն օգնել էթնիկ հայրենիքին: Սփյուռքահայերը զգալի ավանդ ներդրեցին արցախահայերի՝ Արցախի անկախությունը նվաճելու գործում, ինչպես նաև օգնեցին Հայաստանի Հանրապետությանը հետխորհրդային շրջանում, երբ երկրի տնտեսությունը չափազանց ցածր մակարդակի էր, իսկ ժողովրդին պարզապես չէին բավականացնում առաջին անհրաժեշտության ապրանքները: Առանց սփյուռքի տնտեսական օգնության Հայաստանի համար անհամեմատ ավելի դժվար կլինեք հաղթահարել 1990-ականների ծանրագույն հետխորհրդային շրջանը և ապահովել տնտեսության բնականոն գործունեությունը:

Հայաստանը և ՉԺՀ-ն մեծ պատասխանատվությամբ և եռանդով կատարում են, եթե կարելի է այսպես ասել, համայն հայության և, համապատասխանաբար, չինացիների կամ, համենայնդեպս, նրանց մշակութային կենտրոնների հովանավորի դերը: Ամեն տարի երկու պետություններում տեղի են ունենում միջոցառումներ, որոնք նպաստում են սփյուռքի հետ համախմբմանը («Չինացիների համաշխարհային կոնֆերանսը» և «Համաշխարհային հայկական կոնգրեսը»): Ամեն տարի ՀՀ-ից և ՉԺՀ-ից այս կամ այն երկիր են մեկնում պատվիրակություններ՝ այնտեղ գտնվող ազգային համայնքների պատմությանն ու արդի վիճակին ծանոթանալու նպատակով: Օրինակ, չինական պատվիրակությունները կոչ են անում

իրենց սփյուռքի ներկայացուցիչներին «նպաստել հայրենիքի միավորման մեծ գործին»: Ինչպես հայտնի է, ՉԺՀ ղեկավարները Թայվանի հետ անհաշտ պայքար են մղում սփյուռքում ազդեցության համար, որպեսզի այն լիովին մեկուսացնեն արտաքին աշխարհից: Իսկ հայկական պատվիրակություններն իրենց սփյուռքի ներկայացուցիչներին կոչ են անում ակտիվորեն մասնակցել Օսմանյան կայսրությունում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում, ինչպես նաև նպաստել հայկական երկրորդ պետության՝ Արցախի Հանրապետության (ԼՂՀ) անկախության ճանաչմանը:

Հայաստանի և ՉԺՀ սփյուռքյան քաղաքականության անբաժանելի մասն է ազգային մշակույթին իրենց սփյուռքերի ներկայացուցիչներին առնչակցելը, ընդ որում՝ մշակույթին՝ այդ բառի լայն իմաստով, ներառյալ և՛ պատմությունը, և՛ հայրենիքի ներկա վիճակի, և՛ մայրենի լեզվի իմացությունը: Երկու պետությունների կառավարությունները կարևոր են համարում, որպեսզի սփյուռքի իրենց հայրենակիցները մշտապես զգան կենդանի կապն իրենց էթնիկ հայրենիքի հետ, հպարտանան էթնիկ հայրենիքների մեծ քաղաքակրթությամբ և նոր վերելքով, ջանան սեփական ավանդը ներդնել հայրենիքի արդիականացման գործում: Հայաստանի և ՉԺՀ սփյուռքերի հետ մշակութային կապերն իրականացվում են ամենատարբեր ձևերով: Երևանը և Պեկինը հրատարակում են մայրենի լեզվի, հայրենական պատմության, մշակույթի և աշխարհագրության դասագրքեր՝ մեծ խմբաքանակներով: Իրենց սփյուռքերի պաշտոնական ներկայացուցիչների ակտիվ օգնությամբ նրանք այդ դասագրքերն ուղարկում են արտասահման: Հայկական և չինական մեծ համայնքներ ունեցող երկրներում բացվում են դպրոցներ, եկեղեցիներ, տաճարներ և մայրենիի ուսուցման կենտրոններ (կոնֆուցիական կենտրոններ, կիրակնօրյա դպրոցներ և այլն), իսկ այնտեղ աշխատող ուսուցիչների համար՝ կատարելագործման դասընթացներ, ուղևորություններ պատմական հայրենիք՝ մասնակցելու համար կոնֆերանսների և փորձի փոխանակման խորհրդակցություն-

ների: Երեխաների համար ստեղծվում են ամառային ճամբարներ, որտեղ նրանք հնարավորություն են ունենում ծանոթանալու պատմական հայրենիքին, նրա մշակույթին և պատմությանը և միաժամանակ սովորելու մայրենի լեզուն: Օրինակ, իրենց երկրից դուրս ապրող չինացի երիտասարդների ուսուցման համար ՉԺՀ-ում հատուկ ստեղծվել են մի քանի բուհեր, որոնք տնօրինվում են Պետխորհրդի Էմիգրացիոն ծառայության կողմից (օրինակ՝ Գուանչժոուի Չինանի համալսարանը): Նման բուհեր կան նաև Հայաստանում. մասնավորապես, այդպիսին է Հայ-ռուսական համալսարանը, որտեղ ուսանողների և աշխատակազմի ավելի քան 40%-ը հայկական սփյուռքի ներկայացուցիչներ են³: Գիտակրթականից բացի, իրականացվում են նաև մշակութային-զբոսաշրջային միջոցառումներ՝ ուղղված իրենց պատմական հայրենիքի հետ սփյուռքի ներկայացուցիչների մերձեցմանը: Սփյուռքի երիտասարդության համար կազմակերպվում են զբոսաշրջային տարբեր ճամփորդություններ երկրով մեկ: Չինաստանում նման ուղևորություններն անվանվում են «Խորանանք չինական արմատների մեջ»: 2017թ. դրանց մասնակցել է ավելի քան 5 հազար մարդ, դրա արդյունքում նրանց մեջ սաստկացել է ազգային հպարտության զգացումը, ավելացել հետաքրքրությունը չինական մշակույթի հանդեպ⁴: Հայաստանը նույնպես նման միջոցառումներ է իրականացնում: 2009 թվականից երկրում հաջողությամբ մեկնարկել է «Արի տուն» ծրագիրը, որին կարող են մասնակցել 13-17 տարեկան սփյուռքահայ երիտասարդները: Այս ծրագրի հիմնական նպատակներն են՝ երիտասարդ սփյուռքահայերի ծանոթացումը Հայաստանի պատմությանը, մշակույթին և հանրային կյանքին, ընտանեկան և հոգևոր ավանդույթներին, աջակցությունը հայրենիքի հետ ամուր կապի ձևավորմանը, նրանց մեջ ազգային ինքնագիտակցության ամրապնդմանը և հայաստանցի տարեկիցների հետ ջերմ հարաբերությունների հաստատմանը⁵:

³ Հայ-ռուսական համալսարանի պաշտոնական կայք, <http://rau.am/rus/>, 14.10.2018թ.:

⁴ *Տուրիզմը Չինաստանում*, <http://www.cnto.org/news/>, 14.10.2018թ.:

⁵ <http://aritun.am/ru/about-the-project-2/>, 16.10.2018թ.:

Բնականաբար, սփյուռքյան քաղաքականության մեջ ևս, ինչպես ցանկացած այլ ոլորտում, առկա են խառնաշփոթ, ֆորմալիզմ և բացասական կողմեր: Ամենանկատելի բացասական կողմերից է չինացի սփյուռքագետ մի շարք գիտնականների քննադատությունը ՉԺՀ վարած սփյուռքյան քաղաքականության հանդեպ: Մասնավորապես, չինացի հայտնի գործիչ Ֆե Չյամենը նախագգուշացնում է, որ չինական ծագում ունեցող օտարերկրյա քաղաքացիների հանդեպ քաղաքականությունը պետք է լինի շրջահայաց, կոռեկտ, որպեսզի հանկարծ անգիտակցաբար նրանք չդրվեն հարվածի տակ: «Ոմանք այսպես են կարծում. եթե քո երակներում չինական արյուն է հոսում, դու պարտավոր ես հայրենասեր լինել: Թե ինչպես է դասավորվում արտասահմանյան չինացիների ճակատագիրը՝ մենք, պարզվում է, կարող ենք չանհանգստանալ, և չենք էլ անհանգստանում. իբր, եթե նրանց վնաս պատճառենք, այդ ոչինչ: Նրանք՝ «ղեղին նախնիների» զավակներն ու թոռները, պետք է սիրեն երկիրը, ավանդ ներդնեն չորս մոդեռնիզացիաներում, և նրանք այդպես էլ անելու են: Նման մտայնությունը իդեալիստական է և վնասակար» [2, c. 265]: Հայրենիքի հետ սփյուռքյան ներկայացուցիչների կապի ամրապնդմանը փոքր-ինչ այլ կերպ է նպաստում կառավարության ուշադրությունը վերահայրենադարձվողների հանդեպ: ՉԺՀ-ում այն բնավ չի հանգեցվում առևտրային նախագծերում գործարարների կամ որակյալ մասնագետների ներգրավմանը: ՉԺՀ ղեկավարները հովանավորում են բոլոր վերահայրենադարձվողներին, որոնց մեջ կան նաև բազմաթիվ փախստականներ, որոնք ժամանակին ստիպված են եղել հապճեպ վերադառնալ հայրենիք՝ փախչելով տարաձայնություններից և վտանգներից: Նման վիճակում հայտնված հայրենակիցների համար երկրում ստեղծված են հատուկ պայմաններ⁶: Սփյուռքի հետ Հայաստանի Հանրապետության փոխհարաբերությունների սույն փուլում այս կապը շատ թույլ է: Հայրենադարձների ադապտացման գործըն-

⁶ *Стратегия национальной безопасности КНР*, http://www.ciis.org.cn/chinese/2018-02/26/content_40232263.htm, 18.10.2018г.

թացն այնքան էլ դյուրին չի անցնում, քանի որ օգնությունը պետության կողմից այնքան էլ ակտիվ չէ, ինչպես, օրինակ, ՉԺՀ-ում: 1990-ական թթ. սկզբին Հայաստանը տասնյակ հազարավոր հայ փախստականներ ընդունեց Ադրբեջանի Հանրապետությունից, որոնք, կարճ ժամանակ ապրելով Հայաստանում, հիմնականում վերաբնակություն հաստատեցին այլ պետություններում (ՌԴ, ԱՄՆ, ԵՄ): Եթե սա կարելի է արդարացնել այդ ժամանակ օգնություն տրամադրելու՝ երկրի տնտեսական անկարողությամբ, ապա ի՞նչ պատճառով է, որ վերջին մի քանի տարիներին հազարավոր հայ փախստականներն Իրաքից և Սիրիայից նույնպես երկար ժամանակով չեն մնում էթնիկ հայրենիքում: Կարծում ենք՝ պատճառն այն է, որ անկախության տարիներին երկրում այդպես էլ չի ստեղծվել «Աբսորբցիայի նախարարություն», որը պատասխանատու կլիներ պետության կողմից ներգաղթյալներին, սփյուռքից հայրենիք վերադարձողներին ցուցաբերվելիք օգնության համար:

Հայաստանի և Չինաստանի սփյուռքերը մասնակցում են տարբեր բարեգործական ակցիաների: Պարբերական բնույթ են կրում սփյուռքի ներկայացուցիչների նվիրատվություններն իրենց էթնիկ հայրենիքների զարգացման համար: Չինաստանում նման նվիրատվությունների 70%-ը բաժին է ընկնում Գուանդուն նահանգին, որտեղ բազմաթիվ «ցյաոսյաններ» (այս վայրերից բազմաթիվ արտագաղթողներ են լինում) կան: Իսկ հայկական սփյուռքի պարագայում՝ ամեն տարի անցկացվում են «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի Տելեթոններ և Հեռուստամարաթոններ: Երկու դեպքում էլ հավաքված միջոցներն ուղղվում են դպրոցների, գրադարանների, թատրոնների և կինոթատրոնների, մշակույթի տների, ինչպես նաև կամուրջների, ճանապարհների, ջրամբարների և հիդրոէլեկտրակայանների նորոգմանն ու կառուցմանը: Ավելորդ չէ նշել, որ հայկական և չինական սփյուռքերի ներկայացուցիչները լուրջ ավանդ են ներդնում իրենց ծննդավայրերի բարեկեցության գործում՝ արտասահմանից իրենց հարազատներ-

րին դրամական միջոցներ փոխանցելով: ՀՀ ԿԲ տվյալներով՝ Հայաստանում ընդհանուր առմամբ 2016թ. դրամական փոխանցումների ներոսքը կազմել է \$1 մլն 532,8: *Աղյուսակ 1*-ում ներկայացված է այն պետությունների ցանկը, որտեղից ՀՀ-ն ամենաշատ դրամական միջոցներն (տրանսֆերտներ) է ստանում:

Աղյուսակ 1

Տրանսֆերտների ներհոսքը Հայաստան 2017թ., \$)⁷

Երկիրը	Փոխանցման գումարը (մլն)
Ռուսաստանի Դաշնություն	853,1
ԱՄՆ	144,7
Ղազախստան	32, 1
Գերմանիա	32
ԱՄԷ	21,7
Ֆրանսիա	20,5
Այլ	273,8

Անկասկած, էթնիկ հայրենիքի հետ սփյուռքի միավորման ճանապարհն անցնում է նաև տարատեսակ և բազմաթիվ հասարակական կազմակերպությունների և հայրենակցական միությունների ստեղծման միջով, որոնք նպաստում են պատմական հայրենիքի հետ սփյուռքի կապերի ամրապնդմանը: Սփյուռքի համախմբման կարևոր գործիք են տեղի հայալեզու և չինալեզու լրատվամիջոցները: Օրինակ, Չինաստանում նման ՋԼՄ-ին տրվում են հետևյալ հանձնարարականները. «Ավելի շատ գրել, ավելի շատ խոսել, ավելի շատ տեղեկացնել այն ամենի մասին, ինչն օգտակար է չինական համայնքներում ներդաշնակության հաստատման համար, և չգրել, չխոսել, չտեղեկացնել այն մասին, ինչն օգուտ չի բերում ներդաշնակության հաստատմանը» [3, p. 248]: Հարկ է նշել, որ չափազանց դժվար է ճիշտ որոշել, թե որքանով են այդ հանձնարարականները կատարվում, բայց դրանք ինքնին արդեն վկայում են սփյուռքի

⁷ ՀՀ ԿԲ պաշտոնական կայք, <https://www.cba.am/>, 20.10.2018թ.:

կյանքի վրա ազդելու պաշտոնական Պեկինի մեծ հնարավորությունների մասին: Հայաստանը նույնպես օգտագործում է սփյուռքի վրա ազդեցության այս մեթոդը, մասնավորապես՝ հայկական թերթերի միջոցով, որոնք լայնորեն տարածված են համայնքներում: Մեր օրերում մեծ ուշադրություն է հատկացվում նաև ինտերնետ-պորտալների հատուկ կայքերին, որոնք նույնպես սփյուռքի վրա պատմական հայրենիքի ազդեցության գործիք են ծառայում:

Իրենց սփյուռքերի հետ Հայաստանի և Չինաստանի աշխատանքի գլխավոր ուղղություններից մեկը ներդրումների և տեխնոլոգիաների ներգրավումն է: Էժան աշխատուժը և պոտենցիալ առումով անսահմանափակ շուկան Չինաստանի գլխավոր հաղթաթուղթն են այս հարցում, սակայն դրանց հասանելիության համար պետք է ստեղծվեն համապատասխան պայմաններ, առաջին հերթին՝ օրենսդրական բազա: Հիմնարար փաստաթուղթը Պետխորհրդի 1999թ. օգոստոսի 19-ի որոշումն է «Հուացյառների և Սյանգանի (Հոնկոնգ) ու Աոմենի (Մակաո) հայրենակիցների ներդրումների խրախուսման մասին»⁸, ինչպես նաև 1986թ. հոկտեմբերի 11-ի Պետխորհրդի որոշումը «Օտարերկրյա ներդրումների խրախուսման մասին»: Դրանց լրացնելու են գալիս նաև իշխանության կենտրոնական և տեղական մարմինների այլ որոշումներ: Հայաստանի պարագայում փոքր-ինչ այլ է: Նախ՝ դա փոքր շուկան է (3 մլն-ից քիչ մարդ), երկրորդ՝ երկիրը գտնվում է շրջափակման մեջ իրեն սահմանակից չորս պետություններից երկուսի (Թուրքիա և Ադրբեջան) կողմից, երրորդ՝ կայունության և անվտանգության, ավելի ճիշտ՝ Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից պոտենցիալ ռազմական սպառնալիքի հարց կա («ոչ պատերազմ, ոչ խաղաղություն» արդեն քանի տարվա վաղեմության կարգավիճակ) և, իհարկե, չորրորդ՝ կոռուպցիայի բարձր մակարդակը երկրում (107-րդ տեղ 2017թ.)⁹:

⁸ ՉԺՀ Պետական խորհրդի պաշտոնական կայք, <http://www.gov.cn/>, 22.10.2018թ.:

⁹ Կոռուպցիայի ընկալման ինդեքսը 2017թ. հրապարակված «*Transparency International*»-ի կողմից, <https://www.transparency.org/>, 27.10.2018թ.:

Կարծում ենք, որ այս և այլ փաստեր հիմնարար պատճառներ են հանդիսանում, որոնք բացասական ազդեցություն են գործում երկրի ներդրումային քաղաքականության վրա անգամ սփյուռքահայերի շրջանում: Իսկ Չինաստանում ստեղծված են պոտենցիալ ներդրողների հետ կապերի տարատեսակ խողովակներ, գործարկվում են ներդրումների տարբեր ձևեր, խրախուսվում են տեխնոլոգիաների ներկրումը և պատրաստի արտադրանքի արտահանումը: Ընդ որում՝ օտարերկրյա քաղաքացիություն ունեցող էմիգրանտները ներդրումների հարցերում փաստորեն հավասարեցված են չինական քաղաքացիություն ունեցող էմիգրանտներին: Մակայն առանձին դեպքերում երկրորդներն առավելություն ունեն առաջինների հանդեպ: Հուսացատների գերակա վիճակն ամրագրված է «Որոշման» 5-րդ հոդվածում, որտեղ ասվում է. «Եթե ներդրողը հուսացատ է կամ հայրենակից Սյանգանից կամ Աոմենից, և կապիտալ է ներդնում ու ստեղծում է ամբողջովին իրեն պատկանող կամ համատեղ ձեռնարկություն, նման ներդրողը, սույն «Որոշմամբ» տրամադրվող արտոնություններից բացի, օգտվում է այն բոլոր արտոնություններից, որոնք տրամադրվում են օտարերկրյա կապիտալով ձեռնարկություններին՝ համապատասխան օրենքներով և պետության որոշումներով»¹⁰: ՉԺՀ իշխանությունների այս ներդրումային քաղաքականությունն արդարացնում է իրեն: Երկրում կատարված ներդրումների ավելի քան 80%-ը կատարվում է չինական սփյուռքի կողմից, հիմնականում՝ Հարավարևելյան Ասիայից:

Վերջին ժամանակներս իր առջև խնդիր դնելով երկրի արևմտյան շրջանների (Մինցզյան-ույդուրական ինքնավար շրջան) յուրացումը՝ ՉԺՀ ղեկավարությունն ավելի մեծ ուշադրություն է հատկացնում այդ աշխատանքին սփյուռքում գտնվող չինացի գործարարների մասնակցությանը: Պետխորհրդի՝ հարցով զբաղվող գրասենյակն օգնում է չինական սփյուռքի ներկայացուցիչներին

¹⁰ Կոռուպցիայի ընկալման ինդեքսը 2017թ.՝ հրատարակված «*Transparency International*»-ի կողմից, <https://www.transparency.org/>, 27.10.2018թ.:

տեղական իշխանությունների հետ միասին ստեղծել համատեղ կառույցներ արևմտյան նահանգներում՝ գյուղատնտեսության և արդյունաբերական տեխնոլոգիաների զարգացման համար: Հարկ է նշել նաև, որ ՉԺՀ այս շրջանը մեկնակետ կդառնա XXI դարի խոշոր տնտեսական նախագծերից մեկի՝ «Նոր Մեծ Մետաքսի ճանապարհի» համար, որը կմիացնի Արևմտյան Եվրոպայի Արևմտյան Չինաստանի հետ: Բնականաբար, սույն նախագծում կարևոր դեր է խաղում նաև չինական սփյուռքը, որն օժանդակում է Չինաստանի և կեցության երկրների միջև վստահելի և բարեկամական հարաբերությունների հաստատմանը: Հայաստանի կարգավիճակը՝ որպես այս նախագծում տարանցիկ երկրի, մինչև այժմ որոշված չէ, նախագիծն արդեն գործում է, իսկ առաջին բեռնափոխադրումները Եվրոպա են հասցվել ՀՀ-ի շրջանցմամբ: Նախագծի շրջանակներում կարող է գործադրվել Բաքու-Թբիլիսի-Կարս (Չինաստան-Ղազախստան-Ադրբեջան-Վրաստան-Թուրքիա-Եվրոպա) երկաթուղին, իսկ Իրան-Հայաստան երկաթուղային մայրուղին, որը դրական դեր կունենար սույն նախագծին Հայաստանի ինտեգրման համար, այդպես էլ չի կառուցված: Մակայն կա նաև դրական դինամիկա: Ակտիվորեն կառուցվում է Հյուսիս-Հարավ ավտոմայրուղին, որտեղ որոշակի ավանդ ունեն նաև սփյուռքահայերը: Սփյուռքի ջանքերի շնորհիվ առաջիկայում քարտեզին կհայտնվի երրորդ ուղին, որն Արցախը կկապի Հայաստանի հետ (Արաքս գետի ափով):

Ամփոփում

Ամփոփելով՝ նշենք, որ հարկ է ընդգծել սփյուռքին հատկացվող դերի կարևորությունը՝ այն ընկալելով որպես Հայաստանի և Չինաստանի ինքնատիպ «շարունակություն»: Այս պետությունների բարձրագույն ղեկավարները մշտապես մասնակցում են իրենց սփյուռքերին նվիրված համագգային միջոցառումներին, իսկ արտասահմանյան ուղևորությունների ժամանակ պարտադիր ծրա-

գրում ընդգրկում են հանդիպումներ տեղի համայնքների ներկայացուցիչների հետ: Հետազոտության արդյունքները ցույց տվեցին, որ հայկական և չինական սփյուռքերի հետ փոխգործակցության խնդիրները լուծելիս գործի են դրվում ՀՀ և ՉԺՀ պետական և հասարակական ինստիտուտների, նախարարությունների և գերատեսչությունների կառուցվածքային ստորաբաժանումների լայն շրջանակ, դեսպանությունները և ներգործության ու փոխգործակցության այլ մեխանիզմներ: Սփյուռքի հետ համագործակցության հարցերով հիմնական գործառույթները դրված են ՀՀ և ՉԺՀ արտաքին գործերի նախարարությունների վրա: Սփյուռքահայերի և չինական սփյուռքի ներկայացուցիչների իրավական պաշտպանության հարցերը դրված են Հայաստանի Հանրապետության և ՉԺՀ մի շարք օրենսդրական ակտերի հիմքում, ինչպես նաև կեցության երկրների հետ միջկառավարական համաձայնագրերում (քաղաքացիների երկկողմանի պաշտպանության և աշխատանքով փոխադարձ ապահովման հնարավորության վերաբերյալ): Այս ամբողջ համալիրը դարձել է հիմք սփյուռքահայերի և չինական սփյուռքի ներկայացուցիչների հանդեպ նոր պետական քաղաքականության պատմական, քաղաքական, իրավաբանական և բարոյահոգեբանական ձևավորման համար: Վերոնշյալ միջոցառումները և օրենքները վկայում են ՀՀ և ՉԺՀ ձգտման մասին՝ պաշտպանելու իրենց հայրենակիցների իրավունքներն ու շահերը, ինչպես նաև ամրապնդելու սոցիոմշակութային կապերը սփյուռքի հետ ողջ աշխարհում:

Գրականություն

1. *Ma L., Cartier C. Lanham*, The Chinese Diaspora: Space, Place, Mobility, and Identity, N.Y.: ASQ, 2013.
2. *Бирюков В.*, Китайцы в США и американо-китайские отношения на современном этапе, Москва: Проспект, 1983.

3. *Purcell V.*, The Chinese in Southeast Asia, London: Kelmscott Press, 2003.
4. *Hong L.*, The Chinese Overseas, N.Y.: ASQ, 2006. Vol. 1.
5. *Redding G.*, The spirit of Chinese capitalism, Berlin: Suhrkamp Verlag, 1990.
6. *Wei Z.*, Why Is Foreign Investment in China Concentrated in the Coastal Areas? // N.Y.: Harvard Asia Quarterly, 2015.
7. *Ларин А.*, Китай и зарубежные китайцы, Москва: Просвещение, 2014.
8. ՉԿԿ ԿԿ նախկին գլխավոր քարտուղար Հու Ջինթաոյի զեկուցումը Արտերկրի չինացիների ստացիացիայի IV համաշխարհային բարեկամական կոնֆերանսում, <http://md.china-embassy.org/eng/gdxw/t1507416.htm>, 10.10.2018թ.:
9. ՀՀ նախկին վարչապետի զեկուցումը «Հայաստան-Սփյուռք» IV համահայկական համաժողովում, <https://www.mfa.am/ru/paforum/>, 10.10.2018թ.:
10. Կոռուպցիայի ընկալման ինդեքսը 2017թ.՝ հրապարակված Transparency International»-ի կողմից, <https://www.transparency.org/>, 27.10.2018թ.:
11. ՉԺՀ Պետական խորհրդի պաշտոնական կայք, <http://www.gov.cn/>, 22.10.2018թ.:
12. «Արի տուն» ծրագրի պաշտոնական կայք, <http://ariton.am/ru/about-the-project-2/>, 16.10.2018թ.:
13. Հայ-ռուսական համալսարանի պաշտոնական կայք, <http://rau.am/rus/>, 14.10.2018թ.:
14. ՉԺՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը, http://www.ciis.org.cn/chinese/2018-02/26/content_40232263.htm, 18.10.2018թ.:
15. Տուրիզմը Չինաստանում, <http://www.cnto.org/news/>, 14.10.2018թ.:

**40 ЛЕТ ПОЛИТИКИ РЕФОРМ И ОТКРЫТОСТИ КИТАЯ:
РАЗВИТИЕ И ВОЗМОЖНОСТИ**
материалы международной
научной конференции

Технические редакторы
Лилит МЕЛИКСЕТАН
Хонарик КАРАУГЛАНЯН
Лусине БАГРАМЯН

**ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ԲԱՐԵՓՈՒՌՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԲԱՅ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ 40 ՏԱՐԻ.
ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
միջազգային գիտաժողովի նյութեր**

Տեխնիկական խմբագիրներ՝
Խոնարհիկ ՔԱՐԱՈՒՂԼԱՆՅԱՆ
Լիլիթ ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ
Լուսինե ԲԱՂՐԱՄՅԱՆ

«Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ
ՀՀ, 0026 Երևան, Գարեգին Նժդեհի 23/1
Կայք՝ www.noravank.am
Էլ-փոստ՝ office@noravank.am
Հեռախոս/ֆաքս՝ + (374 10) 44 04 73

Թուղթը՝ օֆսետ, ծավալը՝ պայմ. 14 տպ.մամուլ:
Տպաքանակը՝ 300: Տառատեսակը՝ Sylfaen:
Տպագրվել է «Հայկարվի» ՍՊԸ տպարանում: